

Körmendi Lajos

**Robinson az
árokparton**

Riportok

**A kötet megjelenését támogatta:
KVG Kft., Karcag**

Szerkesztő:
Sarusi Mihály

© **Körmendi Lajos**

ISBN 963 9145 08 4

Kiadja: Barbaricum Könyvműhely
Karcag
Telefon: (59) 311-903

Felelős kiadó: Dr. Farkas Dezső

Tipográfia: Dede Géza

Készült a Karcagi Nyomda Kft-ben
Felelős vezető: Tankó Csaba ügyvezető igazgató

**BARBARICUM KÖNYVMŰHELY
KARCAG
1999**

Parasztodüsszeia

Kezembe került egy verses napló, rajta a cím: „Egy élet története”. Írta egy bizonyos S.L. karcagi parasztember 1949-ben. A napló írójáról megtudjuk, hogy tizenegy éves, amikor meghal az apja, majd ő néhány év múlva kikerül a hatyúsi tanyára, három fiútestvére megnősül, hősünk egyedül marad az anyjával. Huszonegy éves mikor besorozzák, majd behívják Kárpátaljára, ahol hegyivadász lesz, sokat szenved a nagy hóban. 1941 tavaszán kelet felé mentek: „Új életre vágyó boldog ukrán népek, / Boldogan, örömmel fogtak vélünk kezét.” Hét hónap után leszerelik, de sejtí, hogy „A háborús élet nem fog elkerülni”. Igaza lett, 1944 tavaszán behívót kap: „Eljött a SAS értem, mint valami orkán”. Az orosz frontra viszik. Már hallja az ágyúszót, sebesülteket lát. Az első roham, úgy tűnt, sikeres. A naplóíró rendkívül őszinte, nem szépíti a dolgokat. A győztesnek hitt roham után, visszafelé jövet: „Ahogy elindultunk a vérmező tájról, / Hullott ránk az áldás az orosz oldalról. / Bújtunk az árkokba, a holttestek mellé...”. Jablanov faluban minden házból lőnek rájuk, a naplóíró kezében lévő golyószórót is szétlövik. Másnap visszavágnak, beássák magukat a faluban. Ő éppen figyelő egy padláson, amikor „Zúgva, bömbölve jött egy aknagránát”. Lerohan a futóárokba, s a házat, ahol volt, egy gránát „Mint szél a pelyhet, úgy szórta az széjjel”. Egy hétig csend volt. Egy járőrrel az oroszok kikémlésére indul. Egy földalatti bunkerban váratlanul oroszokra lelnek, akik megijednek. A magyarok is meglepődnek, „De bátorságot nyertünk, amikor futottak”, vallja be őszintén a naplóíró. E vitéz tettért bronz medált kap. Átkelnek a Prut folyón, néptelen falun átmenve orosz tankokkal találkozni: „Meghült a vér bennünk; mikor megláttuk őket” – írja. Visszafordulnak, de a néptelennek hitt falu minden házából lőnek rájuk: „Futkostunk lapulva a falu utcájában”. Mikor visszaértek a Pruthoz, „Hömpölygött a vize, mint a tenger haragjába, / Vitte el a lovat emberestől együtt”. Hátrálnak, újabbnál újabb védőállásokat építenek ki, de jönnek az oroszok, „Mormogták foguk közt a huri, huri! szavakat”. A támadás vége: „Elbújdostunk hátrébb, akit el nem fogtak”. Sikeres ellentámadás után leváltják őket, mert „... a zászlóaljunk hetven százaléka / Elmaradt közülünk a véres csatákba”. Innentől kezdve csak visszavonulnak, aztán már nem volt út semerre, megadják magukat. Az oroszok azt ígérik, néhány nap múlva kapnak papírt, mehetnek haza. Aztán leszedik róluk a jobb ruhákat. Hajtják őket, éhesek, egy faluban kéregetnek, mint a koldusok. Reggel „szólt a davaj láрма”, mennek Beregszászra, gyűjtőtáborba, majd tovább Szojvára, ahol „Korpaleves főtt reggelre és este vacsorára”, két hétig ezt ették. Tovább kelet felé, havas hegyek között, nyolc napig a szabadban aludtak. Éhség, szomjúság: „Mikor elérkeztünk locsos-pocsos tájra, / Négykézláb szürcsöltük fogunk között a vizet az útszéli sárba”. Sztaliszamburg falu: „Itt kaptunk főtt ételt takarmány répából”. Hideg, alvás istállóban. Vonatra zsúfolták őket. Éheznek, szomjaznak: „Ha eső esett kint és csepegett a plafon, / A szánkat tartottuk alá, hogy torkunk vizet kapjon”. Tetvek marják őket. A naplóíró betegnek jelentkezik, de megbánja, mert a halálvagonba kerül, ahol a beteg „Halálverejtékben, gyötrő kínok között, / Utolsó szavában egy korty vízáért könyörgött”. A halottak ruhájával tüzeltek. Megérkeznek Kujbanckba: „... ott várt már egy kondér moslák”. Szórtelenítés, tetűirtás, rögtönzött kórház, vaságy: „Úgy éreztem magam, mint a mennyországba”. A naplóíró tejbegrízt kap: „Olyan jólesett, mint az anyám teje” – írja, majd megjegyzi, hogy már közel állt a végelgyengüléshez. Gyógyszer nincs, a sűrűn forduló hullaszállítók egy kamrába dobálták a halottakat, ahol azok kővé fagytak. Hősünk flektífuszt kap, de felgyógyul. Egy lágerba viszik, ahol ruhát kap, olyan lyukasat „Hogy száz macska sem tudott volna benne egeret fogni”. Három nap vonattal, új láger, föld alatti bunkerban laknak. Kemény fapriccs, „állatias moslák”. Az erősebbeket munkára

viszik egy faluba, csöves kukoricát hoznak be, a foglyok „Mint a malacok nálunk, úgy ropogtatták”. Majd olajpogácsát vittek be: „Azt meg úgy ették, mint az esküvői tortát”. Éhezés, didergés után eljött a tavasz: „... a bőröm a csonthoz volt száradva”. A naplóíró is dolgozni kezd: „Telt-múlt az idő az orosz fogságba, / Dolgoztunk minden nap pribékek szavára”. Aztán 1948-ban elindulnak haza, véget ér a parasztodüsszeia: „Végre beérkeztünk Karcag állomásra, / Rég nem látott édesanyám ölelő karjába”. A naplóíró megnősül, fia születik. Ennek a közlésével ér véget a napló, amiben azonban van egy durva cigarettapapír, rajta a cím: „Orosz cigaretta papír”. Alatta szöveg: „Hoztam egy mutatót messze orosz földről, / Oroszországnak a kellős közepéből, / Hogy megmutassam, milyen az orosz kultúra, / Hogy milyen nép lakik a paradicsomba”. Ő már tudta, de mutogatni aligha mutogatta, mert ezért a néhány sorért, a naplóról nem is beszélve, 1949-ben már kemény büntetés járt volna. Addigra a paradicsom, az a fajta, amit odakint látott, eljött hozzánk. A karcagi parasztember, S.L. mégis rendkívül őszintén írt, felesége mostanáig rejtegette naplóját. Ez a feltétlen igazmondás becses dokumentummá avatja ezt a naplót, s egyszer majd, egy igaz kép megrajzolásakor, talán ezt és a hozzá hasonló népi visszaemlékezéseket is előveszik történészek, hogy biztosat tudjunk egy korról, amelyről annyit hazudtak.

Lina és a jutalom

A községi tanács dísztermében lágy, az alkalomhoz illő zene szól, úttörőpajtások köszörülnek a torkukat, s ekkor, ekkor a község vezetőinek kíséretében feltűnik történetünk hőse, akit az egyszerűség kedvéért nevezünk Linának, amint azt a falu is teszi. Lina, mint a nevéből és fátyolos, meghatott tekintetéből kitetszik, nőnemű lény. Minden jel szerint ő az ünnepe, a ceremónia fénypontja. Az úttörők neki szavalnak, neki énekelnek, a vezetők az ő kedvéért viselik a szoros nyakkendőt és a kifényesedett könyökű-térdű ünneplőöltönyt, s az a teleírt papírlap is Lina tiszteletére terített ki az asztalra, hogy a tanácselnök a meghatottságtól és a nyakkendőtől elfúló hangon felolvassa ünnepi beszédét: „Szeretettel köszöntjük a mi Linánkat, a népesedéspolitika hősét...” Miközben történetünk hőséneke átadja a jutalmat, felujjong a zene és a jelenlevő dalosajkú úttörők szent fogadalmat tesznek, miszerint őrük felveszi a megtisztelő Lina nevet.

Történetünkben a sokgyermekes anyák jutalmáról lesz szó. A rendelet szerint hat élő gyermek után ezer forint jutalmat kap az anya, s minden újabb gyermek születése után kétszáz forinttal nő az összeg, amely felmehet kétezer forrington. Nem kétséges, hogy a sokgyermekes anyák tiszteletükön kívül ezt a jutalmat is megérdemlik.

Elindultam hát, hogy megkeressem Linát és az ő gyermekeit.

A cigányiskola

A tanítónő lelkesen, őszinte hevülettel magyaráz a gyerekeknek. Mondandójának summája:

- Nagyon kell szeretni az édesanyákat!
- Szénéz az osztályban, felszólít egy jelvényekkel felékesített fiút.
- Na, Jóska, meséld el, te mennyire szereted az édesanyádat!
- Én nem szeretem anyámat!
- Miért nem szereted?
- Én nem szeretem anyámat!
- Egy másik fiú siet a meghökkent tanítónő segítségére.
- Néni! Ezt eldobta az anyja.

Köszönés

- Amikor hazamentek, mit mondtok?
- Semmit.
- Köszöntök?
- Nem.
- Hát a tanítónak?
- Annak köszönünk.
- Miért?
- Mert az magyar.

Az előkészítés

A tanító meséli.

– A faluban egyetlen cigánygyerek jár óvodába. Mi előkészítőt szerveztünk, mert egyik sem tud magyarul, de nem is ért.

Öt-hatéves kislány áll feszes vigyázzban, gyönyörű szemei vannak.

– Hol van a térded?

Nem tudja.

– Hol van a könyököd?

Nem tudja.

– Mutasd meg a fejedet!

Nem tudja megmutatni.

– Mondjátok neki cigányul is!

A nagyobbak lelkesen segítenek, megismélik a mondatot cigányul. De a kicsi így sem tudja, hova mutasson.

A név

Borzasztó, hogy ezek a gyerekek csak a csúfnevükön ismerik egymást – mondja a tanítónő. – De még a saját nevükkel is így vannak!

Felállít egy kislányt.

– Hogy hívnak?

– Hugyos.

– Nem. Téged Tyukodi Ritának hívnak. Érted?

– Értem.

– Na, hogy hívnak?

– Hugyos.

Rokonság

– Sok rokonotok van?

– Sok.

– Rokonnal lehet-e házasodni?

– Nem lehet.

– Miért?

– Mert egyforma a vörük.

– És?

– Hát egyforma a vörük, oszt a gyerek nem lesz okos.

– Hanem?

– Hát ... Bíka lesz a gyerekük feje.

Átok

– Iszik az apád?

– Nem iszik.

– Ivott?

- Ivott.
- Most miért nem iszik?
- Mert megátkozta magát.
- Mit mondott?
- Hogy száradjon rá a csontjára a bél, ha iszik.
- Félték az átoktól?
- Jaj, nagyon!

Pályaválasztás

- Mi leszel, ha nagy leszel?
- Zsokés.
- Van lovatok?
- Van.
- Szoktál lovagolni?
- Nem.
- És ha nem lehetsz zsoké? Akkor mi leszel?
- Más.
- Micsoda?
- Hát ... csikós.
- Hol?
- Pesten.
- Egy másik fiút kérdezek.
- Te mi leszel?
- Rendőr.
- A padszomszédja közbeszól.
- Nem lehetsz rendőr, mert apád börtönben van!
- A tied is!
- Az is.
- És mit csinálnál, ha rendőr lennél?
- Megbüntetném azt, aki lop.
- Te nem lopsz?
- De lopok.
- És a többiek?
- Mindenki csóreszol.
- A tanítónő bólint: őt is meglopják minden évben.

Ünnep

- Mi a legnagyobb ünnepetek?
- Ha valaki megjön a rubiából.
- Az micsoda?
- Börtön. Éjjel engedik ki belőle.
- És?
- Taxit fognak. Érte mennek. Visznek sört. Meg pálinkát.
- Itthon?
- Főznek. Tyúkokat. Káposztával. Nagy ebéd van. Jönnek a rokonok.
- Ilyenkor mentek iskolába?
- Ilyenkor nem megyünk iskolába.

Csalás

Egy kislány mondja.

– Tanító néni! Én is vótam locsolkodni húsvétkor!

– De te lány vagy!

– Nem baj.

– Hosszú a hajad.

– Alágyúrtem egy sapkának, oszt mentem.

A tanítónő nekem magyaráz.

– Szeretnek csalni: Kérdezem egy gyerektől: hol voltál tegnap? Azt mondja, beteg volt. Mondom, láttak a többiek. Erre: ja, akkor a testvéremre kellett vigyázni. Mondom, hogy ez sem igaz. De már készen volt az újabb hazugság.

Étel

– Környezetismeretből éppen a sündisznóról beszéltem, mutattam a képét – meséli a tanítónő. – Az egyik gyerek felpattant: „Néni, olyan finom paprikás van abból!”

A tanító meséli.

– Kirándulni mentünk a gyerekekkel. Útközben láttunk egy döglött libát. Mondtam nekik, meg ne tudjam, hogy valaki elviszi ezt a dögöt!

– És?

– Hát, nem is tudtam meg, ki vitte el.

Nyomorék kezű gyereket látok. A tanító magyaráz.

– Mondom az anyjának, hogy a gyerekek mindkét kezén összenőtt két-két ujj, nem tud írni, vigye orvoshoz! Azt mondja, nem baj, legalább nem viszik katonának.

Kiszólít egy tíz év körüli fiút.

– Ez egy nagyon okos gyerek, a nagyanyja neveli. Mondom a nagyanyjának, hogy remélem, tovább tanul a fiú. Azt mondja az öregasszony, hogy ááá! ... Majd megnősül, oszt jól van.

Házasság

– Az idén három lány ment férjhez a felső tagozatból mondja a tanító. – De a tanácshoz, az anyakönyvvezető elé nem mennek, csak a fényképészhez. A többi úgy van, mint a magyaroknál: fehér fátyol a menyasszonynak, két gyerek viszi... A lányokért egyébként pénzt adnak. Az egyikért 5 ezret, a másikért 5 és fél ezret adtak. Szombaton volt a harmadik esküvő.

Körülnéz a teremben, felszólít egy gyereket.

– Mennyit adott a bátyád Arankáért?

– 15 ezret.

– Biztos?

– Vakuljak meg, ha nem!

Kérdezem a gyerekeket.

– Mitől függ, hogy melyik lányért mennyit adnak?

– Ha szép, többet adnak. Ha csúnya, kevesebbet.

– És még mitől függ?

– Akivel sokan háltak, az nem sokat ér.

Temetés

– Hogy néz ki egy temetés?
– Jönnek a rokonok.
– Sokan?
– Sokan.
– Aztán?
– Isznak.
– És?
– Pálinkát öntenek a halottnak. Meg sört.
– Hát még?
– Pénzt dobnak neki.
– Mennyit?
– Van aki százast.
– Hát még?
– Cigaretta?
– Azt minek?
– Hogy legyen a halottnak odaát.
– Mi lesz a halottal odaát?
– Elrohad.
– Akkor minek neki a cigaretta?
– Mert visszajön.
– Mikor?
– Karácsonykor. Éjjel. Tizenkettőkor.
– Honnan tudod?
– Láttam.
– Kit?
– A bátyámat.
– Ő halott?
– Halott.
– És láttad?
– Láttam.
– Biztos, hogy ő volt?
– Biztos.
– Félték a halottól?
– Félünk.

A véce

A tanító meséli.

– Építtetett a tanács a cigánytelepen egy WC-t. Az ajtaját eltűzelték, a WC-t nem használják, ez a telep legtisztább helyisége. A szükségüket úgy végzik, mint azelőtt: körbeaknázzák a putrit... Egyszer vetítettem odakint egy fehér ház falára. Megy a film, érzem, bűdös van. Körülnézek, látom, valaki ott végezte el a dolgát mellettem. Ejnye, mondom, vigyétek már innen ezt az aknát! Körülrakták nagy göröngyekkel, egyet a tetejibe, az egyik gyerek ráült, onnan nézte a filmet.

Lina gyermekei

– Megy egy ismeretlen gyerek az utcán, megsaccoljuk, hány éves lehet, utánanézzünk, beiskolázzuk. Már szinte minden gyereket beiskoláztunk – mondja a tanítónő.

– Linát ismerik?

– Mindenki ismeri.

– És a gyerekeit?

– Azokat is. Ide jártak. Olyan éhesek voltak, hogy kiszedték a szemétkosárból az ételmaradékot. Enni nem adtak nekik, csak inni.

– Múlt időben beszél.

– Igen, mert már mind a kilenc gyereket állami gondozásba vették.

– Merre vannak?

– Nem tudom.

A falu

Járókelőket állítok meg az utcán.

– Ismeri Linát?

– Bár ne ismerném! – sóhajt egy középkorú asszony.

– Milyennek ismeri?

– Milyen asszony az, aki részegen hempereg az utcán és még a kutyák is megugorhatják?

Egy öregasszony.

– Milyen anya az, aki eldobja a gyerekeit?

– Eldobta?

– El. Osztán még dicsekszik is, hogy jutalmat kér értük.

Egy javakorabeli férfi.

– Ezeké a világ.

– Hogyhogy?

– A tanács is ezeket ajnározza! Már csak az hiányzik, hogy az elnök ölben hordja Linát a kocsmába. Még ez az idő is eljöhét.

A hivatal

A községi tanácsnál a gyámügyesnél érdeklődöm Lina felől.

– Szentelen egy nő! Amikor legutóbb terhes volt, bejött hozzám, kért ötszáz forint előleget, hogy majd megadja, ha szülés után megkapja a sokgyermekes anyák jutalmát.

A tanácselnök szívja a fogát.

– Több ilyen Linánk van. Más falusi vezetőktől tudom, hogy ők is megvannak áldva a Lina-félékkel.

– Kikre gondol, amikor a Lina-félékről beszél?

– Züllött, részeges emberekre, akik megszülik a gyerekeiket, de nem nevelik fel, viszont a jutalmat követelik. Nemcsak a cigányokról beszélek, azoknak nagy része ragaszkodik a gyerekéhez. Sok Lina-féle magyar van, ajaj!

Az elnöknek elmesélem a bevezetőben leírt víziómat a sokgyermekes anyák jutalmának ünnepélyes átadásáról.

– Na, még csak ez hiányozna! Igaz, hogy a rendelet szerint ünnepélyesen kell átadni a jutalmat, de ezt mi nem vehetjük komolyan. Képzelve el az ünnepélyes átadást Linával, aki toprongyos és mezítlábas!

– Akkor hogyan adják át neki?

Postázva

– Elküldjük postán. Még csak az hiányzik, hogy vérszemet kapjanak a Linák a nagy ünnepléstől! A lakosság az ilyen ügyek miatt nagyon elmarasztalja a tanácsot, még a tanácsülésen is kikeltek ellenünk.

– Most hol van Lina?

– Nagyfán, a férjével együtt.

– Elvonókúrán?

– Igen. Egyébként kilenc gyerekük van, csaknem mind gyogyepedagógiai eset. Most már mind a kilencet állami gondozásba vették. De már eddig is 30 ezer forint állami gondozási díjhátraléka van Lináéknak.

– Lina mindig megkapta a jutalmat?

– Meg.

– A gyerekeire költötte?

– A fenét! Elitták. A legkisebb gyerekét például már haza sem hozta a szülőotthonból, viszont sietett a jutalmat felvenni. A kocsmában meg dicsekedett vele. Nézze, én megértem a lakosok indulatát, de mi törvényesen jártunk el, nekünk Linának muszáj kiadni a jutalmat.

– A sokgyermekes anyák jutalma mégiscsak egy szép, humánus gesztus.

– Az. De az ilyen Lina-félék...

– Nos...

– Nézze, nem egy nagy ügy! Most mondja meg őszintén, mi az az ezerhatszáz, kétezer forint? Semmi. Nem tétel. Többet is kibír ez az ország.

– Na jó, de a jutalomnak az ilyen aggálytalan, differenciálatlan kiosztása nem devalválja a gesztus értékét azok előtt, akik tisztességesen élnek, dolgoznak és nevelik a gyerekeiket?

– Devalválja. De mit tehetünk? A jutalom jár, adjuk, bár magunkra haragítjuk vele a lakosságot. De a rendelet az nekünk parancsol.

A rendelet

Idézem a 19/1957. (III.22.) Korm. számú rendelet egyik részletét:

„A gyermekek számának megállapításánál az anya örökbefogadott vér szerinti gyermekét, valamint az általa örökbefogadott gyermeket is számításba kell venni. A jutalmazás szempontjából közömbös, hogy a gyermekek az anyával közös háztartásban élnek-e vagy sem (pl. állami gondozás, a különváltan élő apa háztartásában él stb.) és hogy a gyermekek egy vagy több házasságból származnak-e.”

Nyomorodásig

1.

A derekam! Hogy így, hogy úgy.

Nem is csuda: ha virrad, ha nem, már piszkálja a kihűlt tűzhelyet, melegíti a moslékot, keze vizes lesz, szalad az ólba fáért. Kutyalködik vele az idő, kezefején repedezik a bőr, de ő csak hipp-hopp, viszi a jószág étkét, kerül-fordul, mosogat, már készíti a család reggelijét, kapja magát, szalad a boltba, térül-fordul, rotyog az ebéd...

A derekam! Hogy így, hogy úgy.

„Rokkantra dolgozza magát édesanyám. Mivégre?”

2.

– Hogy adja? – meríti kezét a kukoricás zsákba a vevő.

A vevő megrág egy szemet, kiköpi.

– Dohos ez, sokra tartja.

Elmegy, körüljárja a terménypiacot, visszatér, megint szájába vesz egy szem kukoricát.

– Hol tartotta ezt a tengerit, jóember?

– Góréban volt egész ősszel.

– Hacsak a határban nem látott valami górét...

Megint elmegy, visszatér. Egy kilóért tíz fillérrel kevesebbet ígér. Hosszú alku. Parola.

3.

„Tudod fiam, az a kis haszon csak sarkallja az embert Meg aztán úgysem tudok nyugton ülni. Esetleg ha dolgoznék valahol...”

Merthogy ő nem dolgozik sehol. Azaz, vállalatnál, tészben nem. Csak otthon, a háztájiban.

Nyikorog a talicska, rajta kukorica. Több zsákban. Összeszorított fogak. A kezei szinte megnyúlnak. Röpke pihenő. Tovább, odahaza már rotyog az ebéd, nemsokára jönnek a gyerekek...

– Hogy van, szomszédasszony?

„A derekam!” Hogy így, hogy úgy. „Viszek már a disznóknak egy kis tengerit. A fiam mondja, adjak el belőlük, dehát csak marad...”

4.

A vevő tízszer elmegy, mindannyiszor „visszatéved”.

– A tyúkot megeszi-e?

– Ez a szelíd hízó? Ezen elsétálhat a tyúk, csipegethet a hátán, csak felnéz rá a koca, de nem bántja. Láthatja, hely az van a hátán, olyan széles, mint egy baromfiudvar.

A vevő hümmög, elmegy, de tizenegyszer is visszajön.

– Olyan kis beletlen.

– Mert reggel óta nem evett. Ha megeteti, akkora lesz, mint egy sátor.

A vevő tizenkettőszer is elmegy, de az eladó már tudja, hogy elkelt a hízó. Csakhogy ott vannak még a malacok, hát csak topogni kell tovább a hidegben, fújni repedezett, házimunkában elkérgesedett markát. Jónéhány nyolchetes malac vár vevőre.

– Ára?

– Négyszáz.

– Párja?

– Olyat mondok magának rögtön, csak bakafántoskodjék!...

– Hallja-e jóasszony, kár volt még ezeket elvenni az anyjuk alól!

– Nincs szeme? Nézze, micsoda hosszúderekú malacok!

– Ez? – kapja fel az egyik visító malacot az eladó. – Megvan tíz kiló!

De a vevő konok. Kerül egyet, újra arra jön, tüntetően elmegy a malacok mellett, mintha ott sem lennének. Az eladó utána szól.

– Gondolja meg, jóember, azóta hárman is kérték!

– No, egye fene! Azért a négy szebbért megadom a négyszázat, de a hitványért csak háromszázat.

Ma délután van, kezd csontkaporó hideg lenni. Ők meg csak alkudoznak, egyezkednek: „Na jó, adom a kisebbjét háromszázötvenért, de csak akkor, ha a rédiát maga íratja át.” Ebben maradnak.

5.

„Hasogatnak az ízületek, reggelente majdnem sírok, alig tudok felülni az ágyban. A derekam...”

Hogy így, hogy úgy.

„Édesanyám, mi lesz, ha leesik a lábáról?”

„Bírjuk még, fiam.”

„Még igen, dehát apám is hanyatlik.”

„Hát nem élhetünk dologtalanul!”

„De nyomorodásig? Semmi szórakozásuk, elalszanak a tévéfilmen is.”

„Jaj, fiam, dehogyis nincs! Látnád, ahogy a cigányok a lovakat árulják a vásáron! Kész passzió...”

„A vásártéren és az ólban telik el az életük. Vesznek valamit, kipendítik, bajlódnak vele, eladják, megint vesznek...”

6.

„Kedves fiam, mindig zsörtölödsz a jószágozás miatt, dehát te nem értheted már ezt a skatulya lakásotokban, ahol gombra jár a meleg is, akár a villany. Mit tudod te a mi életünket a jó, fűtött műhelyben, ahol csak a csavarok passzítása a gondod! Dehát honnan is tudhatnád a mi küzdelmes sorsunkat? Gyermekkorod óta odavagy iskolában, itt-ott, a városban. Ezért biztos nem örülsz mostani levelemnek sem. Apád szénát vett a barmoknak, azokat a világerért nem adná, tudod. Én ugyan eladtam néhány tyúkot, meg tojást, ezzel is kevesebbedett a gond.

Hát mi ebből garasolgatunk kedves fiam, öregek vagyunk már, gyűjteni kell valamiképp tehetetlen korunkra is, mert akkor sem szeretnénk a nyugtók lenni. Megvettük a koporsónkat meg a fejfákat is, szépen rácirkezták a betűket, csak még az hiányzik, hogy mikor tesznek a földbe. De arra is előteremtjük a költségeket, apád a marhákból gondolja. Csókolunk benneteket, apád, anyád.”

7.

Beáll egy szénásszekér a placra, a kucsmás ember kifogja a teheneket, enni lök nekik. Vevő jön, körüljárja a szénát.

– Hogy adja?

Mondja hány ezerért.

– A két tehénnel együtt?

Az eladó szörnyű méregbe gurul.

– Magának ez semmi pénzért nem eladó!

De komoly vevő csak nem akad. Órák múlva előkerül az első, benyúl a széna közé jó mélyre, kihúzza maroknyit, hosszan vizsgálja a széna színét, szagolgatja.

– Azt szagolgathatja! Drága jó sarju ez! Olyan gyenge, mint a saláta!

A vevő rágcsálja.

– Az aztán nem keserű, mert csak a lábán érte az eső!

– Adja olcsóbban!

– Inkább hazarázatom.

– Ne beszéljen már, jóember! Most is eltölt egy napot. Legközelebb is. Nem ér annyit az egész.

– Futja az idő. Eladom, mire szántani kell.

– Isten neki, megadom! De csak akkor, ha maga fizeti a mázsálást és hazafuvarozza a szénát.

Közben a vevő felesége a baromfipiacon három-, négyéves tyúkokat árul, no meg a tojásokat.

– Friss a tojás?

– Az hát.

A vevő kézbe vesz egyet, rázza. Másodikat, harmadikat... Az eladó türelmetlen.

– Hallja-e, nagysága! Ha magát ennyit ráznák, maga is meglötyögősödne... Ha nem kell, ne vigye!

De viszi. Sőt, a tyúkok is érdeklik. Lábuknál fogva súlyozza őket sokáig. Az eladó kikapja kezéből, ráripakodik.

– Ne lógassa azt a szegény jószágot, hallja-e? Magának jó lenne, ha fővel lógnának lefelé? Fújjon a tolla közé, meglátja, hogy olyan sárga ezeknek a bőre, mint a kikerics. Kukoricát adtunk nekik, nem tápot!

– Tojik is?

– Ez? Kétszikút!

– Öreg már. Redves a lába.

– Fajtája. Csirkekorában is ilyen volt. Vegye csak meg, majd meglátja, micsoda aranykarikás húsleves lesz ebből!

Csak ez a hideg, ez a ríkató, kuruc idő! Ez a pogány élet!

8.

„A derekam, a visszerem, ízületek...” Így is, úgy is.

„Hát a kis menyemet miért nem hoztad? És a kis csiribiri unokáimat?”

„Édesanyám, hogyan mondjam ezt el magának?” ...

Az asszony állt a tükör előtt...

„Látod, nem is leszek olyan rettenetesen csúnya halott! No, hogy tetszik a fejrevaló koszorúm? Meg tudjuk ám venni a szemfedőket is! Nem lesz velünk bajotok...”

Csatt! Röppentek az asztal dús étkei, az asszony értetlenül nézett máskor szelíd fiára.

Kelt falun...

1.

Szeretet kedves gyermekeim szerencsésen meg érkeztem Nyíregyig, de szerencsétlenségemre buszjárat nem volt, így elindultam gyalog haza a faluba, a táska nagyon nehéz volt. Egy párnap nagyon beteg voltam, gondolom hogy ott pihentem, a fürdón megszűjt a víz és a gyaloglás, cipelés nem volt kelemes. A szilva szedetlen, a szőlő is, lesz munka elég. Kedves lányom említetted, hogy elküldöl egypár használt ruhát, nem bánom hamar mostanába volna, az a kabát már leghamarab jó volna mire jön a hideg. Neharagudj, hogy kérem. Ha lehetne gyertek vagy gyere haza mert 9-10-11 én szedni kell a tsznél a krumplit és jó volna ha akorára jöhetnétek legaláb segítnétek, nem sok az, 400 öl, de magamnak sok, írd meg hogy jöhettek vagy nem. Jó lenne ha eljönétek, mert sajnos én elég rosszul érzem magamat minden hajladozás után két nap rág a kín. Kedves gyermekeim neharagudjatok hogy ha zavartalak beneteket de tán nektek is jó lene othagyni egy kicsit azt a betonházat meg a városi zajt. Egyebet nem írok csókol beneteket anyátok. Kelt 1977. X. hó 6.

2.

Szeretet kedves gyermekeim a levelet megkaptam, igaz nekem kelet volna írni de sajnos megin rosszabul érzem magamat, sok a munka és én nagyon sokat dolgoztam de ha azt vesszük ez is addig van amíg élünk. Szegény apád öt éve lesz hogy meghalt kimegyek majd a temetőbe. Én sokat rosszabbul érzem magamat mint máskor éjel napal elég nagy a fájdalmam, amíg a gyógyszer tart adig jó de ha bármit is csinállok rosszul érzem magam, de ez már így lesz. Úgy érzem mint akit megnyúztak elevenen, az ízületek most elég jók, de a gerincem és a fejem a régi. Most van a kert leszántva, vetegetni fogok, a szomszédok mondják vigyázak magamra, hanem bírom ne csináljam a munkát, dehát tudod hogy munka nélkül semi vagyok, a munkától meg semi leszek. Húsz év alatt anyi nyugodt napom volt amit veletek töltöttem, demár nehéz nekem az utazás mert túl kimerült vagyok, a fejem mindig fáj és szédül is, a baloldalamon végig a fejem tetejétől a talpamig kínos fájdalmakal vagyok elátva különösen mióta szedtem az injekciót és a nővér rosztat adot egyszer alig tudtam haza jöni a rendelőből és két hétig vizes ruhával raktam magam. Egyebet nem írok csókol beneteket anyátok. Kelt 1978. IV. hó 22.

3.

Szeretet kedves gyermekeim soká írok mert napirenden rosszul vagyok és elnem tudom gondolni miért de sem nem írtok sem nem jösztok felém se, vagy én már egy gyermekemnek se kellek, a többi kettő sem ír, pedig édes lányom úgy érzem nekem idős beteg létemre nagyon hiányzik a szeretet a gyermekeimtől. Nem tudom mit vétettem nektek, nekem ez nagyon fáj mert nem tudom miért van ez az egész, édes lányom ne sértődj meg de úgy érzem gyermekeim közül csak te vígasztalhatod meg anyádat, gyertek már haza. Jancsi fiam azt mondta a

nászaszonyomnak hogy én csak sírok meg a betegségemről tudok beszélni. Sajnos ha sírok az ő születésük és nevelődésük fáj hogy mit éltem át velek és értük fáradhatatlan szeretetemmel és végül ez a hála érte, hátha rájok volnék utalva akkor mi volna. Jancsi fiannak is Palkó fiannak is hamar az orrába húzták a karikát, de nem baj hogy nem vagyok már az anyjok mert megtudnak a saját lábukon állni, de ezt nekem meg az apjoknak köszönhetik, azt kívánom hogy anyiszor jusak eszükbe ahányszor kenyér van a kezökbe. Kedves gyermekeim ne ítéljete meg, hanem gyertek mert meglátjátok egyszer késő lesz, a világos ablak helyett már csak a sötétítő deszkát látjátok. Szeretet kedves gyermekeim tudatom véletek hogy újra elmúlt egy év, nehezen de eltoszítotam az ünepeket minek már az nekem mikor mindig letipor a betegség, az lenne az ünep ha eljönétek. Egyebet nem írok csak azt hogy halehet gyertek, 12 tőt fialt a koca, csókol anyátok. Kelt 1979. I. hó 2.

4.

Szeretet kedves gyermekeim most nagyon beteg vagyok, a tél igen szigorú volt hozánk sok havat kellett takarítani meg is fáztam, ami 30 évvel ezelőtt volt vesemedence gyuladás az van most is, szörnyű fájdalmas, de egyéb bajom is van sújosab, mégis jártam a szőlőbe kapálni mert őszel nem volt betakarva most azért kel. Ithol nagyon kevés jó idő volt majdnem hogy állandóan fúj a szél fagy is volt, a gyümölcs fába szőlőbe kárt is okozott. Az időre tekintve sok rossz fájdalmaim vannak, a kezem lábam dagadt és a görcs bántja, de ez már így van és ez nem is minden kedves lányom. Egy hete anyira beteg letem hogy az mondhatatlan, regel felkeltem és kimentem a vécére, de már vissza alig tudtam jöni, bementem hogy lefekszek de még le ülni se tudtam nehezen kimentem a kapuba de egy lélek sem volt az utcán, elvánszorogtam a szomszédig de szólni se tudtam jó hogy jöt Szabó Jóska az kiáltot az embereknek akik ki is jötek és azonal kerítettek egy kocsit és elvitek orvoshoz. A fájdalom nagy volt azt hitem megszakadok, a bal oldalom meg meredt és a szívtájon retenetes volt a szagatás, kaptam inyekeciót de nem akarta a test beveni úgy hogy többszúrászt kelet teni. Még utána is szedtem inyekeciót és 7 féle gyógyszerert és azt mondta doktor úr hogy ne dolgozzak semmit mert meghalok én pedig mondtam hogy nincs aki mentesítsen a munka alól it van a tavasz és a nagy kert énrám marad nem vadulhat az el, a szeretet kedves gyermekeimnek érik ott a gyümölcs majd ha jönnek, mert ugye eljötök édes lányom. Különös újság nincs csókol anyád. Kelt 1980. IV hó 25.

Nincstovább falvak

Ráztatjuk magunkat az ócska autóbuszson. Javakorabeli asszonyok beszélgetnek.

– A fiadéknál voltál?

– Ott.

– Hogy vannak?

– Jól, hála istennek. Aranyos a kismenyem is, csak hát olyan, akár a téesz-csirke. Ez elé szórhatom a kukoricát, azt sem tudja, mi az. Nem ért meg minket, mindent a boltban vásárol.

– Városi?

– Az. Városi.

1.

Ez az a falu, amely végállomás. Amelyet, mint fojtogató(?), ölelő(?) kar, körülkerít a Tisza. Ahonnan nincs tovább. Ez az a hely, ahol az autóbusról szinte csak idős emberek szállnak le. Ahol a falvakban oly megszokott sátoztetős házak is hiányoznak. Ahol csak a régi, kopott házacsók guggolnak az út mentén, soknak a búbján nád. Ezen a településen a faluvégi házak farral fordulnak a Tiszának, mintha haragudnának reá.

– Van is miért – mondja egy idős asszony. – Itt rajtunk kívül, ahol most a folyó van, még két sor ház óvta népét, de elnyelte őket a Tisza. Mostanáig ette, pusztította a falut a folyó, de már kikövezték a partot, amott pedig építettek valami sarkantyút, így aztán nem mohoskodik a víz.

– Az én gyerekkoromban is leszakított egy sor házat a víz – emlékezik egy öreg férfi. – Még 1970-ben, a nagy árvíznél is beleomlott két ház a templom mögött.

– Gyönyörű itt a folyó.

– A pesti rokonaink is ezt mondják, nem értik, miért nem értékeljük a falut.

– Nem értékelik?

– Van busz, van, de csak félreesik mindentől a falu. Aki ide jön lakni, az igen eltévedt ember.

– Pedig olcsó itt a ház.

– Mégsem kell senkinek. Ez az én házam, nagy portával: itt nem ér többet 20-25 ezer forintnál. Ha a szomszéd faluban volna, megadnák érte a 80 ezret is. Szerintem ha kihalnak az én korombéliek, meg az utánunk jövők, két-három évtized múlva nem sok lesz a faluból.

Ez az a falu, ahová a munkavállalók csak aludni járnak haza. Ahol nincs önálló gazdasági egység, és megszűnt az önálló tanács is. Ez az a falu, ahol a 380 lakásból 240 egyszobás, a többi kétszobás; ahol csak mutatóba ismerik a fürdőszobát és a vízöblítéses WC-t, ahol az új nem épül, ahol potom áron igyekeznek lakáshoz juttatni a fiatalokat, de ők nem nagyon kapnak az öreg házakon.

– A vasúttal kezdődött minden baj – sóhajt egy öreg. – Itt akarták lerakni a töltést annak idején, de a gazdák sajnálták a földet. Most aztán se földjük, se vasúttjuk – mondja, s bizonyára szegény ember lehetett, mert kárörvendően nevet, majd kesernyésen hozzát teszi. – Azóta vagyunk a világ végén.

Állunk a Tisza gátján, a helybéliek a túlpartra mutogatnak: arra van a megyeszékhely, csaknem idelátszik; itt szemben pedig, talán három kilométerre, a

megye egyik legiparosodottabb területe található. A nagy gyárakig látni a nincstovább faluból. Jaj, csak egy híd vagy egy komp lenne! – így a V-i lakosok. De nem lesz egyik sem, ők is tudják. Nincs ami megmenthetné a falut.

Ez az a hely, amihez csak az idősebbek ragaszkodnak. Ez az a falu, melyet örökké rombolt, pusztított a Tisza; melyet elsorvasztottak kedvezőtlen adottságai, s ez az a falu, melynek a kegyelemdőfést saját lakói adták meg. Gyermeküket már máshová segítették, hogy boldoguljanak, s ne kelljen olyan keservesen élniük, mint ősöknek. A faluban csaknem ezer ember él, de a lélekszám csökkenési üteme meghaladja a járás bármelyik községéét.

2.

Magyarország lakóinak fele városban él, de arányuk – a jövőkutató tudósok szerint – 70 százalékra emelkedik, mire elérjük az ezredfordulót. Híradásomban az ezer lakosnál kevesebb lélekszámú településekről lesz szó, melyekben az ország népességének 11,6 százaléka koncentráldott a századfordulón, de 1970-re 7,8 százalékra csökkent arányuk. Hasonlóan erős népesség-csökkenés figyelhető meg az ötezres létszámot meg nem haladó községekben is: például a 20 ezernél több lakost számláló településeken 1900-ban a népesség 16,1 százaléka élt, 1970-ben 23,4 százaléka. Az apró településeken nem volt, vagy alig volt munkaalkalom, és nem biztosítható a lakosság megfelelő szociális, kulturális, kommunális ellátása. Emiatt a városok és nagyobb települések vonzóereje – elsősorban a fiatalabbakra – erősen hatott. A magyar települések koncentráldási folyamata tovább tart. Sorvadnak, elpusztulnak a külterületi lakott helyek és a kedvezőtlen adottságú kis falvak. Ez a folyamat az egész civilizált világban végbemegy, hiszen a városi lakosság helyzete minden tekintetben előnyösebb. Az előrejelzések szerint az ezredfordulóra másfél ezer apró falu tűnik el az ország térképéről.

3.

Sz. az a falu, ahol a gyerekek beszaladnak a házakba, ha idegent látnak. Ez az a falu, ahol az öregek naphosszat a kerítésre támaszkodnak, s a fiatalasszonyok hasát lesik: gömbölyödik-e? Sz.-ben ugyanis tavaly nem született gyermek, és jó esztendőnek tartják 1976-ot, mert akkor három újszülöttnek is örülhettek. Ugyanakkor kétszer annyi öreget temettek. Ez az a falu, ahol három 92 éves ember is él, hetvenen nyugdíjaskorúak, jövőre és azután pedig még hetvenen lesznek nyugdíjasok. A falu lélekszáma 240, és fiatalok hiányában furcsán hangzana: ifjúsági klub.

Ez az a hely, amelytől néhány kilométerre mutogatja erejét az élő Tisza. Ahol a falu alatt a Holt-Tisza lapul. Ez az a település, amelytől néhány kilométerre a főközlekedési út röpíti az embereket a világba. De az ittenieknek csak biciklijük és szekerekük van; nem tehetik a lábukat a főútra, mert elavult, lassú járműveik miatt büntetést róhatnak rájuk.

Ez az a hely, ahol akkora a sár, hogy az egyetlen fuvaros, ha agyonveri lovait, akkor sem szállít el harminc mázsa szenet. Hiába van a nyugdíjasoknak kedvezményes utalványuk, nem tudják kihozatni a tüzelőt a közeli városból. Ide már sok mindent vitt a fuvaros, háztartási gépeket, televíziót, új bútort; de építőanyagot még soha. Ebben a falucskában a legújabb ház is az ötvenes években készült. Mindenki azt fújja, náluk nem lehet építkezni, mert nem adnak rá engedélyt. A tanácstag hiába bizonygatja ennek az ellenkezőjét, nem hiszik el.

Sz. az a falu, ahol sok a gázpalack, de ezt csak nagy nehézségek árán tudják cserélni. Ide a kenyérszállító autó is hetente csak kétszer megy, s káromkodnak a rakodók, mert a sár miatt nem áll a bolt elé a kocsi, így az árut messziről kell cipelniük. Ez az a hely, ahol csaknem minden házban televízió van, amelynek a képernyőjéről a lakók egy másik életet látnak.

Valaha itt sok-sok bolgárkertészlet volt, innen hordták még húsz éve is a legszebb árut a környék városaiba. Akkoriban naponta háromszor is fordult megrakott szekerével a fuvaros.

Most az asszonyok napszámba járnak a krumpliföldekre. Sz.-ben inkább krumplit termelnek, mint egyéb zöldségféléket, mert az nem rohad rájuk, ha nem szállítják el idejében. Ahol nem is olyan régen még tehéncsorda és disznókonda járt ki a faluból, most naponta hordják a tejet, hetente a tejtermékeket és a húst máshonnan, s az egyetlen bolt előtt hosszú sorban állnak ilyenkor a lakosok. Ez az a falu, ahol most csak két tehén van, s talán száz sertés tengődik. Itt nem lehetett takarmányt kapni, s az emberek felhagytak az állattartással. Ide már kiszállítja a téesz a takarmányt, de kevesen akarnak állatokkal kínlódni. Az öregek panaszkodnak, hogy a téesz nagyon messzire, a szomszéd falu vagy város határában méri ki nekik a háztájit. Biztatják őket gyűlésen, újságban, rádióban, tévében az állattartásra. Ezek az emberek azok, akik rájöttek, hogy a nyugdíjból is meg lehet élni.

Sz.-ben az emberek annyi presszókávét isznak, mint máshol tejeskávéből, kakaóból szokás. A kocsmá forgalma havonta csaknem százezer forint: minden lakos több mint 300 forintnyi italt csorgat le a torkán hónapról hónapra, beleszámítva a kisgyermekeket, aggokat, betegeket is. Ez az a hely, ahol a boltban nem ismerik a felvágottat, a göcseji sajtot, fogalmuk sincs, mi az a joghurt, még nem kaptak téliszalámit, nem hallottak a grillcsirkéről, ahol azt sem tudják, mi a majonézés saláta, de mindig kapható ital, cukorka és lebbencstészta. Ez az a bolt, amely hónapokig zárva volt, mert elmarták a vezetőjét, ezért egy doboz gyufáért is a szomszéd városba kellett buszozni.

Sz.-ből a közeli város ipari üzemeibe járnak dolgozni. Ez az a falu, ahová mindig késve jön az autóbusz. Ennek a busznak az utasai késnek el állandóan a munkahelyükről. Ezeknek az ingázóknak a béréből vonnak le némelyik hónapban háromszáz forintot is a késések miatt, az ő szabadságuk megy rá erre a játékra, az ő képükbe vágta egyik munkahelyi főnökük, hogy ha nem tudnak időre bejárni, vállaljanak odahaza napszámot.

Ez az a falu, ahol iskolaszünetben egy héten csak kétszer van busz, vasárnap pedig egyáltalán nem indul jármű. Ez az a hely, ahonnan nem járnak rokonokat látogatni, ahonnan nem tudnak elmenni a kórházba beteget vizitálni. Itt csak egy telefon van, a megszünt iskolában. Ez az a telefon, amely csaknem mindig süket. Ez az a falu, ahol az orvosi rendelő épületében istálló is van. Ez az a rendelő, ahová az orvos hetente egyszer kijár, s akire sokszor hiába várokoznak a betegek. Ez az a rendelő, amelyik kívül esik a falun, és járda sem vezet hozzá.

Ez az a hely, ahol esőzésekör járhatatlanná lesznek az utak. Itt, ha valaki autóbuszal utazna a városba, gumicsizmában megy a megállóig, ott leveti, felhúzza a cipőjét, a csizmát beadja a közeli házhoz. Erre sohasem járnak delegációk, különféle rendű-rangú vezetőik, ide csak csencselő külföldiek tévednek be, csak üzérkedő cigányok kínálják a bővlit.

Ez az a hely, ahol csak három embernek van könyve. Még senki sem járt színházban, moziban is csak kevesen. Itt nem délre, hanem estére főznek az asszonyok. Ez az a hely, ahonnan elmenekülnek a fiatalok; az öregek hosszan sorolják, hogy melyik gyermekük az országnak melyik zugába vetődött. Ez az a hely, ahová látogatóba is alig jönnek vissza, igyekeznek a holtág-falut, a

nincstovább falut elkerülni. Ez az a falu, melynek ülepénél csak a Holt-Tisza bűdösödik. Amely mellett a közeli főközlekedési úton elrobog az élet.

Sz. az a hely, amely senki sem érdekel. Ahol az öregek boldogok a villamosítás miatt, mondván, hogy a világossággal behozták a faluba a világot is. Ez az a hely, ahol csak a tehetetlenek, öregek, ügyefogyottak, a ritmust felvenni képtelenek, a restek, a lusták, az élhetetlenek maradnak. Ahol majd tévén nézik a csábító világot, de a világ mit sem tud róluk.

4.

Valamit azért mégis tudunk róluk. Azt, hogy a lakosság település-hálózaton belüli átcsoportosulása ma is tart. Például 1960 és 1970 között a félezer alatti lélekszámú falvak népessége 12,3 százalékkal; az ezer és ezerötyszáz közöttiek népessége 6,4 százalékkal csökkent. Az említett évtizedben 200 ezer ember hagyta el a kisebb településeket, azokat, ahol nem volt a közelben munkalehetőség, s emiatt is elmaradtak voltak az életkörülmények. Magyarország településeinek 90 százalékában ma is öteznél kevesebb lakos él.

Bekiáltunk a kéménybe

1.

A vonaton ismerősök beszélgetnek: Kapás Imre bácsi beteg, már kiadták a kórházból, az orvosok lemondtak róla, mindössze negyvenhárom kiló az öreg, pedig volt vagy hetven...

Mi baja?

–Rákos.

Lemondóan legyintenek.

– Csak a csoda segíthet.

Egy töpörödött öregember, aki eddig hallgatott, most megszólal.

– Vagy egy tudós ember.

Értetlenül néznek rá.

– Micsoda?

A kisöreg magyaráz, terjedelmes történetbe kezd.

– Amikor gyerek voltam, a komám, Palkó lelökött egy csutkakazalról. Az anyám felölelt, úgy vitt be a házba – ápolom is a sírját szegénynek. Két esztendeig feküdtem betegen, még iskolába se jártam akkor, úgyhogy csak egy iskolám van. Kilenc doktor bukott ki mellőlem, nem tudtak meggyógyítani. Na, akkor oszt jött egy tudós asszony. Egybül azt mondta, hogy eltört a farcsontom, a sárvíz meg elfutotta a combomat. Azt mondta, hogy ha a sárvíz felhúzódik, meghalok.

Kifújja az orrát, körülményesen összehajtogatja a zsebkendőt, csak azután folytatja.

– Szóval, elfutott a sárvíz. Olyan lázas voltam, hogy ötpercenként kellett inni. A tudós asszony megparancsolta, hogy a szoba meleg legyen, ne járkáljanak se ki, se be, olyan vízben fürdessenek, hogy ne égessen, de ne is fázzak tőle. Két ruha kellett a fürdetéshez. Tíz percig fürdettek zárt ajtók megett, olyan szappanos vízben, hogy habzott, mint a ser. Az egyik ruhával fürdettek, a szappanos ruhával, de nem dörzsöltek, inkább nyomkodták hozzám a ruhát. A másik ruha a torkomon volt, és fürdetés után ezt a ruhát a sebekre tették, nem is vették le. De előbb megcsinálták az orvosságot: sárga szurok, meg fehér szurok, meg juhfaraggyú. Addig kellett ezt keverni egy új cserépedényben – amit semmire sem használtak –, amíg el nem keveredett. Na, fürdetés után ezt kenték rá egy fakéssel a sebekre, ráragasztották a ruhát, azt oszt soha le nem vették: az kiszítta a törött csontokat, a törött csontszilánkok még két esztendő múlva is jöttek kifelé. Na, ezért mondom, hogy valami ilyenforma tudós ember segíthetne a maguk ösmerősén is.

2.

Egy ismerős öreget faggatok, ismer-e „tudós” embert? Mihály bácsi vakarja a fejbúbját.

– Akadt itt olyan is... Rontó tudású... Két sor foga volt, meg hat ujj a kezén... Mesélte az apám.

Odasomfordál a kisunoka, fülel.

– Gyerekkoromban egy ló mindig benézett az ablakon. De nem nappal ám, hanem íccaka. Nem mertünk túle aludni. Ezt én is láttam. Na, egyszer oszt

megunták az apámék, elkapták, vitték a kovácshoz, megvasaltatták. Reggel apám anyósárúl kellett leverni a patkót. Úgy szakadt róla a víz, mint aki a Tiszát úszta át.

Az unoka rángatja az öreg kabátját.

– Mi lelt?

– Nagypám! Egyszer azt vettem észre, hogy nagyanyám ott feküdt a lábam előtt. Tudja miért?

– Na?

– Mert leesett a seprűnyélről.

Az anyád erre meg arra, káromkodik az öreg, nevetve szidja kölyköt, s utánahajítja a zsíros kalapját. A zsinatolásra összeszaladt a család.

– Én inkább olyan gyógyító tudású emberre gondoltam.

– Olyan is volt, több is. A nevük máig is olyan: Orvos Szabó. Sok van belőlük, egyik Pityu, másik Józsi, harmadik Binci. A jószágot tudták ezek kitisztázni a bajból.

A menyé letorkolja az öreget.

– Ne emlegesse már az ilyen babonákat, apuka! Az orvos, az a tudós ember, az segít az ember lányán, nem azok a kuruzslók meg mindenféle boszorkányok.

– Márpedig én azt mondom – toppant egyet Mihály bácsi –, hogy az orvosoktól óvjon engem a jóisten! Itt volt a Mocsári szomszéd: az orvosok csak abajgatták, oszt ki gyógyította meg? Az a csontkovács Szlovákiában... Na, hol is, hol az istenben volt az? Szelőcén, vagy mi az anyja kinnya. Na, ott.

Közbeszól az öregasszony is, aki a gyerek szerint leesett a seprűről...

– Csak az Isten a tudós, nem az ember.

– Ugyan már, anyuka! – mérgeskedik a menyé.

– Bizony, így igaz ez, lányom – emeli fel az ujját az öregasszony. Annakidején mondtam én, hogy Mocsári szomszédot vigyék Máriapócsra, sok töredelemtől kímélték volna meg. Sok csodát tett már ott az Isten. Én ugyan oda vinném el az uramat, ha – ne adja Isten! – súlyos baja lenne.

– Inkább a kocsmába vigyél, mert én a borban jobban hiszek! – morcoskodik Mihály bácsi.

– Csak beszélnek, beszélnek, de ha majd leesnek a lábukról, az orvosért rimázkodnak – replikázik a menyük és szalad a konyhába.

3.

Szállodában alszom egy éjszaka. A délelőttös portás egy öregasszonyról mesél, aki tudós asszony hírében áll a falujában.

– Hallottam, hogy egy kisgyerek az istennek sem akart fejlődni. Nem nőtt. A szülei hordták orvostól orvosig – a kicsi csak nem nőtt. Végül elvitték a tudós asszonyhoz. Na, azóta úgy nő a gyerek, mint akit húznak.

– Mit csinált vele a tudós asszony?

– Én nem tudom, meg más se tudja. De a gyerek nagyon megindult a növésben.

– Hol lakik ez az asszony?

– Valahol az úJVárosi részen, nem tudom pontosan. De a postásunk tudja, mert az ő családjába való volt a gyerek: majd megkérdezem tőle.

A közkedvelt kisvendéglőben a fiatal felszolgáló leánykával is rákeressük a szót a tudós asszonyokra, emberekre.

– A mi utcánkban is élt egy tudományos asszony – mondja halálos komolysággal. – Majdnem a szomszédunkban lakott. Féltünk tőle.

– És miben állt a tudománya?

– Egyszer nem tudtunk neki tejet adni, mert elvitték mások. Akkor megharagudott ránk. Másnap anyukám hiába ráncigálta a tehén csecsit, egy csepp tejet sem adott. Jött egy másik utcabeli öregasszony, az is tudományos volt, majdnem szemben lakott emezzel, csak ők haragban voltak.

– Miért?

– Azt nem tudom, biztos féltették egymástól a tudományukat. Na, kérdezi anyukámtól ez a tudományos asszony, hogy mi baj van? Mert látta rajta, hogy valami nincs rendben. Anyukám elpanaszolta neki a baját, hogy nem ad tejet a tehén. „Biztosan az a boszorkány apasztotta el!” Ezt mondta az asszony. Bementek anyukámmal az istállóba, az ajtó megett felállították a seprűt szőrivel felfelé, beleszúrták a villát, meg egy kést, s azt mondogatta a tudományos asszony, hogy „szúrjad villa, vágjad éle, hadd fájjon a segge vége!” És a tehenünk másnap tejet adott.

– És maga elhiszi ezt?

– El hát.

– Miért?

– Láttam.

– Él még az a tudós asszony?

– Már meghalt. Lakott ott a környéken két gyerek, azokat nagyon szerette. Azt mondta, majd rájuk hagyja a tudományát. De éjszaka halt meg, így nem hagyta rájuk. Azt mondják, az almafájára hagyta, a kertjében. Mert azt tövestül kiborulva találták meg hajnalban, pedig a szellő se rebbent éjszaka, villám se volt. Alig tudták elfűrészelni azt az almafát az emberek, olyan volt az, mint a vas.

4.

A kapun tábla figyelmeztet a harapós kutyára. Döngetem a korhadozó deszkakerítést.

– Ki az?

Mondom neki.

– Jöjjön nyugodtan!

– De a kutya...

– Nincs kutya. Elment. Elcsavargott. De holnap estig hazajön.

– Honnan tudja?

– Tudja, a magamfajta öreg cseléd, ha elvész a kutyája, éjfélkor belekiabálja a kutya nevét a kéménybe háromszor...

– És mire jó ez?

– Hazajön.

– A kutya?

– Az hát. Három napon belül.

Töprengek. Állunk a kémény előtt, ki a kutyáját hívja, ki az egészségét, ki a gyerekeit, ki a szüleit... Ha nagyon hiányzik.

Ahol én lakom, ott nincs kémény.

Robinson az árokparton

A társaság

Először a férje halt meg. Azután a megöszült, bádogos tekintetű kutyája. Utoljára a macskáját ütötte el egy teherautó. Ekkor végleg egyedül maradt Rózsika néni, pedig egész életében pezsgett körülötte az élet. Jó tanár volt.

A valamikor szebb napokat megélt ház ma elég nyomorúságos képet mutat. Málladozik a vakolat. A salétrom engesztelhetetlenül kúszik a szekrények dereka felé. A tetőgerenda megroggyant. A kertben a dudva uralkodik.

Rózsika néni a karosszékekben horgol. Néha, talán kéthavonta levelet ír egyetlen élő és fölöttébb távoli rokonának. Legutóbb csak ennyit írt: „Megrémülnél, ha hallanád ezt a csöndet.” Öregségére vásárolt televíziót. A csönd ellen. Igaz, nem színes, nem új, de megteszi. Ül a készülék előtt, horgol, néha a képernyőre pillant és megszólal.

– Egyem azt az okos pofádat, Pubikám!

Ez az elragadtatott megjegyzés a közismert külpolitikai riporternek szól. De Rózsika néninek mindig van egy-két keresetlen szava a népszerű énekesnőhöz („Te ribanc!”), a fontoskodó rendőrfelügyelőhöz („Az a gyilkos, te hülye, nem látod?”), és persze másokhoz is. Így telnek Rózsika néni napjai. Azt mondja, egyszer majd rátalálnak: ott hever a földön a televízió vibráló, kékes fényében.

Útban

Bontanak. Lánctalpasok tologatják a vályog- és téglatörmeléket, markolók pakolják testes teherautókra. Tisztul a terep. Az erőgépeknek és a teherautóknak azonban folyton kerülgetniük kell egy elaggott házacskát, Egy hivatalos ember győzködi a gazdát.

– Jobban jár, Kékesi bácsi.

– Nem bánom én, kérem.

– Jobb, kényelmesebb lakást kap.

– Nem kell nekem, kérem. Itt maradok.

– De hát miért?

– Itt születtem, itt éltem egész életemben, itt akarok meghalni.

– Ez az utolsó szava?

– Ez.

A hivatalos ember tanácstalanul néz az építésvezetőre, aki int a fejével, hogy menjenek. Elindulnak. Kékesi bácsi elégedetten néz utánuk: látja, erősen magyaráznak egymásnak. Két nap múlva az öreg elmegy a piacra. Vásárol. Nem lakik messze, de nem tud már sietni. Mikor hazaér, látja, a ház egyik sarkának nekiment a gép. A ház ugyan nem omlott össze, de életveszélyessé vált. Azt mondják, véletlenül történt. Az öregnek nincs több szava a világhoz.

Erdősávban

Hetven év körüli parasztember kotorászik az asztalfiókban, papírokat halászik elő. Kórházi zárójelentések.

– Látja a bal vállamat?

– Látom.

– Kajsza. Lejjebb van, mint amaz.

– Mitől?

– A zsákolástól. Majd beleszakadtam a munkába. Nehéz volt, de hát kellett a kenyér a hét kölyöknek.

Nézem ezt a kis csenevész embert, el sem tudom képzelni, hogy akár ereje teljében is fel tudott volna emelni egy tele zsákot. Közben a kezembe nyomja orvosi papírjait, olvassam. Nem értem a latin szöveget, de engedelmesen futtatom a szemem a sorokon.

– Így volt – folytatja az öreg. – Felnőttek a gyerekek, régen a szárnyukon vannak. Saját háza van mindnek. Már csak a legkisebb fiam lakott idehaza, egyszer aztán mondja. Idesapám, nőszülék. Te tudod, fiam. Így gondoltam, apám. Na jó. Úgy gondoltam, majd elleszek én ezeknél, jó gyerek, költözzenek ide, minek kínlódnának az építkezéssel? Odajöttek. Én kipakoltam a nyári konyhába, jó az a magamfajta öreg cselédnek. Aztán jöttek, hogy írassam rájuk a házat. Na, nem bánom. Átírtam. Igen ám, de egyszer azt mondja a menyecske, hogy én elloptam száz forintját. Másnap azzal jött, hogy ő nem takarítja a mocskomat, mert sáros cipővel hevertem az ágyra.

– Összevesztetek?

– Kitettek a kamrába a morzsolt kukorica mellé.

– Aztán?

– Aztán ott is útban voltam. Na, nem baj, mondom, van még nekem hat gyerekem, jó helyem lesz azoknál.

A történet végkifejletét előre jelzik a könnyei, el-elcsuklik a hangja, minden porcikája remeg. Aztán erőt vesz magán.

– Elpakoltam. Megyek a kis tarisznyámmal az egyik gyerekhez, aztán a másikkhoz, sorban mind a hathoz. Mindegyik azt mondta, hogy ha a házat a legkisebbnek adtam, akkor egyem csak az ő kenyerét.

– Nem kellett?

– Nem. Eleinte az erdősávban aludtam, de tél volt, a hideg bekergetett a faluba, onnan a szomszéd városba. Hol az állomáson aludtam, hol a buszváróban. Amikor kizavart a rendőr, akkor egy csendes utcában kucorodtam le a fal tövébe, ott szundítottam.

Szétnézetek az odújában, ami azelőtt valami ólféle lehetett. A piciny helyiség földes. Az ajtó nagyon alacsony. Az ablak tenyérnyi. Egy dikó, rajta rongyok. A falban néhány szög, lógó ruhadarabokkal.

– Most itt lakik?

– Ez a jóember megengedte, hogy itt meghúzzam magam. Még enni is ad. Csak a birkára kell vigyáznom.

Árokiparton

Az egyik faluban mesélik:

– Van itt egy öregember, az egyszer fél napig feküdt az árokiparton, senki se nyúlt hozzá.

– Miért?

– Részeges volt az öreg, elég sokszor feküdt az árokparton. Megszokták. De most az egyszer tényleg rosszul volt, s nem az ital terítette le. Kórházba került végül.

Másik esetről is tudnak. Egy asszonyt emlegetnek, aki úton-útfélen összeesik.

– Néhány napja a boltban lett rosszul – mondja az orvos. – Lefektettük, kapott egy injekciót, rendbejött.

– Mi a baja?

– Szervi baja nincs, sokszor szimulál. De én úgy teszek, mintha elhinném a panaszait. Ha ellene mondanék, addig csinálná a dolgokat, amíg be nem bizonyítja nekem is, no meg a környezetének, hogy igenis beteg. Hogy komoly baja van.

Egy másik faluban is tudnak példákat.

– Van itt egy idősebb asszony – mesélik a boltban –, annak mindig felakad a szeme. Állandóan csinálja a cirkuszt. De valósággal úgy néz ki, mint aki az utolsókat rúgja. Még a tévében sem tudják így eljátszani. Volt is már vagy háromszor az idegosztályon.

– Miért csinálja ezt?

– A fene tudja! Egyedül van, mint az ujjam.

Falusi orvos meséli:

– Amikor ebbe a faluba kerültem, feltűnt, hogy rengeteg színlelt rosszullet (mi úgy mondjuk, hogy Charcot syndroma) fordult elő. Ezeket komolyan kellett venni, mert az indítékokra esetleg csak utólag derült fény, ha fény derült egyáltalán. Hej, de sok éjszaka felköltöztek ilyesféle problémákkal! Nem egyszerű dolog ez a színlelés: igen nagy feszültség van az ilyen emberekben, átéli a szerepüket, s ez szaporább szívverést, izzadást is okozhat. A szándékos ájulásnak mindig valamilyen oka van. Magányosak. Mint Robinson.

Az ismerősöm meséli. Ballagott a faluban, szembe jött vele egy öregember. Kezében két kanna. Egyszer csak megállt, nagy csörömpöléssel összeesett. Az ismerősöm odarohant hozzá, emelgette az öreg fejét, paskolgatta az arcát. Szétnézett. A kút mellől ketten is figyelték. Odakiáltott.

– Hozzanak már egy kis vizet!

Egyikük, egy félmeztelen, középkorú férfi lassan elindult, lóbálgatta a kannáját.

– Siessen már!

– Nem kell idegeskedni! – legyintett.

– Nem látja, hogy...

– Nincs annak semmi baja!

– Hogyhogy?

– Hát csak úgy, hogy tettei magát.

A félmeztelen ember az egész kanna vizet rázuhintotta az öregre. Az felugrott, káromkodva eloldalgott. A közelben állók röhögtek.

Az orvos szerint nincs olyan szervi baja az idős embernek, ami az ájulást indokolná. Viszont annyira átéli a rosszulletet, hogy még az injekciós tű okozta fájdalomra se reagál.

– Akkor miért csinálja? – kérdezem.

– Szerintem lelkipurdalást akar ébresztetni a gyerekeiben. Ki akarja provokálni, hogy törődjenek vele, szeressék, hiszen a rosszulletei is mutatják, mennyire rászorul.

Magányosan

Felkeresek egy „szimulánst”. Idős férfi. Beszélgetünk erről-arról, közömbös dolgokról, de igen hamar rákeríti a sort a hálátlan gyerekeire, aztán már következik is a betegség.

– Beteg ember vagyok – sóhajt.

– Mi baja?

– A szívem! – tapogatja a helyét. – Meg itt is – mutat a hasára. Kotorászik a zsebében.

– Itt van – mutatja.

Az első zárójelentés a belgyógyászatról való. „Divergáló hasi panaszokkal vettük fel. Felvételnél azt állította, hogy még nem feküdt kórházban. Kivizsgálása során organicus eltérést a hasi szervekben nem találtunk. Később kiderült, hogy hasonló panaszok miatt egyszer már részletesen kivizsgáltuk. Miután inkorrekt magatartására figyelmeztettük, távozott. Otthonában csak tüneti terápiát igényel. Ismételt panaszok esetén neurológiára irányítandó.”

A következő zárójelentést már a pszichiátrián írták. „Az egyedül élő férfit beteget somaticus symptomákkal, melynek hátterében Charcot-s componensek húzódtak, depressziós hangulatzavarral vettük fel osztályunkra.”

Egy évvel később, ugyanott fogalmazott papír. „A betegen ismételt kifejlődik querulans magatartással és conversio panaszokkal járó, jelentős utulitarius componensekkel is rendelkező Charcot-s állapot.”

Az Orvosi lexikonban ez áll: „Charcot betegség: a mindennapi ideggyógyászati gyakorlatban a hysteriát nevezik így, mert a hysteria terminus társadalmilag diminuáló jelentéssel bír nemcsak a laikus, de még az orvosok között is.”

Egy nagy tapasztalatokkal bíró orvossal beszélgetünk, mi az oka ezeknek a mű-ájulásoknak?

– Sokféle oka lehet. Főleg a magány, a szeretethiány, családi és anyagi gondok, egyebek. Az ájulást produkáló ember ezzel a látványos tetteivel szinte demonstrálja a környezetének, hogy segítségre szorul. Egy-egy ilyen ájulás felfogható amolyan S.O.S-nek is. Az ilyen embernek nem az ájulás a baja, azzal csak a figyelmet akarja felhívni igazi problémáira, amelyek azonban nem a szervezetében keresendők, hanem a környezetében, a családjában, tehát a külvilágban, de ezek a külső problémák apránként hatnak a szervezetre, de elsősorban az idegrendszerére, és (ha a külvilág közönyösen fogadja a vészjelzéseket, az ájulásokat) az út sokszor az öngyilkossághoz is elvezethet.

A cociálista otthon

Amikor utoljára találkoztam Miklós bácsival, a gyerekeire panaszkodott.

– A lányom addig hízelgett, hogy „írassa a nevemre a házat, apukám, látja, olyan szerencsétlen vagyok!”, míg ráírtam. Addig a vejemnek is drága apuka voltam, azóta meg vén szaros vagyok.

Hosszan panaszolja, hogy milyen aljasságokat követtek el ellene. Leöntötték egy bili ürülékkel. Éjszaka beszögelték rá az ajtót.

– Be is megyek én a cociálista otthonba, be én! Már beszéltem is velük, a jövő hónapban odapakolok.

Keresem a szociális otthonban. Egy vézna, munkásruhás öreg mutatja a folyosón az irányt.

– Arra tessék, ott az iroda!

Az irodában egy jó erőben lévő férfit igazít el egy fehér köpenyes nő.
– Megmondod a hentesnek, hogy szépet adjon, mert nekem lesz. Érted?
– Ühüm – bólint a bamba férfi, mire útnak indítják.
Érdeklődök Miklós bácsi után.
– Elment. Egy hétig volt itt. Pedig jó helye volt.

A várost övező zártkertek egyikében lelek rá. Föld alá vájt veremben él, a tető csutkaszárból készült.

– Jó meleg ez, egymagamnak elég nagy.
– Mit eszik?
– Kerti munkákat vállalok.
– Ennivalóért?
– Azért.
– Nem jól van ez így, Miklós bácsi.
– Igaza van. Nem csutkaszárnak kéne az én fejem felett lenni!
– Nem bizony.
– Hát nem. Nem csutkaszárnak. Földnek.

A kötél

A szomszédunkban lakott Rebeka néni. Sokszor elnéztük töpörödött, vézna alakját, amint karján egy-egy kosár gyümölcsfélével elindult a város piacára. Fogához verte a garast, mindig attól félt, mi lesz, ha leesik a lábáról? Gyümölcsöt aszalt, befőttés üvegben melegítette a napon a gyökeret, sárgarépát. Ilyesmit evett. Vittünk neki süteményt, szabadkozott, nem akarta elfogadni. Nagy nehezen sikerült rátukmálni, de fél óra múlva már beállított húsz tő virággal. Sírt. A testvére miatt aggódott, aki kórházban volt.

– Nem is tudom, mit teszek magammal, ha meg talál halni a bátyám! Én elsinkelem magam.

Rebeka néni sohasem volt férjnél, András bácsi sohasem volt nős. Együtt éltek egy kis házban. András bácsi hamarosan meghalt. Halála után néhány nappal újságolta Rebeka néni.

– Tessenek elképzelni, vettem egy gázpalackot! Meg egy gáztűzhelyet.
– Jól tette, Rebeka néni, könnyebb lesz a főzés.
– Nem főzni vettem én azt, kérem!
– Hát?

– Azért, hogy elsinkeljem magam. Nem élet ez így, tessék elhinni! Mennék a testvérbátyám után, de az Isten nem akar magához szólítani. Na, nem baj, gondoltam, majd segít a gáz.

– Meg ne próbálja, Rebeka néni!
– Már megpróbáltam.
– És?

– Este bekapcsoltam a gáztűzhelyet és lefeküdtem, de azzal ám, hogy többé nem ébredek fel, csak az utolsó ítéletkor.

– Valaki megmentette?
– Nem.
– Hát?

– Elaludtam. Egyszer felébredek, látom, süt a nap. Nézem, ez már a mennyország? A szobám volt. Ott állt a gáztűzhely is. Jaj, de szerencsétlen vagyok, lehet, hogy mégsem haltam meg? Hát nem sikerült, kérem. Állítólag a gáztűzhely biztonsági. Ezért nem haltam meg. Most tessenek megmondani, érdemes volt ezért annyi pénzt kidobni?

Szegény Rebeka néni próbálkozott még gyógyszerrel is, de nem a megfelelőt vette be, így csupán hasmenése lett. Makacsul élt tovább. Nemsokára eltűnt. Néhány nap múlva megtalálták a padlásán. Egy kötél lógott. A halálára tartogatott tiszta ruha volt rajta.

„Parasztnak tanyára”

Főutak, utak lábára kötözött koloncok a falvak, elrobog mellettük a modern élet, mondta egy ismerősöm. Nincs igaza. Az elmúlt néhány esztendőben nemcsak a mezőgazdaság korszerűsödött, de csöndes vagy kevésbé csöndes drámák színpadává is lett számtalan falu és kisváros. Egyebek között a vidékre telepített üzemek is átrajzolják a falvak portréját. Természetesen az itt élő embereket is.

1.

Fekete füst gomolyog egy kéményből az ipari füstöt sohasem látott földek fölött. Kevés helyen örültek úgy ennek, mint J.-n. A fekete cafatokat okádó kémény tövében ott az új gyár. Ennek a kellékes részlegében dolgozik S.-né.

– A pénz miatt kezdtem dolgozni – mondja –, de ennél sokkal többet kaptam. Azelőtt nagyon ingerlékeny voltam, gondolom, az anyagiak is bolygattak. Amióta eljárók, elmúlt a zaklatottságom. Úgy látszik, gyógyszer lett nekem a gyár.

– Nem viseli meg az idegeit, hogy mindig csak egy részműveletet végez? Mindig ugyanazt.

– Ellenkezőleg, még élvezem is. Az ember abba az egy dologba jól begyakorolja magát, nem kell félni, hogy hibázik.

– Mit szólnak a férjek az asszonyok munkavállalásához’?

– Nőtt a becsületünk, mert már nemcsak költjük a pénzt, de keressük is. Az nagyon jó, hogy a nők is eljárnak dolgozni, csakhát nekünk ez dupla teher. Amíg az üzemben vagyok, erre a munkára kell figyelni, ha hazamegyek, akkor meg a háztartásra. Mégis, szívesen vállalom. Amikor kilép az asszony a háza kapuján és belép a gyárba, mindjárt másként látja a világot. Jobban megismeri az embereket. Beszélget valakivel, akiről eddig azt gondolta, buta ember. Most rájön, hogy nem is olyan buta, csak nem szeret beszélgetni. És azzal, hogy megtanultam ezt a munkát meg a politikát, műveltebb lettem. Merthogy jártam marxista középiskolába is.

– Megfigyeltem, az anyós „Dicsértessék!” köszönését ön úgy fogadta, hogy „Mindörökké!”. Szokásból?

– Nehéz eligazodni ezen. Valahogy két közben van az ember. Nekünk még nem azt tanították, amit a maiaknak: vallásosan neveltek. Persze, nemcsak a marxista iskola óta, már azelőtt is változott a nézetem. De valahogy mégis, csak két közben él az ember.

– Amióta munkát vállalt a gyárban, mivel gyarapodott a család?

– Újjáépítettük a családi házat, villamosítottuk a háztartást. A két fiam tanul, egyikük villamos üzemmérnök lesz, a másik még középiskolás, de ő is hasonló pályára készül. És ez nagyon sok pénzbe kerül. Egy keresetből mindezt nem tudtuk volna megoldani.

– Segít-e a család a házimunkában?

– A kisebbik fiam takarít, a porszívóval végignyargalja a lakást és beszerzi az ennivalót a disznóknak. Az állatokat a férjem eteti. A szabadszombatot én szabadmosási napnak nevezem, ebben segít a férjem is. Neki jobban kell a pihenés, azokkal a nagy gépekkel ő jobban elfárad: gépszerelő a téuszben.

– És a többi munkásnőnek segítenek-e otthon?

– Az egyik mondja, hogy elküldi a gyerekeket bevásárolni, a másiknak a férje segít valamit, de a legtöbb helyen odahaza minden az asszonyra marad. Szerintem az asszonyon is múlik, hogy segít-e neki a családja.

A műhelyben oklevelek. „Oklevél a Martos Flóra szocialista brigádnak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulójának tiszteletére rendezett községi brigádvetélkedőn elért IV helyezéért.” Egy másik oklevél: „Martos Flóra brigád 1967. november 7-e tiszteletére a brigádversenyben a szocialista brigád zöldkoszorús fokozatát érte el.” Egy levél a brigádnaplóból: „Nagy meglepetés volt és öröm az otthonban lévőknél az öregekre való megemlékezésük, hálás sok köszönetet küldünk az értük való szíves fáradozásukért és nemes jó cselekedetükért S.-nének és brigádjának, és Isten áldását kérjük reájuk. Tisztelettel az Otthon öregei.”

2.

Varróüzem B. községben. Az épületben azelőtt lovak voltak. Most száz asszony munkahelye. A legtöbbnek az első: a főzőkanál mellől jöttek.

– Teljesítményben dolgozunk – mondja egy asszony. – Amikor új fazonra állunk át, akkor napi húsz-harminc forintot keresünk. Két és fél hónapig nem volt szabadszombatunk, hajtottunk a német export miatt. Ha megemlítjük, hogy nehéz teljesíteni a normát, akkor azt mondják a pesti főnökök, a tandíjat meg kell fizetni.

A varróüzem vezetőjére, B.P.-nére elég ránézni, látszik, hogy idegileg milyen megviselt.

– A kis szériát megsínyli az asszonyok pénztárcája. A négy-ötszáz darab hamar lefut a szalagról. Ilyenkor idegeskednek, s idegenkednek az új munkától. Mire azt is elsajátítják, már kezdhetik az újat. A pesti vezetők nagyon tudnak követelni. De adni? ... Meg sem hallgatnak minket.

– Mit szeretne elmondani nekik?

– Például azt, hogy az itteni brigádmozgalmat nem lehet Pestről irányítani. Hát ki lehet úgy értékelni a szocialista brigádok munkáját, hogy felkérjük a naplókat Pestre és díjazzák a szép beírásokat? Honnan tudják, mi van a szavak mögött? Hiszen alig látjuk őket. A mi fejünk fölött pedig átnyúlnak, nem kíváncsiak a helyi vezetők véleményére.

– Miért nem csap az asztalra?

– Ha panaszkodunk, ránkfogják, hogy a „vidéki vezetők a rosszak”. Ha viszont valami eredményt érünk el, azt a központ kisajátítja magának. Itt volt az NSZK-export. A központ felajánlotta a szalagvezetőknek és nekem a prémiumot. Időre elkészült a munka, akkor jött egy telefonértesítés, hogy megváltozott az ábra, mi kevesebbet kapunk, majd megmagyarázzák, miért. Máig sem magyarázták meg.

B.P.-né sírással küszködik, keserűen legyint.

– Nem sok vizet zavarnak a vidéki üzemek vezetői, az úgynevezett közép-káderek. Ha ezt előre tudom, nem maradok itt. Bizalmatlanok is velünk szemben. Megkaptam már egy betegségemért azt is, hogy menekülök a munka elől. Ugyan honnan tudják? Itt vannak jó félóráig, s akkor is jelentéktelen személyi ügyekkel foglalkoznak.

Budapestre utazom, megkeresem a szóbanforgó címet.

– A B.-i üzemben mindent meg tudnak csinálni, kellő felügyelet mellett – mondja az elnök. – A középvezetők, sajnos, nem állnak olyan szinten, hogy önállóan beindítsanak egy új fazont. Most is kénytelenek leszünk kártérítési eljárást indítani ellenük.

– Sűrűn megfordulnak B.-n?

– Hetente egyszer... kétszer... De a helyi problémákat képtelenek vagyunk rendezni helyettük.

– A munkásnőkkel is elégedetlenek?

– Velük semmi bajunk, mindenre készek, még éjszakai munkára is. És egyedül a B.-i üzemünkben működik szocialista címet elnyert brigád, kettő is, a pesti és a másik vidéki üzemünkben egy sincs. Persze, a munkafegyvellemel baj van, B.-n még nem tudják az üzemi rendet.

Említem a brigádok igazságtalannak vélt értékelését.

– Úgy fest a dolog, hogy a szocialista brigádmozgalmat a lentiek nem tudják irányítani – mondja az elnök. – Előfordul, hogy átnyúlunk a helyiek feje fölött, de az esetek kilencven százalékában kikérjük a véleményüket.

– Kevés időt töltenek B.-n. Fél órát mondanak.

– Szó sincs róla, legalább másfél órát ott töltünk. Különbösen is erőn felül segítjük őket.

– A másfél órás látogatásokkor mit lehet észrevenni?

– Azt, hogy a telepvezető és a szalagvezető nem mer selejtes ruhát visszaadni. B.-n erős a sógor-komaság, az egymás iránti elnézés. Senki sem akar magának egy kis községben ellenséget szerezni.

Visszamegyek B. községbe, a varróüzembe. Elmondom az elnök véleményét. Az üzemvezető sírvafakad.

– Volt egyszer egy 12 ezer darabos szovjet export, ebből kétezer szabványa el volt szúrva: Pesten csinálták. Ezért ki a felelős? Velünk pedig nyolcvan blúzért akarnak kártérítést fizettetni. És mi az a nagy segítség? Lejött a technológus a szovjet export ügyében tíz órákor és fél egykor már elment. Utána jöttünk rá, hogy a fazon egyik oldala két centivel szélesebb. Hát ilyen ez a nagy, erőn felüli segítség. És most, hogy valaki kitergette a szennyest, az elnök brigádvezetői gyűlést akar összehívni Pesten. Hirtelen egy kis demokratizmust!... Hat évig nem volt...

3.

Z. kemény kötésű férfi. Nehezen kezdett beszélni, de amikor rászánta magát, órákig mondta alig kihevert „kalandjainak” történetét.

– Gépészmérnök vagyok. Pesten éltünk egy beteges gyerekekkel, lakásra sem volt remény, vidékre kellett jönnünk. Így kerültem K.-ra 1967-ben. Két évre rá felkerestek a városka vezetői, hogy a vidéki ipartelepítés K.-t sem kerüli el, irányítsak egy olyan üzemegységet, melynek a központja Pesten van. A semmiből kell megteremteni, olyan emberekkel, akik nem is tudják, mi az az üzemi munka. Elkezdtek: eltelt egy kis idő, és mi már úgy gazdálkodtunk, hogy a hulladék hulladékából is árut készítettünk. A központban hallottam is olyan cinikus megjegyzést valamilyen pazarlással kapcsolatban, hogy „nem baj, majd kigazdálkodik a K.-i üzem.” Meg is becsültek minket, ajaj! Egyszer lent volt az egyik vezetőségi tag többedmagával, de másfél óra után menni akartak. Miért olyan sürgős? „Mert a Volga szállóban ünnepségünk lesz” – mondta. És kik lesznek ott? „A központ dolgozó”. „És vidékről? „Maguk oda be sem férnek”.

Ekkor még csak a régi kaszinóépületünk volt, no meg egy saras udvarunk. Valódi üzemet akartam teremteni, minél több pénzt kellett szerezni a központtól. Sikerült: kaptunk néhány milliót, lett új présműhely, betonoztuk az udvart, lett raktár, szociális épület, kerítés. Hogy ez sikerüljön, minden eszközt bevettem. Mikor felmentem a központba, a nőknek virággal, édességekkel kedveskedtem. A vezetőknek? Mázsaszámra küldtük fel a krumplit, amikor nem lehetett kapni. Becsomagoltuk egyenként a tojásokat, küldtük. A kacsákat tucatszámra, megpucolva... Nem ingyen volt, de nagyon-nagyon olcsón. Elvárták. A kihasználásig ment a dolog. Meguntuk. Egyszer aztán mondtam, hogy többet nem tojnak a K.-i tyúkok. Pedig nagyon jó vezető maradhattam volna 1973 után is, ha

folytatom az ajándékozást. Ha nem említem meg a lenti bajokat, hanem mindenre azt mondom: majd megoldjuk.

Gépeket ígérték. Ahogy érkeztek, látom, ezek elhasznált, elavult konstrukciók. Fent meg is kérdeztem, hogy miért a központ kapja az új gépeket, mi pedig a régiéket? Mire: „Jó az parasztnak tanyára!” Egy tanácskozáson döngtették a mellüket a pesti vezetők, hogy megszüntették az emberölő műveleteket. Persze, hogy megszüntették! Pesten! Úgy, hogy leküldték nekünk azokat a gépeket. Nem egészen egy év alatt tizennégy százalékkal szigorították a normát. 1970-ben hat forintos órabérrel kezdtek a mi asszonyaink. A pesti üzemben dolgozók már akkor többet kerestek havi ezer forinttal. Ma is magasabb az órabérük néhány forinttal, pedig a munka és a szaktudás ugyanaz. Hát emiatt is összekülönböztünk a főnökökkel.

Egy szakmunkásom építkezéshez kért támogatást. Felküldtük a kérelmét a központba, három hónap múlva jött a rövid válasz: vidékre nem vonatkozik. Aztán üdülő-beutalókat kértem olyan arányban, amelyet képviseltünk az egész cégen belül. Válasz: már elfogyott. Mikor megkérdezték a dolgozóim, miért kap több pénzt a pesti munkás, azt válaszolták, hogy vidéken olcsóbb az élet és Pesten jobban kopnak a ruhák, sokat kell közlekedni. Elég cinikus szöveg, nem?

Hét évet húztam le itt, nem voltam diplomatikus, ezért lett az a vége, hogy velem nem lehet dolgozni. Nyolcvan kilósan kezdtem az üzem megteremtését, hatvannyolc lettem, amikor leköszöntem. Közben felnőttek a gyerekeim anélkül, hogy érezték volna, nekik apjuk is van. Barátokat sem gyűjtöttem. De énszerintem ez a sorsa a legtöbb ilyen vidékre telepített üzem vezetőjének: a pestiek átnyúlnak a feje fölött, ki van szolgáltatva nekik, magára van hagyva a gondjaival, mert Pestről csak pofavizitre járnak le. És a pénz!... Amikor ünnepség volt a központban (Kiváló Üzem címet nyertünk), egymásnak adogatták a pestiek a borítékokat; nekünk csak néhány könyv jutott. Félévkor a cég 126 százalékra teljesítette a tervét, a K.-i telep pedig 136 százalékra. Ebből az alkalomból 22 ezer forintot osztottak ki, amiből kilencszáz forint jutott a K.-i dolgozóknak, ugyanennyi a másik vidéki telephelynek, a többi a pestiek kapták. Pedig a két vidéki üzem foglalkoztatja az összes létszám felét.

4.

T.-i párttitkár mondja.

– A varróüzem indítása után a dolgozók panaszkodtak: nincs anyag, nincs folyamatos munka. Reklamáltunk a cég pesti vezetőinél, mindent megígérték, de minden maradt a régiben. Reklamáció, ígélet, reklamáció, ígélet... Meguntam, írtam egy levelet.

Ideadja.

„Tisztelt Igazgató Elvtárs! A türelmetlenségem rákényszerített arra, hogy bizonyos dolgokról tájékoztassam az igazgató elvtársat. A T.-i üzem irányításának tisztázását jó volna rövidesen lerendezni. Az üzem beindítása óta öt-hat fő már részt vett az irányításban... Továbbra is probléma van a folyamatos anyagellátással, és az ahhoz tartozó egyéb kellékekkel, a dolgozók átlagkeresetével; még mindig nincs meg az üzem bérszabályzata... A Járási Bizottság megbízásából a múlt évi termelést és a dolgozók átlagkeresetének kimutatásához használatos statisztikai adatközlő lapot már kb. kettő hete felküldtem és idáig még semmilyen választ nem kaptam. Engem pedig a Járási Bizottságtól molesztálnak, azt kérdezik, milyen cég az, amelyik nem reagál a pártszervezet kérésére. Ilyen körülmények között jó néhány vezető és dolgozó nem tud dolgozni, ezért határoztak úgy, hogy nem dolgoznak tovább a vállalatnál. Mi is kénytelenek vagyunk a sorozatos

elégedetlenséget megvizsgálni, szükség esetén Végrehajtó Bizottsági ülésen tisztázni... Kérem, hogy az ügy tisztázásáért elsősorban itt a párt és tanács vezetőségével vegyék fel a kapcsolatot. Az üzem és az ott dolgozók elbírálása nem jó, ha gyarmati módon megy, mert ez rövidesen visszaüt... Elvtársi üdvözlettel CS. A. Párt. Biz. titkár."

5.

Egy másik kisvárosban tekintélyes méretű, újonnan épült üzem irodájában ülök a fiatal vezetővel: ő bizalmatlan és zárkózott. Mutatom neki a megyei lap egyik cikkét, mely ugyancsak egy vidékre telepített üzemről szól. „A Pannónia bundáit árulják Koppenhágában, Párizsban, s még sok külföldi város áruházaiban, üzleteiben. A kunszentmártoni munkások véleménye az: nem kérdezi meg az átvevő cégek szakembere, hogy a bunda a kettes, vagy a négyes gyárban készül-e? A kiváló minőség a fontos és ezt betartják Kunszentmártonban, sőt hozzák a mennyiségi mutatókat is.” Az idézett cikk adatokat közöl a Pannónia Szőrmekonfekció Vállalat egyes gyáregységeinek átlagbéreiről. Kiderül, hogy a központi gyárban 1976-ban háromezer 72, tavaly háromezer 359 forint volt az átlagbér; a csepeli gyáregységé már körülbelül ötszáz forinttal, a szegedié pedig megközelítőleg nyolcszáz forinttal volt kevesebb. A Pannónia kunszentmártoni gyárában 1976-ban kétezer 240, tavaly pedig kétezer 484 forint volt az átlagbér. Könnyű kiszámítani: még nagyobb a különbség.

Az ifjú főnök olvas, azután hümmög. Rosszkezdű. Nem akar beszélni. Szeretném szóra bírni.

– Maguknál minden rendben?

– Nagyjából.

– Semmi gond?

– Apróságok.

– Úgy tudom, hogy majdnem kétszáz munkásnővel kevesebb van a szükségesnél. Ez sem gond?

Jódarabig nem válaszol, majd ingerülten kérdezi.

– Tud ezen segíteni talán?

Most én hallgatok. Aztán mégiscsak kérdezek:

– A bérek?

Csönd.

– Magára mi van bízva?

– Hagyjon békén!

– Dönthet önállóan?

– Igen.

Telexpapírt fúj le az asztról a huzat. Felveszem, elolvasom. „Keerek engedeelyt indigoo és tollbeteet vaasaarlaasaara. V. I. üzemvezető.”

Játék kerestetik

1.

„Vót a cipózás. Azt játszották, hogy kenyeret sütnek. Öt-hat fattyú leül a földre egy sorba, egymás ölibe, mán úgy értem, egyik a másik elé. A hátsó legény derekán kötelet vesznek körül, oszt viszik előre a többi hóna alatt. Elöl jól meghúzzák, megkötik, hogy szorosan legyenek. Akkor osztán odaáll a pékmester, jön a vevő.

– Van-e kenyér?

– Hát, nem tudom, megsült-e mán, de megnézzük a fenekit...

Mert a kenyeret úgy nézik, hogy kopogtatják. Hát itt is: ódalra fordítják a sor fattyút (a cipókat). Na, elő a hajtószárat, kétrét hajtva... Tuggya, milyen az? Csatos, méteres hosszú, rettentő nagyot lehet véle ütni. Hát meg is 'kopogtatták' véle a 'cipók' fenekit rendesen. Előbb jobbról.

– Megpiszkálom mán alattuk a parazsat, mert rosszul fogja!

Avval átfordítják balra a cipókat, csatt a seggükre onnan is. Hiába, még nem jól kopogott a cipó.

Telt az idő, megint megnézték. Hajtószárral. Több sorral is.

– Mán meg nagyon fogja! – kiáltott a pékmester.

Akkor alájuk egy veder vizet, mivelhogy azt mán odakészítették. Hadd hűtse a cipókat. Hát, még a pallásról is hullott a mész, úgy ugráltak a legények..."

2.

Tanyázunk. A hetven esztendőös Ökrös Lajos mesél a régi tanyavilágról. S az akkori emberekről.

Játék kerestetik: de hol?

Máig sem változott a tanyák közvetlen környezete: a parlag sivár, elhanyagolt, akár nagyapáink korában. Igaz, nincs hagyománya a Kunságban, de még most is alig találni egy-egy virágágyást, zöldségeskertet, gyümölcsfát. Imitt-amott egy szilva- vagy almafa még csak-csak, de leginkább avégre, hogy legyen mihez megkötni a tehenet. Ahol a téesz megpróbált ezen változtatni és gyümölcsfákat telepített (a központokba), gondozás hiányában jó részük kipusztult, mondják.

Kórászolok a karcagi határban.

Hajításnyira tanyaközponttól, köves úttól, árválkodik egy csúfságos-csúf tanya. Esztendők óta nem láthatott egy marék sarat a vályogfal. A házban leírhatatlan rendetlenség. A gyerekek akár a grádics fokai: egyik kicsi, másik kisebb. A határbéli emberek megsúgták: vigyázzak, ha hozzájuk megyek, a gyerekek tetűt vittek a tanyai kollégiumba. Igaz, nem most volt, de hát sohasem lehet tudni. Akkoriban viszont – mesélték – az anyjuk összezajdult a téesz nőbizottságának elnökével, száma nélkül káromkodott, méghogy az ő gyerekei!...

– Ez semmi! – okosítottak a téesztagok. – Láttá volna nyáron az itteni állapotokat! A kisbaba olyan rongyokba volt csavarva, mint a kapca, legyek lepték a szemét, száját. Az anyja pedig mellette ült...

Ez a család állatokat sem tart. Az egyik brigád adott nekik két malacot, a szövetkezet árpát. Amint a jószágok felélték a terményt, levágták őket: harminc

kilósak lehettek. Napok alatt odalett az ajándék. Pedig a családfő évente harmincegy ezer forint fölött keres, s ez meghaladja a téesz tagjainak átlagjövedelmét. Csak hát szívesen megterheli magát borral.

– A maguk szegényei – mondják rájuk a szövetkezet dolgozói.

Nagy a karcagi határ, s ekkora földön csúfság is akad tagadhatatlanul. Vannak tanyák, melyek falát kítúrta a disznó, és úgy szaladgál a lyukon ki-be, akár a patkány (no, az is kerül). De rájakereshetjük a példát egy másfajta nyomorúságra is. Erre meg egy másik tanyai ember élete pászol. Vannak neki lovai, ökrei, tehenei, birkái, aprójóságai – mégis fonák ez a jómód. A gazda ugyanis egyre újítgatja reményeit: csak visszaadják a földjét (tizenöt hold szik). Tartja a lovakat, ökröket, jók lesznek majd szántani.

3.

Elő sem győzném számlálni azt a sok játékot, melyekről hírt adott nekem Ökrös Lajos és Perge István. Szedem „penna” alá, egyiket a másik után. Csak hát a 64 esztendő Perge István is a múltat idézgeti, merthogy „a játékokat is elpusztította a második háború”.

– Vót, aki váltig dicsérte a lovát, milyen jól lendít. „Na, fel tud-e engemet állítani?” De ezt csak jófájú, erős emberek kérdezték, mert csak ők tudták megcsinálni. Egy kötélnek mindkét végére hámfát kötöttek. A férfi hanyatt feküdt, lábát neketette a küszöbnek. A kötél másik végére, a hámfá elé odagombolták a lovat. Na, hajtani sem vótak restek, még ostorral is ösztökélték. De bizony, egy jófájú embert nem tudott elhúzni a lú. Olyan lú nem született, amék Debreceni Sándort (most itt lakik a Vasút utcán) elhúzta vóna.

Ökrös Lajos is emlékszik az ilyen erőpróbákra. De arra is, hogy jó néhány virtuskodó legény feje szétloccsant az ajtófélfán, úgy felrántotta a ló.

Perge István újabb vetélkedő játékot mesél.

– Vót a bothúzás. Két ember leült egymással szemközt, a talpukat összevetették. Megmarkolták a botot: na, ki tudja felállítani a másikat?

Henri Troyat leírja Tolsztoj élete című könyvében, hogy a baskírok földjén, Szamarában, a kumiszkúrán lévő nagy orosz író „Lev Tolsztoj mindenkit legyőzött a bot-viadalban: a két ellenfél szemtől szembe ült a földön, a talpuk összeért, s egy dorongot húztak, amíg az egyik föl nem emelte a másikat.”

Vajon föltehetjük-e, hogy ezeknek a pogány, kegyetlen erőpróbáknak egy részét még a nomád, pusztai népek közül hozták magukkal a népvándorlás utolsó hullámaival érkező kunok? És egyáltalán: mire voltak jók ezek a játékok?

– Mire? A második háborúban mind odavesztek ezek a gyönyörű szál gazdalegények, mint Sánta Józsi, Elek György, Elek János... Öröm vót rájuk nézni, olyan fájú emberek vótak. De azok a kis szikkadt szolgalegények, akik így vetélkedtek, akiknek minden hajnalban megrúgták a talpát, osztán szalonnán dógoztak vakulásig, azok mind hazajöttek, ha le nem lütték őket. Mert mindent kibírtak, edzettek vótak – magyarázza Perge István.

– Velem vót katona a két Elek fiú – meséli Ökrös Lajos. – Vérmes, erős, nagy módban élő emberek vótak. Idehaza dolgoztak azok, kaszáltak... De csak míg kedvükre vót. A koszt meg elsőrendű: hús, bor... Hát ezek odakint úgy legyengültek, hogy a küszöböt sem tudták átlépni. Aztán odavesztek. Még Rimaszombati Károly is, pedig az még hatalmasabb vót.

4.

Ökrös Lajos ötven esztendeig élt tanyán, néhány éve költözött be Karcagra, így hát lebontották még az ő gyönyörű, műemlék értékű tanyáját is.

– A szövetkezetek úgy megerősödtek, fejlődtek – mondja –, hogy nemigen szenvedhetik már a tanyákat. Főleg az elhanyagolt, arcpirító fészkeket. S az ilyenekben lakó trehány emberek is kikopnak a karcagi határból.

Ökrös Lajos tanyáját újra felépíti a karcagi Május 1. téesz, de már a Tarattyó úti központban. Szemben az ultramodern létesítményekkel tanyamúzeumot csinálnak, mondják, egy régi életforma tárgyi emlékeit mentik. De erre az életformára legalább annyira jellemzőek voltak a szokások (a játékok) is

Manapság nem játszanak a tanyákon. Valamilyen módon talán ez is jellemző a korra. Amint a már leírt játékokból is tükröződik a múlt. Olyasféle szerepük lehetett e játékoknak, mint a védőoltásnak. Immunitást adtak.

– Beleszúrtak az ajtóba egy zsákvarró tűt – idéz Ökrös Lajos egy amolyan „kitolásos” játékot. – Mondják az egyik legénynek, aki nem ismerte a csíziót: „Nem tudod kihúzni a fogaddal, ha kilencszer körülfordulsz egy tengericsutkára támaszkodva!” „Én?” Elkezd forogni. Igen ám, csakhogynem közben valaki a tű alá tartotta a lámpát, hogy izzott belé. Az meg forog, nem látja, mert amire kilencet fordult, mán úgy tartják, mintha világítanának a mutatványhoz. No, megvót a kilenc fordulat, szalad a tűhöz, bekapja... Hát, csak úgy sistergett a szája...

Hogyan is mondta Perge István? „Mindent kibírni.” Talán ösztönösen, de azokhoz a megpróbáltatásokhoz szoktatták magukat a kunok generációi, az alul levők, amelyekben elkerülhetetlenül részük volt. Ezeket a játékokat ugyanis nem a nagymódban élők, hanem főleg a szegények úzték.

Játék kerestetik, írtam riportom fölé. Nem találtatott. A tanyavilágban is megszűntek a játékok, a tanyázás objektív lehetőségei (nem a kunok lettek kedvetlenebbek). Az ötvenes években bomlani kezdő tanyavilág Karcagon végső idejét éli.

– Ki fog öt-hat kilométert gyalogolni a legközelebbi tanyáig? – magyarázza Perge István. – Senki. Ott vannak a jószágok, „elszórakoznak” azokkal. Meg osztán télen is dolgoznak az emberek a téeszben, nem úgy, mint annakelőtte. Ha kerül egy kis idejük, a tévét lesik.

Fészekrakók

Reggel öt óra. Körbejár a pálinkásüveg, aztán beindítják a betonkeverőt. Ismerősömnél, Gyulánál alapozunk. Tízszer tíz méteres sátoztető házat épít, ilyen típusú épületekkel van tele az utca. Gyulának tizenhárom munkatársa jött el segíteni, négyen „elfelejtettek” eljönni, ígéretük ellenére. Egyelőre vidáman, füttyörészve megy a munka, még a saroglyányi vizes beton sem tűnik túl nehéznek. Aztán kapunk egy zápor vizet odafentről. Rögtön sár lesz, csúszkálunk, mérgeledünk. „Hülye idő van az idén.” Fel sem száradunk, ismét zuhog a nyakunkba az áldás. Aztán délelőtt mégegyszer. Ingerült a hangulat, minden apróságért káromkodások csattannak. Szidják a magasságos égből lakozót az eső miatt, szidják a gazdát, aki csak gatyázik, szöszmötöl, vakarózik, még egyetlen saroglya betont sem fogott meg és ráadásul a sört is „elfelejti” kínálni, végül a pimasz provokálásokra hoz öt üveggel, Miklós nem is állja meg szó nélkül.

– Vigyázz, még megemeled magad! – mondja gúnyosan.

A gazda nem veszi a lapot, nem fordul mégegyszer.

– Kösz, én nem iszom – mondja a legendáshírű nagyivó, Pista, aki virtusból megivott egyszer egyik társával egy marmonkanna pálinkát, legalábbis ezt mesélték a többiek. De most dachból nem kér, azért a három kortyért, ami ebből az öt üvegből neki jutna, a kezét sem emeli meg.

Ismét fellegek gyülekeznek az égen és a homlokokon, most éppen azért ingerült a társaság, mert Gyula az utcáról hordatja a betont a telek hátuljába, az alsó épület alapjába, amit szintén elkészítünk egy füst alatt. Szóval az utcáról hordjuk a betont, csúszkálunk a pocsolyában, pedig a telek mélyén is van egy halom sóder, ott is lehetne betont keverni, de nem... Még nincs dél, de a saroglyázók egyike, Miklós párja, egy szemüveges, kövérkés fiú már kétszer elejtette a tele saroglyát, Miklós leverte miatta jobb kezéről a zománcot, ujjai hegyéről csepeg a vér. Amikor párja harmadszor is elejti a saroglyát és könnyörgő tekintettel néz Miklósról, az válogatott szitkokkal illeti „szappannakvaló” párját, éktelenül dühös, minden átmenet nélkül Gyula, a házigazda le- és felmenő rokonságát emlegeti ízes faluszéli akcentussal. El akar menni, neki ebből elege volt.

– Ne menj el, mert akkor Gyula nem fogja neked visszasegíteni, ha építkezel – tanácsolja Pista.

Miklós mond egy cifrát, marad. Aztán amikor már egy saroglyát cipelünk és a betonkeverőre várunk, kifakad.

– A múlt szombaton Jenő bácsinál voltam falazni, azelőtt Sanyinál alapot ásni és alapozni három napon át, azelőtt Jenő bácsinál alapoztunk... Ez így megy tavaly óta. Reggelente az ujjaimat alig tudom kiegyenesíteni, fáj a kezem, azt mondja a feleségem, hogy meg van erőltetve, minden hétvégén csupa izzadság és mocsok vagyok. És mit gondolsz, ezek közül mindenki visszasegít majd? Jó is lenne! Jövőre építkezem. Szerintem ez a smucig disznó se jön majd el – int Gyula felé.

– Miért nem adsz egy kis sört a munkatársaidnak? – kérdezem Gyulától, amikor négy szemközt maradunk. – Jobb kedvük lenne.

A házigazda legyint.

– Meginnák ezek a szenteltvizet is, ha a kocsmában árulnák.

– Morognak rád.

– Tudom.

– És?

Elveszíti a türelmét.

– Tudod te, hogy mennyibe kerül az építkezés? Bele fogunk rokkanni! Látod, még csak az elején tartunk, alapozunk, sok anyagot még be sem szereztem és máris

le vagyunk gatyásodva. Nekem még tíz üveg sör ára is számít. De csak menj, próbálj pár helyen érdeklődni, hogy mibe kerülnek a telkek! Ebből már lesz némi fogalmad, hogy mibe kerül az ilyen fészekrakás. Pedig semmi flanc: láthatod, a sátortetős házam ma már a legszerényebb ház lehet itt, ahol már az emeletes és a tetőtér beépítéses a divat.

Megfogadtam Gyula szavát, másnap szétnéztem a településen, telket kerestem.

Az idősebb asszony botra támaszkodva jött ki, bizalmatlanul nézegetett.

– A telkek után... – próbálgatom a szerepemet.

Nagynehezen beenged a portára.

– Mekkora a telkek? – igyekszem oldani a feszültséget.

– Százötven négyszögöl.

– Ára?

– Hát nem is tudom, amikor legutóbb voltak itt a fiamék, háromszáznyolcvanot mondtak kadrátjáért, de fél éve már felém se néztek...

Már sír, görcsös zokogás rázza, attól félek rosszul lesz, legszívesebben lelépnék, de nem lehet, ömlik a könny és a panasz. Hosszú percek múlva megnyugszik, folytathatjuk az „üzleti” tárgyalást.

– Háromszáznyolcvanra mondta, de azóta már följebb mentek az árak...

– Köszönöm – hátrálok a kapu felé – majd meggondolom és újra jelentkezem – mondom és elmenekülök.

Még két helyen érdeklődtem, de ott sem mondtak szolidabb árakat. Egy itteni lakossal beszélgetve rákerítettük a sort a meredeken felszökő telekárakra.

– Az utóbbi években nagyon felkapták ezt a helyet! Tíz, tizenöt éve még a legjobb helyeken is lehetett portát venni néhány ezer forintért. Ma már egészen más a helyzet. A fürdő miatt. Már több az üdülő, mint a lakóház. Nézze, micsoda épületek! Jönnek ide mindenhonnan, nagy gyárok is építenek olyan üdülőket, hogy az embernek felakad a szeme a csodálkozástól. A tanács még a kubikgödröket is kiosztotta.

Egy prospektust nézegetek: a fürdőt két forrás látja el vízzel, melynek hőfoka 52-60 fok. Gyógyító hatása elsősorban a mozgásszervi, léguti, idegrendszeri betegségek kezelésénél lehet eredményes. A fürdő termálvize a calcium-magnézium hidrokarbonátos, chloridos, szulfátos, kénes, jódos, brómos gyógyvizek közé tartozik – ajánlhatja a szegényes kiadvány.

Ebédelünk Gyulánál: birkapörkölt. A nap is kisütött. Nem sok kell a jobb hangulathoz.

– Mikor vetted a telket? – kérdezem Gyulát.

– Két éve.

– Azóta voltál a fürdőben?

– Nem. Nincs arra időm. Dolgozom. Hozd csak elő a papírokat! – szól a feleségének, aztán mutogatni kezdi.

– Feljegyeztem mindent, itt van mindenről a számla. Látod? Telkek 25 ezer 440 forint, ügyvéd ezeregyszászhuszonkettő, százalék négyezer-háromszázhatvanegy, telkek szétmérése ötszázhusz, felértékelés kettőszázhuszonnyolc, kerítésnek vas oszlopok ezerhatvan, ennek a furvardíja ötven, betontörmelék fuvar (az alapba) százhatvan, a sofőrnek száz, L-vas kerítéshez négyszázharmincnyolc, U-vas ötszáznyolc...

– Minek ez a sok papír?

Az ebédelők már békésen, elégedetten sörözgetnek, most bekapcsolódnak a társalgásba. Lebukott X., mondják, anyagot fújt meg a cégtől, nem tudott igazolni egy csomó anyagot, fuvar, úgyhogy észnél kell lenni borzasztóan, elég ha egy haragosa, vagy egy rossz szomszédja feljelenti az embert... Aztán biztatnak, nézzek szét az üdülőnegyedben, miből építette Z. azt a „kis” vityillót, Y pedig amazt, és

főleg kikkel építették fel. Sokat sejtetően mosolyognak, tudnak amit tudnak, de csak annyit mondhatnak, hogy ott kellene szétnézni.

A saroglyák ismét egyre nehezebbek, a megkínzott izmok végeérhetetlennek érzik ezt a délutánt. Gépiessé válik a munka, a betonkeverőből ráborítják a betont a saroglyára, néha túl sok sikerül, de a saroglyát cipelők ilyenkor sem szólnak egy szót sem, viszik összeszorított fogakkal, egy hang nélkül, gépiesen lépkednek, úgy érzik, hogy néhány méter után megnyúlik a kezük, az alap közelében pedig már ellenállhatatlanul nyílni kezdenek a saroglyát markoló ujjak, lazul a szorítás, pedig még három méter, még kettő, s úgy érzi az ember, olyan lassan teszi meg ezt a távolságot, mint egy lassított film szereplője... Aztán nagy sóhaj, amely mintha nem is örömmel, inkább csak úgy tényszerűen azt akarná kifejezni: „na, ezt sem ejtettük el.” Már a sört sem reklamálja senki, fásultan jövünk-megyünk, mint akik kiléptek az időből. Ez a közöny csak alkonyatkor lazul, élénkülnek az emberek, kezdenek türelmetlenek lenni, mikor lesz már vége? Aztán fél kilenckor ez is elérkezik: gyors, szótlán búcsúzás, Gyula fáradtan megköszöni a segítséget, „nincs mit”, mondják a munkatársai.

Ülünk a félhomályban Gyulával, néha fel-felparázsluk cigaretájára. A nyomasztó csöndet végül megtöri.

– Nagyon bizalmatlanul fogadtak itt a környék lakói, a fene tudja, miért. De nem érdekelt: veteményeztem, öntöztem, gondoztam a kertet, kerítést építettem... Aztán kezdtek barátságosak lenni a szomszédok: rendesen köszöntek, beszélgettünk az időjárásról, a krumplibogarakról, szerszámot adtak kölcsön... Később a bizalmukba fogadtak. Az egyik például azokról beszélt, akiktől a kertet vettem. „Nem éppen mifforma emberek azok” – kezdte. „Hóbortosak: nem esznek húst. Aranka néni, aki amott lakik, pucol egy kis sárgarépát, ezt-azt, kiteszi egy üvegben a napra, úgy főz. Azt mondja, megfő. Meg, hogy jó! Zöldséget eszik, mint a kecske. Borsót, babot, répát, meg azt a seggenülő tököt. De az öccse, akitől maga vette a portát, a Jani bácsi, az is kutya egy magyar! Egyszer hoztam valamit hazafelé a szekéren. Látom, hogy Jani bácsi egy gödörben áll hónaljig, földdel körülméztve, anyaszült meztelenül. Mondom, mit csinál itt kend? Azt mondja, kúrát vesz, ez a jó tavaszi föld kihúzza az emberből a téli betegségeket. Na, mondom néki, akkor csak gyógyuljon kegyelmed!” Aztán egy másik szomszéd hajolt a fülemhez: „Idefigyeljen, szomszéd! Ezekre a mögöttük lakókra vigyázzon ám, mert nem valami egyenes emberek! Besúgók. Furton furt leleselkednek, aztán szaladnak a tanácshoz. Nincs itt, semmi titok...” Aztán a harmadik szomszéd mondott kígyót-békát a negyedikre, és így tovább.

Hallgat, felparázsluk a cigaretta.

– Engem vajon mikor kezdenek a hátam mögött piszkos szomszédnak nevezni?

Az asszony, Gyula felesége, tisztogatja a szerszámokat a sötétben. Ingerülten felcsattan a hangja. Gyula sóhajt.

– Fáradt szegény ... Nagy-nagy szerelem volt a miénk... Mostanában azon gondolkodom, hogy meddig bírjuk ezt a hajszát szerelemmel...

Kiérek a főutcára, a villanyok alá. Autó áll meg mellettem, ismerősök.

– Itt nyaralsz?

– Alapoztunk egy ismerősömnél – intek az utca felé.

– Ebben a paraszt-utcában? – biggyeszi a száját egy tizenéves aligruhas vízitündér.

– Ott, a paraszt-utcában – intek búcsút nekik.

Glória trotli

Az idős férfi 1958. április 7-éről mesél, amikor városába, Karcagra látogatott a világbirodalom feje, Nyikita Szergejevics Hruscsov.

Ama nagy nap előtt azonban sok minden történt. Őt, aki akkor egy téesz elnöke volt, behívták a megyei pártbizottságra, ahol is közölték vele a látogatás tényét, s hogy ő lesz az egyik fő szervező, mert a nagy vendég a szövetkezetüket is megnézi. „Talán azért éppen azt, mert nem húzgálták szét 1956-ban” – tűnődik az öreg. „Esetleg azért, mert szép marháink voltak.”

Később megérkeztek a Nagykunság központjába a biztonsági emberek, feltérképezték mindent, még a tanyavilágot is. Amikor elérkezett a nagy nap, a környékbeli települések munkahelyeiről rengeteg embert hoztak át Karcagra, a látogatás helyszínére. A munkahelyekről, iskolákból is kivezényeltek mindenkit a város főterére. Addigra a politikailag megbízhatatlan embereket lecsukták, a korhely természetűeket pedig valamelyik szomszéd városba száműzték. Nyikita Szergejevics útvonala mentén a fákat legallyzták, a házak falát kimeszelték. Dísztribünt építettek: előtte 18 ezer ember dübörgő tapsa fogadta Hruscsovot, amikor megérkezett. A tömeg előtt természetesen rendőrök és munkásőrök álltak, nehogy valami baj legyen, emlékezik az egykori elnök. Hiába, túl közel volt még 1956! Az emelvényről Hruscsov beszélt, minden rendben, a terv szerint történt, csupán egy fotóriporter borult fel a magas kétágú létrájával.

A gyűlés után Hruscsov elvtárs autóval elindult Berekfürdő felé, a téesz központjába. A Madarasi úton, amerre csak elhaladtak, mindenhol biztonsági emberek voltak, álltak a kapukban, meghúzódtak a padlásokon. Az autó végül a szövetkezet központjához vezető bekötőútnál állt meg, ahol Hruscsov egy szép hintóba szállt. Olyan sár volt, hogy az öt fekete ló alig bírta a nagy vendéget. Először a nyolcvan fejestehenet nézte meg Nyikita Szergejevics: ezek istállóját kimeszelték, a teheneket lemosták, ragyogott minden. Ott Hruscsov továbbképzést tartott a téesz elnökének a silózásról, majd megszemlélte a százhusz hízómarhát. Aztán embereket kérdezett meg, hogy érzik magukat, elégedettek-e. Természetesen azok voltak. Ezután vissza Karcagra, következett a vacsora az egykor kultúrpalotának nevezett közművelődési intézmény dísztermében: vagy kétszáz elvtárs, megyei és városi vezetők, az üzemek, szövetkezetek főnökei, kiváló dolgozók, tehát csupa megbízható ember esett neki az Újházi tyúkhúslevesnek, a birkapörköltnek és a sült húsnak. Este kilenc körül kísérték ki Hruscsovot a vasúthoz, mivel vonattal utazott el Karcagról. Helyi kísérei természetesen visszatértek a pompás vacsoraasztalhoz, s éjfélig eszegettek...

Az öregember szinte elérzékenyül ezen a ponton. Nagy időkre emlékezik, amikor még igen fontos ember volt. Fontos és fiatal, aki a Nagy Vendég oldalvizén – úgy érezhette – bekerült a történelem fősodrába. Akkor ő is a Gundelből hozott karcagi pörköltöt falta, akárcsak Hruscsov elvtárs... Párás tekintettel emlékezik, aztán visszazökken a valóságba, elköszön. Totyog, s amikor azt hiszi, már nem látom, a járdáról fölveszi a csikket.

Juhok, juhászok

Valamikor a század elején Györfly István gyönyörűen írt a folyószabályozás előtti nagykunsági pásztoréletről. Nekem úgy tűnt, mintha ez lett volna egy ősi kultúra, életforma elsiratása. A téeszek fénykorában, amikor villanypásztorok vigyázták a nyájakat, úgy látszott, végleg vége. De nem, Karcag határában a Gyarmati út mentén él egy juhász család. Szopkó János és felesége, Márki Mária a saját földjén ismét saját nyáját terelget. A feleség családja valóságos juhászdinasztia.

A kukori fia

– Mi négy órakor kóttünk télen, nyáron meg kettőkor – mondja Szopkó Jánosné. – Mikor a papa felkótt, akkor fel kellett kelni a kukori fiáig mindenkinek. Volt egy hatalmas silógödör répaszelettel. Na, indulás lefele! Mint a bányába. Kitermeltük a napi eleséget a birkának. Nyolc gyerek volt, dolgoztunk kicsi korunk óta. Befogtuk a két szamarat, de a papa már kiabált a tanya véginél... Hun vagytok? Soha meg nem dicsért bennünket. Vagy hogy megszeretgetett volna... Ilyen nem volt. Vele dolgoztunk, fejtük a birkát. Azért is megrótt bennünket, ha többet fejtünk mint ő. Ha kevesebbet fejtünk, azért vágott nyakon. Mikor eljött a kukoricakapálás ideje, mondta, hogy menjetek, fogjátok be a szamarat, kapáljatok meg! Az olyan jó volt, mintha üdülni mentünk volna! Mert nem hallottuk, hogy gyere ide, gyere oda. Mikor a búzát mérték: szedjétek a zsákokat, menjetek búzáért! Mentünk, felszedtük. Voltak ott emberek, felrakták, úgy sajnáltak bennünket. Vittük a számárral hazafele a járandóságot.

Márki Mária szerint az édesapja nagyon jól tette, hogy ilyen szigorú volt a családjához, mert embert nevelt belőlük. Mikor mentek a gyerekek haza az iskolából, Márki Elek juhász beárta őket, indultak az etetéshez. Ha elkéstek a tanyasi iskolából, elnézték nekik, mert tudták, hogy ők szinte már munkások.

– A szaktudásnál nagyobb örökséget nem tudott volna adni apánk. A juhászatba mink belenőtünk, de a papa is ugyanígy nőtt bele a pásztoréletbe. Nagyapa is egy vadember volt, abban az időben még ezt mondták ezekre a régi pásztorokra. Tizenhatan voltak testvérek. Ezekre sütni, mosni, főzni... Kellott a szigor. Nálunk is. De megtanított bennünket dolgozni kicsi korunktól. Imre öcsém olyan kicsi volt, hogy még nem tudott villázni. Neki bele kellett mennie a bőgőjászolba, mert akkor még az volt. Eridj belefelel Taposd belefele! Hogy ne húzza ki a birka, ne kerüljön az aljba széna. Nálunk minden volt. Nevelt a mama baromfit, hizlaltak hízókat, készítette a gomolyát, ő hordta be a csacsiszekérrel... De nagyon sokat kellett dolgozni. Észre sem vettük, hogy álmosak vagyunk. Hozzáédzódottunk. Ha éjszaka felkótenek, én megmondom, hány óra van. Úgy belerögződött az emberbe.

A majdnem Kossuth-díjas juhász

Híres juhász volt Márki Elek. 1949 őszén belépett a téeszbe. Bevitt száz darab birkát, mert mindig annyi volt neki. Bevitték a száz juh téli takarmányát. Gyönyörű állomány volt. Márki Elek olyan eredményeket ért el, mint senki más akkoriban. „Lehet, hogy azóta sem!” – jegyzi meg a lánya. Egy biztos: Márki Elek

neve Karcagon és a Nagykunságban fogalom, s a juhászok körében országszerte ismert.

– Akkor ő olyan volt, mint most az, akit a Henkel úr öblítőjén látni: reklámember lett belőle – mondja Szopkó Jánosné. – A papa jóval felülmúlta a terveket. Mikor ikreket ellettek a birkák, nem volt olyan, hogy megdöglök az egyik bárány, mert nincs elég tej. Fogjátok a bárányokat! Fogjátok a nagy tőgyúeket, szoptassátok! Úgy ismert minket az a pici jószág, jött utánunk. Ha nem szoptattuk rendszeren, mert már siettünk volna az iskolába, ment a bárány a papa után. Akkor szorultunk, mert látta, hogy éhes. A többletszaporulatból a papa is kapott. Ment a család jólétire. Egy kis nádas házuk volt, az is maradt meg, nem vágytak többre.

Pedig, azt mondják, Márki Elek Kossuth-díjas volt.

– A forradalom előtt volt kitűzve a Kossuth-díj, de leállt minden. Kapott volna egy Skoda autót, ami borzasztó nagy szó lett volna. Karcagon abban az időben egy volt, a tanácsházán. Mikor egy évben egyszer elment az országgyűlésbe, mert képviselő volt egy időben, akkor a téesz két embert adott helyette: azok szinte nem tudtak megmozdulni nélkülünk! Mi voltunk a főfők! Kicsi, pici, mint a létrafok, de hát mink értettünk a birkához. Bejött a birkaellés: a papa megmondta előre, hogy ott legyetek mindig, mihelyt hazajöttetek az iskolából! Mindig a munka járt az eszében. Mikor már nyugdíj előtt állt a papa, Piri hűgom volt kint vele a tanyán. Mindig azon reszketett az öreg, hogy elalszik. Este lefeküdtek, Piri megmosta a lábát a papának. Már mikor aludt egyet a papa, felütötte a fejét, hogy jaj, kislyányom, nízdz meg, hány óra! Tíz óra, apja. Megint aludt egy kicsit. Nízdz mán meg, nem aludtunk még el? Két óra, apja. Mán meg ne nagyon aludjunk, mer el találunk aludni! Mikor már nyugdíjas volt, hazaköltöztek a városba. Volt a papának a cserépkályha mellett egy fotel, ott üldögélt. Mentek az unokák az ölibe, ugráltak, csikóztak rajta, nagy bajusza volt, pödrötték... Nem bánta. Mink nem mertük meg se közelíteni gyerekkorunkban, olyan volt. Öregkorára, mikor a mama meghalt, már nem találta magát sehol sem. Sokszor mondta, hogy ő olyan rosszul érzi magát. A bánatbetegség fogta el.

Amíg juhász lesz az ember

Márki Mária kitűnő tanuló volt. Egyik tanárnője beíratta Törökszentmiklóásra a technikumba, de nagyon vágyott haza. Naponta írt egy levelet. Végül a mama érte ment, hazavitte, pedig nem akarták engedni, mert ott is csak ötösöket szerzett. Ismét a szeretett nagy családban élt, majd férjhez ment.

– 1956-ban esküdtünk – mondja a feleség. – A forradalom után mezőgazdasági munkával kezdtük. Ősszel kiadták a földet, tavasszal visszavették. Két évig még a magunk uraként kínlódtunk.

Szopkó János is bekapcsolódik a beszélgetésbe.

– Tizenkét hold földet béreltünk, de megöltek az adóval. Mikor eladtam három szerződött bikát, kaptam érte tizenkétezer forintot. Ez akkor nagy pénz volt. A tanácsházán fizettek. A végrehajtó valahonnan kiszimatolta, azonnal karonfogott, átvitt az adóhivatalba. Abban a pillanatban legomboltak rólam nyolcezeret! Fialok voltunk, kezdő házások, kellett volna a pénz. Terveink voltak. Idegességemben elmentem az apósomhoz. Mindig mondta, hogy fiam, ne kínlódd ezzel a maszekoskodással, mert megfojtanak. Hívott juhásznak, de nem mentem. Mikor odaértem, éppen evett az öreg. Mi újság, fiam? Hej, erre meg arra, van itt elég! Micsoda? Mondom, az adóhivatalnál elvették tőlem a pénzt, igaza volt magának. Kellek-e még valahova juhásznak, mert most már elmennék. Az öreg megpödörte a bajuszát, becsukta a bicskáját. Gyere, fiam, megyünk! Mentünk a Táncsics téeszbe. Az öreg előtt nyílt az ajtó, elismert ember volt. Mondta az

elnöknek, hogy ez a vejem, kezeskedek írte, el kék helyezni juhásznak. Semmi akadálya, Márki elvtárs! Mert akkor még így beszéltek. Na, 1959 telén pakoltunk ki a Tarattyó útra. Nem várt senki, csak a fűtetlen szoba.

Kisgyerekekkel nagyon keserves volt az indulás. Be akart gyűjtani a feleségem a kemencébe, de az is lyukas volt. Egy kiló szalonnát vettünk a szomszédától, azzal mentünk ki.

A feleség átveszi a szót.

– Két évig állandóan veszekedtünk: ha juhászok volnánk, más lenne! De ő nem! Nem érti a fortélyát. Na, mondom ebből már nem lesz házasság, elválunk... A nővéremék mindjárt juhásznak mentek: eladtak egy csapat süldőt, rögtön volt pénzüik. Mink meg csak az adót fizettük. Nagyon soká lehetett rávenni a páromat, hogy menjünk juhásznak. Addig egy kis beszorított tanyaparlag volt, azon jószágozni... Az ilyen hely a jó, ahol most vagyunk, mert mehet a jószág, ameddig akar.

Kései rendszerváltás

– Nekünk borzasztó jó ez a hely itt! – mondja Szopkó János. – Körül vagyunk legelővel, még mezsgye sincs közel.

– Ez mind saját? – nézem a széles határt.

– Nehéz volt megszerezni – bólint Szopkó Jánosné. – Először a tanyát: ezért szinte mindent feláldoztunk. Ki akartunk lépni a téeszéből, amikor volt rá lehetőség. Jó volt a kereset, mert sokat dolgoztunk: egymillió-nyolcszázezer forint lett a vagyonyjegy. Ennek a felét adták ki, mert adós volt a téesz. Még az is jó lett volna. Ezt a tanyát akartuk a vagyonyjegybe megvenni. Semmi áron nem adták. Nem lehet, menjünk a határba! Hát onnan jöttünk még fiatal korunkban, öregségünkre menjünk ki? Még egy évem volt a nyugdíjhoz. Megkérdeztem, hogy elnök úr, aki vissza akar maradni, visszamaradhat még? Minél hamarabb, Marika néni! A férjem már nyugdíjas volt. Ha mind a ketten kiválunk a téeszéből, azt mondják egy hét múlva, hogy tessenek hazapakolni a lakásra, tovább ne használják a tanyát. Meg kellett venni. Mink ide vagyunk honosodva.

Juhászversenyek győztese

A föld egy részét felvásárolták.

– Voltak olyan emberek, akik örültek, hogy pénzt kaptak érte, mentek a kocsmába, és leeresztették a torkukon. Így voltak boldogok. Mink meg úgy lettünk boldogok, hogy ettől is megvettük, attól is, és gyarapodtunk. De kárpótlási jegyen is vásároltunk földet. Nagyon sok erővel, megfeszített munkával, sok spekulációval jutottunk idáig. Mink segítséget, kölcsönt nem kaptunk, így nehéz az indulás. Gépet szeretettünk volna kegyetlenül, de elszalajtottuk, mert nem kaptunk felvilágosítást. Ezt nagyon sajnáljuk, mert kamatmentes kölcsönről volt szó, ezzel bírtunk volna. Fűkasza, rendsodró, ilyesmi kellett volna ide, nem akartam én szántani, vetni, csak a szénabetakarítást megoldani.

Nagy nehezen azt is elárulja Szopkó Jánosné, hogy többször nyert a juhászversenyen. A sok férfi versenyző közül az egy szem nő. Megmondta a birka életkorát, súlyát, hogy hány bárány van benne, mikor ellik... Mindent, amit kérdeztek. Ő volt a legjobb juhász.

Az elszalasztott lehetőség

– A mama rengeteget dolgozott – mondja Szopkó Jánosné. – Ötszáz birka tejét feldolgozta gomolyának, ő vitte be Karcagra Ádlerékhez. Ádler gyapjú- és búzakereskedő volt. Egy fia volt, olyan idős, mint Sanyi öcsém. Mikor kijöttek hozzánk, a két hároméves gyerekekkel bementek a hodályba egy fiasbirka csapathoz. Sanyi megfogta a birka tőgyit, fejte a szájába a tejet. Az Ádler gyerek meg úgy félt, hogy borzasztó! Na, ez az Ádler aztán kiment Ausztráliába. Majd 1967-ben jött egy távirat a papának, hogy Elek bácsi, ha csak tud, az összes családtagjával együtt jöjjön ki Ausztráliába, húszezer birkám van, mindent fizetek. Azt mondja a papa, hogy dehogy megyen ő! Nekünk se esett le a tantusz, hogy menjünk ki a férjemmel. Ezt a lehetőséget elszalajtottuk. Azóta már visszajöhettünk volna. A honvágy visszahozott volna bennünket. Már késő, így kell végigcsinálni.

Három gyerekük, két lányuk, egy fiuk a városban él. Nem folytatják a juhászkodást, de például az idősebb lány úgy megfeji a birkát, mintha mindig ezt csinálta volna, a fiú úgy megkörmöli a juhot, mintha naponta gyakorolná. Belenőttek.

Reggel fél öttől talpon vannak. Ellátják az állatokat, fejik a birkát... Rengeteg a dolog, kitölti az egész napot a legeltetés, a tej kihevítése, a gomolya készítése, a főzés, a különféle ügyek intézése. Ezt már felfogták, csinálni kell, mondják. Este kilencre végeznek a sok teendővel, de ez most majd kitolódik a meleg miatt, mert később kell behajtani a jóságot. Ekkora már olyan fáradtak, hogy ritkán tudnak végignézni a televízióban egy filmet. Sötétbe burkolózik a tanya. Néha vakkant egy kutya. Néha felriadnak: jaj, nem aludtak még el?

Földkatedrálisok

Illyés Gyula a mi katedrálisainknak nevezte a kunhalmokat, az Alföldnek azon tájképi elemeit, amelyek Györffy István, a magyar néprajztudomány megalapítójának leírásában 20-50 méter átmérőjű, kúp vagy félgömb alakú képződmények, legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terülnek el, temetkezőhelyek, sírdombok, ór- vagy határhalmok.

Először Horváth István használta a kunhalom kifejezést. Jerney János őskutató szerint a kunhalom nevezete a magyar nép ajkán nem él, egy pár évtized óta az írói nyelv kezdi divatba hozni.

– Bár a kunhalmoknak csak egy kis része kötődik a kunokhoz, indokolt a kunhalom gyűjtőnév használata. Így különbséget tudunk tenni a mesterségesen létrehozott és a természetes úton keletkezett kiemelkedések között – mondja dr. Tóth Albert főiskolai docens, aki megszállott kutatója e tárgy körnek, és több tanulmány szerzője. Vele indultunk el, hogy felkeressünk néhány kunhalmot. Hála az esőknek, harsogó zöld a határ. Autóink szép kukorica- és napraforgótáblák mellett suhan tova.

– Az Alföldön negyvenezerre becsüljük számukat. Alapjukat részben már a rézkor embere megvetette: az árvizektől védett magaslaton telepedett meg, ide építette lakóhelyét, ide temetkezett. A hely az idők folyamán lakódombbá alakult át, amelyre rátelepedett a bronzkor, majd a népvándorláskor embere. Az egyik sajátos halomtípus, a tellhalom, így keletkezett. E mesterséges képződmények az ember művei, több ezer év alatt emelkedtek fel mai magasságukig. A mélyükben található az ott élt emberek csontjai, az elfogyasztott állatok maradványai, az egykori házak alapjai, cseréptöredékek... A tellek a legrégebbi halmok. Évezredek kultúráját őrzik, például a keltákét, a gepidákét, a szarmatákét, az avarokét, a magyarokét, a kunokét.

A régi, Pest és Debrecen közötti országúton, a Só-úton igyekszünk Karcagot kelet felé. Valamivel a Zádor-híd előtt elfogy a betonút. A múlt század első évtizedében épült téglahíd roppant különös: nem folyik alatta víz, csak vele párhuzamosan, nem vezet rajta át az út, hanem elhalad mellette. Valamikor kilenclyukú volt, mint a hortobágyi, de két évtizeddel korábbi, így mintául szolgált annak építéséhez. Egy nagy árvíz még a reformkorban elvitte a híd szélső pilléreit, azóta ötlük. A belvízszabályozás előtt a Zádor-ér csordogált alatta. A Zádor-híd közelében van a Zádor-halom, a régi országút déli oldalán: kár, hogy egy magassági jegy és a halmon lévő villanyoszlop elcsúfítja. Ettől keletre látható a Lőzér-halom, igen szép kilátás nyílik róla a puszta és Karcag felé. A hozzá fűződő népmondát Györffy István dolgozta fel a Nagykunsági krónikában. Tovább haladva kelet felé, a Hortobágy-Berettyó mentén található az Ágota-halom, amelyen a középkorban kápolna épült Szent Ágota tiszteletére. A reformáció idején lebontották. Egészen az 1950-es évekig működött az Ágota csárda, amelynek falába a kápolna tégláit beépítették.

– Az Ágota fontos határhalom a Nagykunság és a Hajdúság között. Sokszor három település határai is egy kunhalomban találkoznak össze. A Gergelyhalom például Kunmadaras, Kunhegyes és Karcag határán áll. A határhalmok alapját eleve egy laponyagra vagy porongra telepítették. Előfordult, hogy egy-egy halomnál lévő csárda mestergerendája jelentette a megyehatárt. Ilyen volt a Hortobágyon a Meggyes csárda is.

Gyerekkoromban én is sokszor hallottam az öregektől, hogy az Ágota csárda mestergerendája alatti asztalhoz, ha az innenső oldalán borozgatott a betyár, az asztal túlfelén lévő hajdúsági pandúr hozzá sem nyúlhatott. Ha odaát ült a betyár, akkor a kunsági perzekutoroktól volt nyugta. De ha itt is, ott is szorult a kapca,

elmenekülhetett egy titkos alagúton, mely az Ágota csárdát kötötte össze a karcagi Morgó csárdával – a néphit szerint. De csak ott. Tény azonban, hogy egyes kunhalmokhoz makacsul tovább élő legendák fűződnek. Rózsa Sándor alagútján kívül az Ágota-halomhoz még egy szép szerelmi történet is kapcsolódik. A kun történetet Uy Péter verselte meg a múlt század húszas éveiben, s máig igen népszerű ezen a vidéken a Zádor és Ágota című mű. Láthatjuk: halmok őrzik a két szerelmes nevét. Egy harmadik domb is kapcsolódik e legendához. Néhány kilométerre található az Asszonyszállási-halom, amelynek földje középkori temetőt és XV. századi templom alapját rejt. A legenda szerint az itteni faluban lakott Ágota, akibe beleszeretett a Kevibe való kun vitéz, Zádor.

Miközben Kisújszállás felé haladunk, dr. Tóth Albert nagyon szép kun nevű halmokat sorol. Bócsai, Bengecseg, Orgonda... Nem egy elpusztult középkori falvak nevét őrzi: Hegyesbori, Magyarikai, Marjalaki. Néha a földtulajdonos nevét örökítik meg. Előfordul, hogy egy-egy esemény kapcsán kap nevet a halom. Ilyen például a sok település határában található Akasztó-halom, amelyet Kisújszálláson a Porosállás nevű határrészen találunk meg, közel a városhoz. A teljesen szántott, de egyébként ép kunhalom neve egy 1777-es térképen még Vermes volt, nyilván a rajta lévő csík- és gabonavermek miatt. 1863-ban, a nagy szárazság és éhínség idején (Tomba Mihály megrázó verset írt a nép akkori szenvedéséről) a Délvidékről feljött betyárok elhajtották a kisújszállási Ábri Kálmán birkanyáját, de rajtavesztettek, s ezen a halmon akasztották fel a tetteseket, Liptákot és Viglást.

– A birkanyáj gazdájának a dédunokája, Ábri Károly mesélte, hogy régen többen emlegették az Akasztó utcát, de a maiak már nem tudnak róla – magyarázza dr. Tóth Albert. – Az ő édesanyja viszont, Mari néni, egészen pontosan elmondta a betyárok akasztásának történetét, s az Akasztó utcáét is. Ezen vitték végig az akasztásra ítélt két betyárt. A népi hagyomány és a levéltári adatok egyébként azonosak. A betyárok történetét Zsoldos István kisújszállási tanár kikutatta a levéltárban, részletes adatokat talált, még a hóhér Nagy Pizkos vendéglőben elfogyasztott reggelijének számláját is meglelte. Később ezt a kunhalmot az egyik akasztottról Lipták-dombnak is nevezték.

Túrkeve felé arról beszélgettünk, hogy a kőkorszak óta az ember itt mindig talált magának megélhetést. A vízközel és a vízmentes hát, az Alföldnek ez a sajátos térszín-mozaikossága mindig is kínálta magát megtelepedésre. Nem igaz, hogy az embert riasztotta ez a kemény vízi világ! Ezért válhatott a Kárpát-medence ilyen kultúraötvöző népvándorlási kohóvá. Az óriási számban létrehozott kunhalmok is a táj vonzó voltának bizonyítékai. Aki tehát a kunhalmokat pusztítja, az emberi kultúra ellen vét. Egy-egy kunhalom tönkretétele nem kisebb bűn Mátyás Corvinájának elégetésénél. Ez utóbbival, ha megtörténne, tele lenne a sajtó, s egy nemzet háborodna fel miatta, joggal. Ám, ha egy kunhalmot csonkolnak meg vagy hordanak el, ki háborodik fel?

A szenvedélyes eszmefuttatás végén, már a gyomai földúton haladva mutatja dr. Tóth Albert, hogy ott van a Tere-halom. Az ép és különleges régészeti értékkel bíró tellhalom tetejéről jól látható a Berettyó száz méter széles, kiszáradt medre. Györffy Lajos, a túrkevei múzeum egykori igazgatója itt sejtette a nagy hun király, Attila fapalotájának helyét, ahol Attila és Krimhilda egybekelt. Az eseményt Priszkosz Rhétor történetíró is említi. Ezt a feltevést azonban a régészeti feltárás eddig nem támasztotta alá.

A negyvenezerből már csak néhány száz, viszonylag ép kunhalom maradt. Védelmükre van jogszabály, de ennek komoly felvilágosítással kellene párosulnia, mert a legfőbb pusztító erő a tudatlanság. Tulajdonjogi rendezés is kívánatos volna: az önkormányzatoknak meg kellene venni a nagyon kevés, valamelyest ép kunhalmot, egy-egy kis peremövezettel. Így talán megmaradna néhány földkatedrálisunk a következő évezred embere számára is.

Képzelt riport egy nem létező kórházzról

1.

Készültem az anyaságra. Áhítattal vártam a pillanatot, amikor én is életet adok. Képzőművészeti albumokat lapozgattam, gyönyörű madonnákat nézegettem bennük, verseket olvastam.

A nagy áhítatot már a terhességem alatt is megzavarta néhány dolog. Nem használom a férjem nevét, a rendelőben, a kartonozóban is a lányneveмен szerepeltem, emiatt kis rüfkék röhécseltek rajtam, mutogattak egymásnak, mint valami rossz kurvát, délig nem vitték fel a kartonomat a szakrendelőbe, az orvos nem is tudta, hogy reggel óta reá várok. A kórházban is súgtak-búgtak a lánynevem miatt, hozta a nővér a gyerekeket, hogy „szoptassa meg anyuka a kis zabit!”

Én sokáig azt hittem, hogy a szülészet az élet temploma. Biztos azért használok ilyen fennkölt kifejezéseket, mert nagyon belepistultam a művészetekbe, az irodalomba, de hát tanár vagyok. Kilenc hónapig egy orvoshoz jártam, aki nagyon rendes, tapintatos volt. A baba csak nem akart megszületni, viszont az orvosomnak el kellett utaznia külföldre, mégsem indította meg a szülést csak azért, hogy megkapja a pénzt. Kioktatott, hogy fogadjak egy másik orvost, bárkit, csak a főorvost ne és ha az mégis közelít hozzám szüléskor, sikítsak, ordítsak, nehogy hozzám nyúljon. A főorvosról sokat beszéltek a városban, a szülőágyon meghalt anyákat emlegettek vele kapcsolatban, műhibákat, minden nő félt, hogy megvizsgálja őket, mert utána belázasodtak, rosszul voltak. Másik orvost fogadtunk, adtunk neki pénzt. Mikor ott van az ember magára hagyva, s olyan fájdalommal találkozik, amilyenekre nem számított, megnyugtató egy jó orvos jelenléte. Aznap frontátvonulás volt, kilencen szültünk. Egyetlen ügyeletes orvosnál. Egyik nőtől a másikhoz szaladt. De mellettem ott állt a fogadott orvosom, aki aztán naponta bejött hozzám, hogy vagyok, mint vagyok? Akinek nincs fogadott orvosa, annak marad a vizit, de hát az semmit sem ér: a főorvos berohan a kóterembe, nyomában a sleppel, megkérdezi az első kismamát, van-e panasza, de mire az kinyitja a száját, már három ágygal arrébb járnak. Az orvosok egyébként lejáratták egymást, viziten egészen megalázó kioktatást is hallottam, és a benti barátnóm, Sárrika szüléskor az egyik orvos rászólt a másikra, hogy ne így csinálja, hanem amúgy, mire az kikérte magának, összevesztek, sértegették egymást, elfeledkeztek Sárrikáról.

Odabent nem lehet pihenni. Állandó a ricsaj, a zaj, a hangoskodás, ajtócsapkodás. Ismertük egyes nővérek éjszakai élményeit, kivel voltak, milyen volt. A vécén állandóan egy brancs lebzsel, cigiztek, pletykáltak. Ebéd után lehetett volna elvileg pihenni, aludni, de minket csak ilyenkor volt szabad telefonon hívni, úgyhogy a nővér percenként ordibált, hogy ez meg az jöjjön a telefonhoz. Én csak este tíztől reggel négyig tudtam pihenni, akkor sem mindig, mert rengeteg a csótány. Villanyoltás előtt láttam egyet a fejem fölött a mennyezeten, fél éjszaka attól rettegetem, hogy az arcomra esik. Kimentem éjszaka a tálalóba, felgyújtottam a villanyt, csak úgy hemzsegtek a bogarak: attól fogva enni is alig tudtam. Igaz, a benti kaja csótány nélkül is kritikán aluli. Én otthoni ételt ettem, anyám főzött, a férjem minden délben behozta, persze lefizette a portást, a liftest, ezek naponta várták a jattot. De a külvilággal csak általuk tarthatjuk a kapcsolatot, és ezek az emberek szemét módon tudnak viselkedni, ha nincs pénz. A szülészetben egyébként félelmetes a kosz. Hatvan-nyolcvan

kismamának két zuhanyzó jut és két vécé. Ezek a helyiségek kriminálisan néztek ki, az embert visszatartja az undor a belépéstől, amíg tudja, húzza-halasztja a dolgát, mert fél a fertőzéstől. A fürdőszoba is állandóan úszik, a vízben csikkek, véres vatta, csodával határos, ha valaki nem szed össze legalább egy bőrbetegséget. Három-négy mocskos nőt neveznek takarítónőnek, akik csak maszatolnak, általában a reggeliidő alatt, hogy elmenjen az étvágyunk. Annyira undorító ez a hely, hogy akinél valami komplikáció lép fel, az is igyekszik letagadni, lerázza a hőmérőt is, hogy hazamehessen.

Én teljesen idegbeteg lettem, mire hazakerültem, egy hétre volt szükségem, hogy megnyugodjak. Nagyon sajnáltam szegény Sárikát, a barátnőmet, mert neki még bent kellett maradnia.

2.

Másodszor szültem, nem voltak olyan illúzióim az anyaságról, az életet adó nő nimbuszáról, mint Magdikának. Tudtam, mi vár a szülészetén, de ha – ne adja az ég – esetleg tizedszer kerülök ide, akkor sem tudom megszokni a rajtam mászkáló millió legyet. Az éjjeliszekrényem fiókjában rengeteg csótány fészelt, be voltam tojva, hogy rámásznak az ágyamra. Járt ott két rovarirtós ember, de az irtás helyett csak a nőket bámulták, akik a dög melegben lengén, kitakarózva heverték, kint volt mindenük, egyébként is csak a kórházi cuccokban lehet az ember, de hogy azok milyenek! Szakadtak, nincs gomb, kint van a mellünk... Nem csoda, hogy a két rovarirtós férfi jól szórakozott, rötyögtek, megjegyzéseket tettek... Kevés az illemhely, főleg amikor szülés után három nappal beadják a hashajtót, mert olyankor mindenkinek futnia kell. Én is toporogtam az ajtaja előtt, rimánkodtam, hogy jöjjön már ki valaki! Előfordult, hogy eldugult a vécé, mert beledobták a véres vattát, hát olyankor az örület környékezett bennünket. Ráadásul ott cigizett állandóan öt-haj csaj, főleg cigányok, röhögtek az emberen.

Hozzánk nagyon durvák voltak a fiatalabb nővérek, az ebédet is csak úgy odalökték, azt sem mondták, jó étvágyat, ha kérdeztünk valamit, foghegyről odaköpték a választ... A nagyobb kórtermekben van vagy tíz ágy, én ilyenben feküdtem, nem volt protekcióm, mint Magdikának, a barátnőmnek, az ilyen hodály egyszerűen rettenetes. Hol az egyik, hol a másik kel fel valamiért, beszélgetnek, bejön az ápolónő, csörömpölés, háromóránként szoptatás, nem lehet pihenni, este fél tizenegy körül végzünk a tej kifejésével, a fürdéssel, a vacsora ötkor van, de olyan silány, hogy tízkor már farkaséhesek vagyunk, ennek ellenére ki kell bírni reggel nyolcig, akkor aztán odalöknek két száraz, ványadt kiflit egy kis tejjel... Amikor először szültem, nagyon tudatlan voltam, hozzányúlni se mertem a gyerekemhez, nem tudtam, hogyan kell beletenni a szájába a mellemet... És nem segítettek, nem magyarázták el.

A látogatást nagyon várja az ember, ez ugye érthető, aztán meg imádkozik magában, hogy vége legyen, mert a látogatók nem jöhetnek be a kórterembe, nekem kell kivánszorognom a folyosóra, az előtérbe, ha fel tudok kelni egyáltalán. Persze, fel kell kelni, mert csak kell beszélni a férjemmel, a szüleimmel, akik a szülés óta most látnak először, kíváncsiak, örülnek, hát húzom a faromat, kimegyek, mosolygok, pedig a rosszullét kerülget az ácsorgástól. Utána alig győzzük kiheverni, sziszegünk egy mozdulattól is. Nevetni is nehéz, pedig néha kell. Például, amikor az egyik cigányasszony ordított szüléskor.

– Jaj, anyám, meghalok! Ó, hogy rohadjon le az uram fasza! Jaj, anyám, beszarok!

Akkor jön az orvos és poénkodik, hogy ezek ilyenkor lefürödnek szülés előtt, aztán legközelebb csak akkor, ha megint idekerülnek. Sok cigány van a

szülészetén, egy szobába rakják őket. Mindig halljuk a reszelős hangjukat meg a köhögésüket. A szülésznő egyszer behozott egy gyereket, megszeretgette, mondta, nézzük meg, Karcsika, ez a gyönyörű cigányfiú a kedvence, nem érti, hogy lehet ilyen csodaszép gyereket eldobni.

3.

Tényleg nagy nálunk a zsúfoltság, sokszor megtelnek a folyosókon felállított kempingágyak is. Akiket felvettünk, bizony még délelőtt tizenegy órakor is a folyosón ácsorognak, várják, hová feküdhetnének le, várják, hazamegy-e valaki. Ez naponta így van.

A folyosón málladoznak az összevázelt falak, hullik a vakolat, kilátszik a téglá, a kórtermekben a mennyezetről nagy darabokban hullik a mész, néha a malter is. Alig van takarítónőnk, minden reggel a hátuk mögött kell állnom és szekírozni őket: „Mindenhon járt az a seprű?” „Kevés a vízben a hypo!” „A sarokban az a pókháló már egy sast is megfogna, Terikém!” „Elhúztad az éjjeliszekrényt, Rozikám?” „Viola, a szemetesvödröt mikor leszel hajlandó kiüríteni?...” Ha én már nem bírom cérnával, akkor a főnövér próbálja őket noszogatni.

A vécé is nagyon kevés, de az ide bekerült nők egy része itt találkozik először angolvécével, nem tudja kezelni, viszont cigarettázni tud benne, emiatt már fel is jelentettek bennünket. Hát, így elég nehéz higiénéről beszélni! Itt vannak a szeméttárolók, ezekbe kéne tenni a koszos vattákat, de hát szinte csak véletlenül találunk bele.

Azután mindig fekszik itt két-három naccsága, akik azt hiszik, hogy az ápolónők a cselédek. Pedig mi nem vagyunk senkinek a cselédei. Az ilyen naccságáknál jobban csípem a cigányokat, mert azok olyanok, amilyenek, nem teszik a fejüket. Behozott ide a mentő vagy három napja egy Helga nevű cigányasszonyt reggel nyolckor, kilenckor már a gyereket is rendbetettük. Mikor szülés után Helgát betoltuk a kórterembe, leugrott az ágyról, szaladt bagózni a többi cigány közé. Ott aztán mindjárt előadást tartott nekik az új uráról, aki ilyen jó, meg úgy szereti, majdnem háromezer libájuk van, két autójuk is volt, de az egyiket eladták, hogy ennyivalót vegyenek a libáknak, a másikat pedig átalakították, tudjanak vele terményt szállítani...

– Tudjátok, most divat az ilyen kocsi, de nem jut eszembe a neve.

– Targonca – mondta egy cigányasszony.

– Targonca, az apád fasza! Wartburg az.

Az ilyen szövegeken legalább jól szórakozik az ember. Kérdezem Helgától.

– Van személyi igazolványa?

– Nincsen. Elveszett a múlt héten.

– Mi legyen a gyerek neve?

– Mit tudom én!

– Találjon már ki valami szép nevet!

– Nekem mindegy.

– Van már gyereke?

– Van. Öt.

– Azoknak mi a nevük?

– Hát van ilyen is, olyan is.

– Karcsika van már?

– Az tán nincs.

– Akkor legyen Karcsika!

– Hát legyen...

Akkor már sejtettem, hogy Karcsika a kórházban marad... Másnap délelőtt nézzük, Helga sehol. Az egyik takarítónő akkor jött fel a boltból, mondja, hogy a mi Helgánk a buszmegállóban ácsorog. Kórházi pendelyben. Ugrasztottunk két beteghordó legényt, azok futottak is, de már elment a busz, Helgával együtt.

De a naccságakra valahogy mégis jobban haragszom. Meg a kis álszent rüfkéket is jobban utálok. Ott fekszik egy a folyosón, az Ildike: a kaparás után egész nap okádott, de a szeme és a szája ki van festve! Mellette van a diplomatafűzője, délután már nem lesz itt, elmegy, mintha most menne haza a munkából. Este meg már teszi a szűzlányt a fiújának. Ezt a kis kitérőt pedig senki sem tudja meg...

4

Felnőtt vagyok, huszonhárom éves, műszaki rajzolóként dolgozom, felnőtt életet élek, s ennek a következményeit is felnőttként vállalom. Küretem volt, elég sokáig kínoztak, de nem is az fájt igazán, hanem a szöveg.

– Csak tűrje, tűrje, aranyoskám! Ha AKKOR jólesett, most se rezeljen be!

Úgy beszéltek az emberrel, mintha valami bárcás lenne, nemcsak velem, a többi nővel is, aki kapartatott. Teljesen belénkbeszélték a bűntudatot, mintha bűn lenne szeretkezni. Megaláztak minket, még a kétgyermekes családanyát is, aki nem akart egy szobába három kölyköt szülni, őt is megdorgálták, letolták, miért ilyen primitív tahó, hogy nem tud védekezni? Az a repedtsarkú ápolónő is olyan volt, mint aki sárkánytejet ivott.

A folyosón feküdtem egy kempingágyon, nagyon rosszul voltam. Később jobban lettem, figyeltem a környezetemet. A két beteghordó férfi valóságos hajszát folytatott az üres üvegekért. Az egyik összeveszett a takarítónővel, hogy hiába kapta meg a betegtől az üres üveget, az neki jár, mindig ő szedi össze és ő váltja vissza a boltban, egyébként is ő rakja a betegeket az ágyba műtét után, mit gondol, csak úgy Isten nevében cipel ekkora húsokat? ... Visszaváltották az üvegeket, biztosan meg is itták a kapott pénzt, mert amikor visszajöttek, a fiatalabbik beteghordó fölémhajolt nagy vigyorogva, és kocsmaszagot lehel.

– Hogy érzi magát a kedves beteg?

– Köszönöm, már jól.

– Nagyon szépen tettem ám az ágyra...

Várta a jattot, de én annyira visszataszítónak találtam az egészséget, hogy szinte megbénultam. Erre elment és a folyosón hangosan magyarázta a másíknak, hogy micsoda felvágós kis kurvák vannak a világon, még az illetet sem tudják. Odamentek egy másik nőhöz, attól már kaptak valamit, nem merete megtagadni.

Szerencsétlenségemre bejött egy orvos, aki jól ismer engem, a szüleimet is, kérdezte, mi van? Mondtam neki. Vigasztalgatott, aztán elment. Délután, mikor hazamentem, már az egész család tudta, hogy megtévedt a kislány, kapartatott.

5.

Én már régen bent vagyok, mint veszélyeztetett, naponta négy Seduxen injekciót kaptam, azon kívül Doperidolt és sokszor alkoholos infúziót, nehogy koraszülésem legyen. Kiszámoltam, hogy ha végigbírom a kilenc hónapot, akkor még kettőszáznegyvenhat injekciót kapok. Csakhogy a kilencvenhatodik injekció után elfolyt a magzatvizem, így a szülőszobára kerültem. Két fiam született hét és fél hónapra, éppen nem voltak kétkilósok, elvitték őket a klinikára. Császároztak.

Amikor felébredtem, kértem, értesítsék a téeszben a férjemet. Először egy ápolónő hívta, de hamar megunta, átvette tőle egy Sáríka nevű boltosnő, aki néhány napja szült. Végre jelentkezett a téesz, az öreg portás vette fel.

– Jó estét kívánok, az állatorvos úrral szeretnék beszélni.

– Nincs bent a doktor úr. Miért keresi?

– A szülészetről keresem. Kérem, menjen el a lakására, és mondja meg neki, hogy jöjjön be azonnal!

– Honnan tetszik beszélni?

– A szülészetről.

– Melyik tehenészetből?

– A szülészetről. Nem a tehenészetből.

– Sürgős? Mi a baja a tehénnek?

– A szülészetről beszélek, érti? A szülészetről. A szülőotthonból – kiabált Sáríka sírva. – A szülészetről! Én vagyok a doktor úr felesége, megszülettem az ikreket, jöjjön be a férjem, érti?...

– Jaj, kezét csókolom, miért nem tetszett mondani? Rohanok, küldöm a doktor urat.

Ez most már nevetséges, de akkor kétségbeejtő volt. Később elmesélte a férjem, szaladt az öreg portás és idegességében azt mondta, hogy jaj, doktor úr, tessék gyorsan bemenni a kórházba, mert a felesége nagyon sír.

Sajnos, a császármetszés közben az orvos kivágta a húgyhólyagomat. Ki van vezetve a vizeletem egy csövön, nem tudom tartani, állandóan folyik belőlem. Egyetlen egyszer jött be az az orvos a kórterembe, az egyik vizit alkalmával. Nem bírtam megállni, kitakartam a sebet és odaszóltam neki.

– Nem kíváncsi a művére, doktor úr?

Odanézett, csak úgy az ágy végétől és továbbment. Annyit sem mondott, hogy elnézést, nem akartam. Pedig akkor már nagyon rosszul éreztem magam, harminckilenc fokos lázam volt, ment tőlem a vér. De nem ez fájt nekem, hanem az a hideg közöny. Ezt az életben nem tudom megbocsátani annak az embernek. De a férjem! ... Parasztgyerek volt ő, most is a téeszben van, tudja cifrázni a káromkodást: elkapta az orvost itt a folyosón, ordított vele, hogy az Isten erre meg arra, én egy tehenre jobban vigyázok, mint maga ezekre a szegény asszonyokra!... Jaj, de mondta, Istenem! Én pedig sírtam, mert tényleg azt éreztem, úgy bántak itt a szülő anyákkal, mint egy üzemben a futószalagon heverő munkadarabokkal. Mintha nem is emberekkel dolgoznának, hanem tárgyakkal, s olyan közönyösen veszik tudomásul: hibáztam? Hm, legfeljebb selejt lesz...

A férjem minden áldott nap beszalad hozzám. Persze, fizet. Mikor bejön a férjem, az egyik szobatársam, egy tizenhat éves kislány, Erzsike mindig sír. Odaáll az ablakhoz, nézi azt utcát, ahol munka után mindig megjelenik a fiúja és ott ácsorog sötétedésig, integetnek egymásnak, nézik egymást. A sráca látogatáson kívül nem tud feljönni. Nincs pénze.

Volt egyszer egy bombatér

Az a hétezer hektárnál valamivel nagyobb terület, ami egykor a kunmadarasi, nagyiváni, hortobágyi, nádudvari és karcagi határ része volt, ma a senki földje. A környék lakossága nemes egyszerűséggel csak bombatérnek nevezte ezt a részt, amely 1942 óta szolgál katonai célokat, ám akkoriban még egy-egy gyakorlat végén megtisztították a terepet és visszaadták mezőgazdasági művelésre az érintett városoknak és lakóiknak. 1956-ban, ahogy a kunmadarasi repülőteret, úgy a bombatér is elfoglalták a szovjet csapatok, amelyek aztán nem törődtek se a környezet értékeivel és óvásával, se a környékbeli emberek nyugalmaival, testi épségével. A gyakorlatok végén állítólag csak a negyedtonnásnál nagyobb fel nem robbant bombákat próbálták megkeresni. Nem jelentett nagy gondot nekik, ha mégsem találták meg: a bombatér harmincöt éven át háború volt.

1.

A nyolcvanas években, tehát a kemény szovjet jelenlét idején, szobrászművész barátom a karcagi határban talált egy dűlőútra dobott bombát. Nem volt nehéz megtalálnia, már csak azért sem, mert ha kicsit jobban nyomja autóján a gázpedált, egyenesen az ölébe is hullhatott volna. Ami a bombából megmaradt, betette az autóba, elvitte. Később ki akarta állítani, ám a szemfüles politikai komisszárok még időben megneszelték, hogy ezúttal a rendszer fellazításának esete forog fenn. A szobrász posztamentre helyezte a bombaroncsokat, s a szerkezet épen maradt részére ráírta: béke. Persze orosz nyelven, cirill betűkkel.

A bombatér a szovjet és más, barátinak nevezett országok katonái a pusztítást gyakorolták évtizedeken át. Sokat töprengtem: mit lehetett volna még odaírni a béke szó folytatásaként a bomba oldalára, ha történetesen épen marad? Talán azt, hogy poraitokra. Béke poraitokra. Ami innen, lentről nézvést úgy olvasható, hogy béke porainkra.

2.

Időnként majdnem úgy sikerült a repülőgépeknek megszabadulni a terhüktől, hogy kevés híján a főtől való fánkra írhatták volna: Béke poraikra. Egy idős nagyiváni férfi mondja.

– Hiába titkolták, mindenki tudta, éppen hajszálon múlt, hogy nem Nagyivánba csapódott be a bomba egy-két esetben. Tudtuk, hogy négy kilométerre sincs a falutól az a hely, ahol leesett a repülő a bombájával együtt, és juhnyáj meg ember égett meg a hodályban.

A környék lakosai, parasztok, gátőrök, határjáró emberek beszélnek, ha valaki kérdezi őket. Egy nagyiváni öreg már 1943-ban végigélte a németek gyakorlatozását, ami miatt a kisborzosi és a nagyborzosi határrészen csak reggel és este tudtak csépelni. Másfél évtized múlva már a szovjetek tévesztették el a célt, s bombát dobtak a karcagi határt jelző Németéri-csatorna mellé. Egy gátőr megsebesült szénagyűjtés közben, s lovak sérültek meg és pusztultak el. Máskor az ecsezugi határrészen esett le egy bomba, egy hodály teteje bánta a pontatlan

célzást, mesélik a határbeliek. Egy-egy bombázás után előfordult, hogy kigyulladt és leégett a természetvédelmi terület növényzete.

Előfordult, hogy a Németéri-csatornán pecázó apa és fia kapott majdnem szívbajt, mert a repülő eltévesztette a célt, és idő előtt, a pecázók közelében kioldotta a bombát. A példákat szinte vég nélkül lehetne sorolni. Évekig jártam a karcagi határt, csatornáknál, rizstelepeknél színteztem még a hetvenes évek első felében. Dolgoztunk a baljós hely közelében is. Miközben intenzíven bombáztak, megpróbáltunk munkálkodni, még hozzá azon a területen, amelyik fölött a gépek rárepültek a célra. A teodolit távcsöve közel hozta a detonációk látványát. Emlékszem egyik akkori segítómre, egy öreg rizsőrre, aki belenézett a színtezőműszer távcsövébe és sápadtan megszólalt:

– Az anyjuk szentségit, ezek atomot löktek le!

Valóban, a robbanás után takaros felhő emelkedett a magasba, aminek amolyan gombaféle alakja volt. Azt azonban senki sem hitte el, hogy ez valóban atombomba lett volna. Latolgattuk a dolgot, s abban maradtunk, biztos valami imitáció lehet. Egy biztos: nyugtalanító volt. S nyugtalanító volt Karcagtól észak-északkeleti irányban estéknént az égen függő sztálingyertyákat látni. Így éltünk.

A környékbeli településeket és azok lakóit anyagi károk is érték a bombatér miatt. A karcagi önkormányzat a rendszerváltozás után kárigényt jelentett be a Honvédelmi Minisztériumnál a kunmadarasi repülőtér és a bombatér tevékenysége miatt. A területből 580 hektár tartozik a karcagi határhoz. „Bombatérkénti működése alatt e területet nem tudtuk rendeltetésszerűen használni, így városunk jelentős haszonból esett el az elmúlt 33 évben. Az elmaradt haszon miatt városunknak 30 millió forint vagyoni kára keletkezett, így vagyoni kárigényünk 30 millió forint... Településünket további, nem vagyoni kár is érte, melyet városunk lakossága szenvedett el. Így: zajártalom, stresszhatás, hangrobbanás-épületkárral, légszennyezés. A nem vagyoni kárigényünk 1 milliárd forint.” A kártérítés elmaradt.

3.

Nagyiván még közelebb van a bombatérhez, az ottani emberek a saját bőrükön érezték hétről hétre, mit jelent ez a társbérlet. A község Nádudvar felőli részén mondja egy férfi vályogháza előtt állva.

– 1984-ben, amikor a nagy bombázás volt, súlyos kár érte a falubelieket. Engem is. Kijött egy becsülő bizottság, két katonatiszt, tolmácsokkal. Mondtam nekik, hogy mikor rakétát lőttek ki, az se csinált olyan kárt, mint ez a bomba. Azt próbálták megmagyarázni nekem, hogy ők rakétákat nem is lőttek ki. Mondom, bebizonyítsam magának? Azt mondja, bizonyítsam. Bementem a főzőbe. Ott van egy rakétának az alja, ami tévedésből szántóföldre esett le Nagyivántól olyan másfél kilométerre. Szétszedtük, az aljából hamutálcát esztergályoztattam. Mutattam az orosz tisztnek, aki csak csóválta a fejét, és megígérte, hogy kártalanítanak. Aztán küldtek postán 2 ezer 800 forintot. Hát mi az? Összerepedezett a ház két helyen, újra kellett rakatni hét kőlabát. Hatalmas detonáció volt, telibe kapta a házat.

A nagyiváni községvezetés 1990. október 26-án kelt levél is ezzel a témával foglalkozik. „... a lakáskárokat elismerték... lakásonként 1500 – 8-9000 ezer forint összegű kártérítést állapítottak meg, mely összegek valójában a lakások újrameszeléséhez voltak elegendőek. Az említett lakások, valamint ezen túlmenően is még legalább 100-150 lakás a hangrobbanások és a nagyméretű gyakorlóbombázások miatt igen jelentősen megrepedezett, megszakadt...”

4.

A rendszerváltozás után bemerészkedtem a bombatérre. A szovjetek még itt voltak, de már nem bombáztak, nem őrizték a teret. Pokoli hely, holdbéli táj. A föld tele van bombatölcsérekkel, közöttük vannak egészen nagy méretűek is, melyekben könnyedén eltűnne egy ház. Bombák, rakéták, repeszek hevertek a földön szanaszét, s ott rozsdásodtak a célnak használt járművek, harckocsik, teherkocsik, buszok.

Egy nádudvari parasztember beszámolómat hallgatva megjegyezte:

– Én nem merek bemenni a bombatérre, mert nem tudom, hogy aknára vagy bombára lépek-e, aztán majd elszállok, mint a madár. Ki kéne ezt tisztítani! Egy házat is előbb bemeszel az ember, csak utána költözik be.

A szovjetek kivonulása után felcsillant a remény Karcagon, Kunmadarason, Nagyivánon, Hortobágyon és Nádudvaron, hogy megszűnik ezen a vidéken a háborúsdí, s a földet ismét arra használják majd, amire való.

– Annyi jószág volt itt a háború előtt, hogy majd leszakadt tőle a föld! – mondja egy nádudvari öreg.

Jószágok helyett azonban a köd vonul a bombatér agyongyötört földjén, időnként pedig a magyar honvédség tart itt lőgyakorlatot. A környék lakói már-már elfelednék a háborús pszichózis légkörében eltelt évtizedeket, ám egy-egy ritka robbanás, mely megremegteti az ablakokat, figyelmezteti őket: a bombatér még mindig az, ami volt. És a közelmúlt tragikus nagyiváni gyermekbalesete ékesen mutatja: nem veszélytelen hely!

5.

– Úgy voltunk vele, hogy csak megszabadulnánk már az oroszoktól egyszer! – mondja egy nagyiváni ember. – Éjjeleket nem aludtunk, remegett a ház a bombázástól. Nagyivántól hat-hét kilométerre hullott a bomba. Olyan öröm volt hallani a tévében, hogy kiment az utolsó orosz katona is! És negyvennyolc óra sem telt el, már mondták a faluban, hogy odakinn megint gyakorlatoznak. Elszomorító. Hát nem óvni, védeni kéne ezt a nemzetet? A magyarságot? A környező falvak, városok lakóit, hisz szenvedtek eleget negyven esztendő alatt. Hát ne szenvedtessük már tovább őket! Ha egész életemben ezt a szörnyű terrort kell élnem, miért születtem meg erre a földre? Hát így kell elpusztulnom? Csak a bánat könnyeit tudom hullatni, mert nekem is vannak unokáim. Hát mire nőnek fel? Az én sorsomra?

A bombatér tehát csak néha hangos, ilyenkor magyar katonák gyakorlatoznak rajta alighanem olyan fegyverekkel, amelyekről már az iraki háború során kiderült, mit érnek. Az itt élők nyugalmat szeretnének, s azt, hogy felvirágozzék ez a hátrányos helyzetű, elszegényedett vidék. Azt remélik, még több vendéget csábít majd a Hortobágy, a berekfürdői gyógyvíz, a híres nagykunsági népművészet és egyebek. Karcag önkormányzata úgy véli, az idegenforgalom jelenti a munkanélküliséggel sújtott város számára a kitörési pontot. De csalogatja-e a turistákat a bombatéren folyó lőgyakorlat? Aligha. Még az itt élők is idegesen figyelik az Ecsezug felé eső határt.

– Hol van az előírva, hogy az a rakéta ott csapódik be, ahol szeretnék? – kérdezi egy karcagi parasztember.

Robbanás vagy tücsökzene? Nyilván az utóbbi. Egy aktív bombatér tőszomszédságában nem lesz egyszerű fölfuttatni az idegenforgalmat. Hacsak nem szervezünk társasutakat a rombolást élvezők számára: túrát a bombatérre.

Sok itteni emberben él az aggodalom: ha a bombatér a honvédség kezelésében marad, előfordulhat, hogy egy idő után ismét nemzetközivé szélesedik a használata.

– Ha csak a magyarok használnák, tán még ki is bírnánk – jegyzi meg egy nagyiváni ember. – Ők talán kímélnének minket. Na de el vagyunk adósodva, így aztán eladnak ezek mindent! Ha megkínálják őket mondjuk a németek egy kis márkával, már gyakorlatozhatnak is. Nem tudom, pár év múlva nem ez lesz-e?

A világpolitikába mi nem látunk bele, de a haditechnikába se.

– Kitalálnak valami új fegyvert, és majd jönnek, hogy nem tudom én, hány köblös földre lenne még szükségük ennek a kipróbálására – bizalmatlankodik egy nádudvari férfi. – Ki biztosít minket arról, hogy nem így lesz? A végén kiszorítanak a saját földünkről.

A bombatér környékén élők néha tanakodnak: mi lesz itt, ha a NATO tagjává válik Magyarország? Sok jót nem várnak.

A terület egyébként fokozottan védett, a Hortobágyi Nemzeti Park része. A szovjetek kivonulása utáni csend fontos volt: „A változás hamarosan megmutatkozott a fokozottan védett és a védett állatfajok számának növekedésén, jó élőhelyet találnak az üres mocsaras területeket és a száraz pusztákat kedvelő fajok” – írja a karcagi városi lap 1996. november 15-i számában Kapocsi István, aki a terület kezelésével megbízott kollégájával, Teleki Sándor természetvédelmi őrrrel bejárta a bombatérre. Így folytatja: „Területbejárásunk során több mint tíz fel nem robbant bomba mellett mentünk el, kézi távcsővel körülnézve távolabb is előbukkant egy-egy szürkére festett, ránézésre jó egészségnek örvendő példány. Komoly problémát jelent, hogy ezekhez az esetleg működő töltetekhez bárki hozzáférhet. Emlékezetes a tavaszi nagyiváni gyermekbaleset, amikor egy fiú életébe került túlzott kíváncsisága. A kezében felrobbanó szerkezet is bizonyítottan a bombaterről származott.”

Ha elfeledkezünk is róla időnként, a bombatér nyugtalanítóan jelen való ezen a vidéken. Jelen van az álmainkban is. Ha az ablakunk alatt egy teherautó megdöccen egy kátyúban, felriadunk álmunkból, összerándul a gyomrunk, s egy pillanatra azt hisszük, bombáznak.

A csecsen fantom

Dudajev Kunmadarason szolgált, mondta a karcagi Bosnyák Imre az egyik nyári estén. A téma felfedezőjének (aki magát mindig csak sártaposó újságírónak hívja) valóban igen jó érzéke van az érdekes, tollhegyre kívánczó dolgok kiszagolásában.

– Amikor a televízióban megláttam Dudajevet, úgy tűnt, mintha már találkoztunk volna – mondta Bosnyák Imre. Én főleg az emberek szemét jegyzem meg. Neki hiúszemei voltak. Itt szolgált Madarason, ezt megerősítette egy olyan ember is, aki bejáratos volt a reptérre. Olyannal is beszéltem, aki a karcagi kórháznál autóstoppoló Dudajevet átvitte Kunmadarasra.

Aki felvette a kocsijába, az Szabó Miklós volt, jelenleg a karcagi önkormányzat képviselője. Megkérdeztem, emlékszik-e még erre a régi esetre?

– Még most is előttem van az arca! Mikor megláttam a televízióban, mondom, honnan ismerem én ezt az arcot? Aztán rájöttem. A kórháznál vettem fel a kocsimba 1980 körül. Meg mernék rá esküdni, hogy Dudajev volt! A kocsiban magyarázott, mosolygott. Pár magyar szót is tudott. Elég alacsony, vékony ember volt, prémgalléros bőrdzsekiben, csizmában. Elegánsabbnak tűnt, mint a többi tiszt. Mondta, hogy repülőstiszt.

A következő tanúra egy kisebb településen akadok. Az illető nevét nem írhatom le: őt a szovjet hadsereg taníttatta ki, de hogy mire, arról nem hajlandó beszélni. Csupán annyit mond, hogy nyelveket is tanult. Neki belépője volt a kunmadarasi repülőtérré, úgy járt be, mintha haza menne. Megerősíti, itt szolgált Dudajev, a későbbi csecsen vezér, ismerte őt, a reptér parancsnokának az egyik belső emberével volt rokonságban. A fényképét megismerte az újságokban és a televízióban, amikor mutogatni kezdték. Most is felismerné, ha esetleg „feltámadna”.

Tudjuk, Dzsohar Dudajev, a csecsenek vezére, meghalt 1996. április 22-én hétfőre virradóra Gehi-csu falu térségében. Jelentették a hírügynökségek. Eleinte a csecsenek cáfolták a hírt. A vezért persze már előtte is szerették volna eltenni láb alól, hiszen korábban már három sikertelen merényletet kíséreltek meg ellene. De ez az akció „eredményes” volt. Dudajev Grozniától 30 kilométerre tartózkodott, amikor rakétatalálat érte a rejtékhelyét. Állítólag több testőre és közeli munkatársa is meghalt. Mindezt április 24-én közölték a lapok.

Úgy tűnik, hiába volt óvatos a csecsen vezér (kétszer soha nem éjszakázott ugyanazon a helyen a háború kezdete óta), ezúttal rajtavesztett. Április 25-én, csütörtökön már a csecsenek is kénytelenek beismerni a halál tényét. „A csecsen lázadó kormány hivatalos közleményben jelentette be Dzsohar Dudajev elnök halálát” – közölték a lapok. Hozs-Ahmed Jarihanov, aki Dudajevék képviselője volt a csecsenföldi béketárgyalásokon, adta át a közleményt a sajtónak. Egyes hírek szerint Csecsenföld délnyugati részén, Salazsi közelében már kedden este eltemették Dudajevet. Eddigi alelnöke, Zelimhan Jandarbijev lépett a helyére. Hamarosan fölröppent az ő halálhíre is. „Hírügynökségi jelentések szerint Jandarbijev hétfőre virradóra szintén életét vesztette az ellenségeskedő csecsen erők harcában” – írták a lapok április 30-án, kedden. Május 2-án, csütörtökön már arról szóltak az újsághírek, hogy Jandarbijev él. A feltámadt vezér kedden meg is jelent „a szeparatisták tévéadásában”, írták a lapok. Mennyi bizonytalanság! Június 19-én lehetett olvasni Dudajev felesége, Alla Dudajeva beszámolóját férje haláláról. Elmondta, hogy férje haja megperzselődött, fején pedig hatalmas, vérző seb tátongott. Gondolom, így elég nehéz lenne őt azonosítani. A Dudajev-rejtély nem tisztázódott. Sőt! Megjelent a képernyőn egy halottnak hitt csecsen vezér. Aztán

olyan hírek kaptak szárnyra, hogy Dudajev él, a rakétatámadásban csak megsebesült.

A kunmadarasi Dudajev-rejtély sem akart tisztázódni. Pedig beszéltem emberekkel, akik látták őt a reptéren. Az egyik volt repülőtéri alkalmazott elmondta, hogy találkozott Dudajevvel.

– Abban az ezredben volt Dudajev, amelyiknek én is dolgoztam. 1972 és 1974 között szolgált itt főhadnagyként, repülőgépszerelő technikusként. Ebben százszázalékosan biztos vagyok, a televízióban bemutatott arcképe után megismertem. Találkoztam vele. Köszöntünk egymásnak, de kapcsolatunk annyi volt, hogy „zdrasztvujtye, zdrasztvujtye”. Itt volt a családja is, de azokat nem ismertem. Dudajev Kunmadarason a 21/7-es hangárban dolgozott, ahol Mig-21-es gép volt. Beszélgettem egy régi kollégámmal: ő is felismerte Dudajevet.

Akikben biztos voltam, hogy ismerték, régi vezetők, csak a fejüket rázták: nem hallottak Dudajevről. Egyikük még a nevét sem mondta ki, úgy fogalmazott, hogy „a nevezett személyről nincs tudomásom”. Tovább növelte a balladai homályt a sok megkérdezett arcára kiülő félelem. Volt, aki miután megtudta, mit akarok, azonnal kijelentette, hogy „nem tudok semmit!” Nem baj, elég ha bólint. Szolgált Dudajev Kunmadarason? Igent intett a fejével. Mikor? A hetvenes években? Nemet intett. A nyolcvanas években? Nemet intett. A hatvanas években? Igent intett. Nem kerültem közelebb a megoldáshoz: a jelzett időpontok túl távol esnek egymástól.

Ráadásul újabb ösvényen is Dudajev nyomába eredtem: egyes hírek szerint Alla Dudajeva a karcagi kórházban szülte meg egyik gyermekét. De ki emlékszik már erre? Szinte lehetetlen tanúra akadni. Szerettem volna tisztázni Dudajev magyarországi tartózkodásának időpontját, ezért egy ismerősöm segítségével moszkvai sajtóforrásoktól kértem felvilágosítást. Amíg a válasza vártam, embereket kérdeztem a csecsenekről és harcukról.

Elég szélsőséges véleményeket hallottam. Egy idősebb férfi szerint szét kéne lőni az egész bagázst, Sztálin kéne megint, az nem gatyázna velük, mondja. Egy középkorú férfi kérdésemre talányos arccal csak annyit mond, hogy: „Dudajev élt, Dudajev él, Dudajev élni fog!” Hasonló értelmű az, amit egy másik férfi mondott: „A csecseneket lázadóknak, szakadóknak, szeparatistáknak nevezik a sajtóban. Oroszországból nézve azok is. De egy ilyen kicsi és sokszor leigázott országból nézve, mint a miénk, úgy tűnik, hogy a csecsenek a szabadságharcukat vívják”. Talán a világban máshol is gondolhatják így. Április 26-án olvashattuk a lapokban, hogy az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének a képviselői felállással adóztak Dzsohar Dudajev csecsen elnök emlékének. Május 17-én arról írtak a lapok, hogy Oroszország tiltakozott Ukrajnánál, amiért a nyugat-ukrajnai Lembergben a korábbi Lermontov utcát Dzsohar Dudajev utcára keresztelték át.

Aztán megjött Moszkvából a válasz: Dudajev nem szolgált Magyarországon, viszont itt szolgált Maszhadov. Az a Maszhadov, aki most Lebegy tábornokkal összehozta a csecsenföldi békét. De ez már egy másik fejezet.

Már éppen pontot akartam tenni a Dudajev-rejtély végére (ha rejtély, hadd maradjon az), amikor megcsörrent a telefon. „Ne foglalkozzon Dudajevvel!” – mondta egy férfihang, és letette a kagylót.

Hejgető és sirató

Jászberény lett a csángók fesztiválvárosa. Az idei nyáron immár ötödször hozták ide autóbusszal a gyimesi és a moldvai magyarokat. Igaz, hogy Nagy Miklósnak, a jászberényi buszsofőrnek tizenötezer lejt kellett a határon leszurkolnia minden csángó után, hogy kiengedjék Romániából az autóbusz negyvenhárom utasát. Letette a pénzt saját zsebből, ezen ne múljon az V. Csángó Fesztivál sikere...

A jászberényiek és a hazai vendégek remekül érezték magukat a népművészeti kirakodóvásáron és a szabadtéri színpadnál, a csángók azonban kissé elveszetten bolyongtak a tömegben.

– Nincs magyar pénzünk – panasolta Bece József pusztinai nyugdíjas tanító. – Nem tudunk egy üdítőt venni ebben a melegben.

– Szeretnek Jászberénybe jönni? – kérdezem a gyimesbükki Kulcsár Jánost.

– Nagyon. Édesapámnak a szülei még ide rukkótak be, Jászberénybe. Mondták, hogy mekkora nagy híres város volt ez. S édesapám, hogy volt a háborúba', szép segítséget kapott Magyarországtól. Eljöttek személyesen, s felvették. A kárpótlást. Lett színes tévé, s egyéb. Most már megvan halva. De édesanya most kapja a pótlást, hatezer-valamennyi lejt. A magyaroktól.

Egy bizalmatlan, zárkózott moldvai csángót faggatok, hogy minek tartják magukat.

– A moldvaiak egy része azt mondja, ő román. Mert rátanították a papok. Azt mondják, hogy a római katolikus az román katolikus. A csángók egy része szereti, hogy magyar legyen, s egy része nem szereti.

– Megtörtént Pusztinában, s megtörtént Klézsén is, hogy lementünk, az RMDSZ-szel tarttuk meg a csángó gyűlést, de nem tudtuk megtartani, mert a pap rájött, rábeszélte a népet, s az elégette az ábécéskönyveket, a történelemkönyveket, s a videomasinát összetörték. A nép! Magyarul beszélgettek, de üttek. Szerencse, hogy elmenekültünk. De aztán a papoknak balesete lett. Vezetett kocsit, át akart menni a vonaton... Na, hogy mondják maguknál? Vasúton! Akkor ráment a mozdony, megölte a papot. Azt a papot, aki rosszat csinált nekünk. Volt vele egy másik, a segítsége, az súlyos sebesült lett. Nem örvendek, de...

– Milyen nemzetiségűek a csángók papjai?

– Moldvai papok, mert Tóth vagy Pál nevűek. Ők is csángók, római katolikusok, de magyarellenesek. Mindent megtesznek, hogy ne legyen magyar mise, ne énekeljünk magyarul a templomban. De az öregasszonyokat, akik nem tudnak románul, magyarul gyóntatják. Odahaza a csángók magyarul beszélnek. A családban. De a papok nagyon üldözik minket. A moldvai csángók között a magyar nyelv elég jól áll egyes falvakban, mint Pusztina, Klézse, Lészped, Szépfalu... A többi csángó faluban beszélnek régi nyelvet, ami maradt az őseinktől. Azok jó negyven százaléka már elfelejtette, nem tudnak magyarul beszélni. Pedig jó római katolikusok s magyarok. A katrinca (szoknya) szélire lent szalagot fonnak a gusztusuk után. Piros-fehér-zöld fonalból csinálják, ők maguk se tudják, miért. De aki ráfigyel, az tudja, mit jelent.

A moldvaiak már készülődnek a menettáncos felvonuláshoz. A gyimesi csángók is beállnak a sorba, hogy énekelve, néha táncolva végigvonuljanak a jászberényi utcákon és tereken. Barátságos, közlékeny emberek.

– Gyimesbükön lakunk – mutat a társaira Mihók Oltyán Demeter. – Fele lakos magyar, fele román.

– Nincs feszültség a két nép között?

– Nincs – veszi át a szót Karácsony János. – A románokkal semmi gond nálunk.

– A gyimesi csángók minek tartják magukat?
– Melyik hova húz. Én magyar vagyok.
– Mi magyarul beszélünk, román állampolgárok vagyunk – szólal meg Karácsony János után a hegedűs Mihók Mihály. – Otthon magyarul beszélünk. Mindig. Románul akadozunk.

– És a gyerekek?

– Magyar szót hallanak. De van, amelyik románt. Mert olyan a szüleje. Ha román ajkú, románt hall, de azután megtanulja a magyart is.

– Az én fiam nem beszél románul – szól közbe Karácsony Jánosné. – Osztan majd iskolába fog menni, s akkor tanul. Mert román iskolába megy.

– Magyar iskola nincs?

– Van magyar nyelvű es, csak az messzebb van, ezért a románba kell adjuk. Mi es abba jártunk, mégis katolikus magyarok vagyunk.

– A mise milyen nyelvű?

– A faluban van katolikus pap es, ortodox es. Az románul misézik, a katolikus meg magyarul.

Ismét a moldvai csángókat faggatom. A pusztinai Laci Katalin ötéves unokájáról áradozik.

– Milyen nyelven beszél a gyerek?

– Rományul. Városba' laknak, s ott a romány megy.

Klézséről, Bákó megyéből érkezett Jászberénybe Benke István gazdálkodó, hogy a többiekkel együtt énekeljen a csángók fesztiválján.

– Otthon milyen nyelven beszélnek?

– Többet a csángó nyelven.

– Az milyen nyelv?

– Magyar. Mi beszélgetünk oláhul is. A feleségvel magyarul. Nem tiszta magyar. Ahogy tanultuk az anyánktul meg az apánktul.

– Hány gyereke van?

– Nyolc. Négy félre van menve, még van négy. Erőst köszönöm az Istennek.

– Hogyan élnek?

– Dolgunk után. Nencsen, mint másnak, kocsi. Nencsen más. De van, ami kell.

Nagy Miklós, a jászberényi buszvezető félrevon, elmondja, hogy nagyon rossz körülmények között élnek a moldvaiak.

– A minimum sincs meg. A lakásban csak a legszükségesebb berendezési tárgyak találhatóak. A konyhában tűzhely, egy vagy két edény. Ez a színvonal. A ruházatuk is nagyon gyenge. Teljesen önellátóak, amit megtermelnek, azt fogyasztják el. Eladni nem nagyon tudnak, mert nincs mit, venni nem tudnak, mert nincs miből. Az utcák is rendezetlenek, az út se portalanított. Busszal tudnak közlekedni, de az csak egy van, reggel és este.

– És hogyan élnek a gyimesiek?

– Állatot tartunk, szénát csinálunk nekik – mondja Mihók Oltyán Demeter. – Megyünk az erdőre, hozunk egy terü fát, vágjuk deszkának, jó az oláh, eladjuk. Ha az erdőpásztor engedi. Málnát szedünk, amit még külföld is használ.

Több gyimesi és moldvai magyarnak is feltettem a kérdést, hogy milyen jövő vár a csángókra? A gyimesbükki Bilibók György optimista, szerinte a gyimesiek megmaradnak magyarnak. Úgy véli, a moldvaiak is.

– Nem tudom, lesz-e olyan erő, aki őket be tudja olvasztani! Kitartós emberek a moldvaiak. Klézsén például egyetlen ember volt román, policia parancsnok, az is el kellett menjen. Olyat kellett vigyenek, aki a nyelvet ismeri. S ott senki román tanár, tanító nincs, aki magyarul nem tud. Csak annyit kellett volna még segíteni rajtuk, hogy a hitvallás, a mise magyar legyen. Mennyi idő telt el, s ők még mindig azt mondják, hogy nem oláhok vagyunk, hanem magyarok!

– Hogy mondjam, hogy maga értse? – töpreng a klézsei Bentre István. – Nagyon ütköznek ők is össze. Az oláhok a magyarokkal. Oláhok akarnának: ők! Magyarok akarnának: ők! S aztán nem bírjuk műk látni mostantól, hogy mi lesz ezután. Nem tudódik, hogy jövünk ki bajval.

Egy hallgatag moldvai férfi, aki a nevét sem hajlandó elárulni, nagy nehezen megszólal.

– A csángóknak a jövő sorsa súlyos. Inkább megy a beolvadáshoz, mint a magyarnak maradáshoz. De a csángó legnagyobb ellensége a saját papja.

Hogy mennyit tehet a magyarnak maradásért a csángó fesztivál, nem tudom. A rendezvény egyébként nagyon megnyerte a csángók tetszését, többségük már nem először van itt.

– Erőst szép volt már tavaly is – állítják a gyimesiek. Sokan akarnak jöni, de nem tudnak.

– Ki jöhet el? Aki jó énekes és táncos?

– Akinek útlevele van.

– A csángók számára mit jelent ez a fesztivál? – kérdezem Kallós Zoltán népzenekutatót.

– Egy ezreléke ha eljut a csángóknak Jászberénybe. Ez nagyon kevés. Nem itt kéne csinálni ezt a fesztivált, hanem ott. Sajnos, erre nincs mód. Minden az egyházon múlik. A Vatikánon. A románok és a Vatikán egy konkordátumot kötött annak idején, a harmincas években, amely szerint csak románul mondhatnak misét. Jó katolikus? Imádkozzon csak románul! A moldvai katolikus janicsár papság teljesen átvette a securitate szerepét. Amikor olyanokat mond a pap a templomban, hogy halálos véték a magyar ábécét a gyermek kezébe adni, akkor nincs mit várni. Tudjuk, hogy mi történt Klézsében, s azt is teljesen a papok szervezték.

Közben az éneklő, táncoló menet elhalad előttünk. Hejgetve.

Twister – Márton napján

Vasárnap még a híres Márton napi vásárban forgolódtak a kunszentmártoniak némi zsebükhöz szabott vásárfia után kutakodva a tekintetükkel. Márton napján, kedden, a Rádió Szentes élő adását hallgatták, amely Kunszentmártonból sugárzott kívánságműsort. Sokféle kívánság elhangzott Szent Márton városában, de egyetlen olyan sem, amelyik forgószelet rendelt volna. Mégis megjött. Ahogy a helybéliek mesélik, a Körös habjaiból kélt ki, átvágott az ártéren, végigrobogott a város fölött, s nyomában romok maradtak. Főleg a Petőfi utcában.

Akár Bosznia

Egy ötvenhét esztendőes kunszentmártoni férfi igazít el, mikor a Petőfi utca után tudakozódunk. Ő ugyan a Mentő utcán lakik, de kedden az unokája lélekszakadva szaladt érte, hogy menjenek, csináljanak már valamit, mert baj van, meséli Bartusz József.

– De mit tehattünk volna? – kérdezi. – A lányoméknál levágta a forgószelet a palát a két ház közé a faanyaggal együtt. El nem tudja képzelni, mi volt itt, aki nem látta! A vejem éppen a Petőfi utcán igyekezett egy temetésre, mikor jött a tornádó: villanykarókat kapott ki a helyükről, leszaggatta a villanydrótot, azt hitte, ott hal meg. Még este kilenckor is remegett. Szerencse, hogy éppen senki sem tartózkodott az úton, mikor odavágta a háztetőt.

Meséli, egy perc alatt semmivé lett sok ember élete munkája. Van olyan férfi, Gyóllai István, akit a levegőbe emelt a széltőlcsér, tehetetlenül lebegett a föld felett. Bartusz József aztán a lányáék Szapáry utcai házatól elirányít a Szapáry és Petőfi utca sarkára, Révész Imrénéhez, mert, mint mondja, ott kezdődött az igazi nagy baj.

Olyan erejű volt a szél, hogy a tetőszerkezet háromnegyed részét a Petőfi utcai úttestre rakta le.

– Az előszobából nyílik a padlásfeljáró ajtaja – mutatja Révész Imréné. – Ahogy beléptem, felpillantottam, csak a kék eget láttam. Lécek lógtak törötten, a két kémény lezuhant. Borzalmas látvány volt.

Révész Imre éjszakánként többször felkel idős édesapjához, így ebéd után pótolja némileg az éjszaka kiesett alvást. Kedden éppen szunyókált délután három óra után. A szokásos sziesztát hatalmas robaj szakította félbe.

– Mintha egy Mig vadászrepülő húzott volna el mélyrepülésben a ház fölött, olyan hangot hallottam – mondja.

Tizennyolc esztendőes lányuk, aki szakmunkástanuló, sokkos állapotba került, sikított és dadogott. Az ajtót nem lehetett kinyitni, olyan erővel nyomta a szél. A kutya tiszta üvegszilánk lett, s mikor végre kinyílt az ajtó, bevágta a szél a halálra rémült állatot. Annyira retteg szegény pára, hogy a tornádó óta el nem mozdulna gazdája lába mellől. Napokig reszketett.

– Pár nappal a forgószelet előtt láttunk valami hasonló természeti csapást Amerikából – magyarázza a ház asszonya. – Nagyon sajnáltuk azokat az embereket. És itt van ni! Megjött Kunszentmártonba is.

– Ez volt életünk munkájának az eredménye – mutatja a lefóliázott födémű házat Révész Imre. – Három évig építettük, tizenkét éve költöztünk be. Ma is nyögjük a kölcsönt.

Soha nem volt magas fizetésük, úgy kuporgatták össze a házat, a berendezést. Még ki sem fizették, már elvitte a szél a tetőt.

– Nem tudjuk feldolgozni ezt a szörnyűséget, ez örök nyomot hagy bennünk – mondják. – Azóta szinte nem ettünk, de három-négy doboz cigaretta elfogy naponta.

Nem tudnak aludni. Félóránként nézik az órát. Töprengenek, mit hoz a holnap? A kimerültség határán állnak.

– Hallgatni, ahogy csörög a fejünk fölött a fólia! Mintha kísértetek járnának!... Talán majd akkor alszunk, ha már áll a tetőszerkezet. Akkor remélhető némi megnyugvás.

A kitergetett ruhák is szárnyrakeltek a forgószélben, s állítólag a vasút fölötti nagyfeszültségű vezetéken lógnak. De ez lenne a legkisebb baj.

Ha valaki végigmegy a Petőfi utcán, belátja, nagyon találó volt Bartusz József megjegyzése. Azt mondta: „Akár Bosznia.”

Tyúkok a forgószélben

Még Öcsöd alatt is találtak Kunszentmártonból odáig repített szarufákat. Udvarokról tyúkokat kapott fel a szél, vitte, mint a pillét, ki tudja, hova lettek? A Petőfi utcán két arrajáró férfi kapaszkodott össze, fogták a fa derekát, s a lábuk nem érte a földet.

Fólia feketéllik a Petőfi utca házain. Viktorin József Petőfi utca 11. számú házának gerendáit a szomszéd Tábori Imre bácsi konyhájába vágta be a tornádó, miközben az ő házána a tetejét is teljesen kicsavarta, vagy hat méterre kifordította a járda fölé, mondják az utcabeliek. A tragédia utáni ocsudást követően ezt azonnal le kellett bontani, mert balesetveszélyes volt, s még a falat is kidöntötte volna.

Viktorin József házána tetőszerkezetét szanaszét törte a forgószél, a fákat a szomszédból szedték össze. Minden üveget kinyomott a keretéből. A melléképület összes cserepét letakarította. A műhelyről és a garázsról ugyancsak. A kerítést elől-hátul kidöntötte. A melléképületben megrepedt a hátsó fal. A főépület mennyezetét megemelte a széltölcsér. Viktorinék a sok üveget a szobában, a vitrinben vagy a rekamién találták meg szilánkok formájában. A kenyértartó polcra l hullámpalát takarítottak le. A falból üvegdarabok álltak ki.

– Szerintem olyan nyolcvan százalékos a kárunk – mondja Viktorin József. – Csak a falak állnak.

– Teljesen olyan volt, mint a videón a Twister című film szólal meg a felesége. – Azt hittük, csak a filmekben van ilyen borzalom. Hát nem...

– Iszonyú dübörgést hallottunk – veszi át a szót a férj. Mintha tankok vagy repülőök jöttek volna. Az asszony a kamrába rohant be, mert látta, hogy jön vele szemben a szomszéd palája. Szegény anyósom két éve halt meg, szíves és asztmás volt, de ha még marad egy kicsit, ezt biztosan nem élte volna túl.

Iszonyú erejű volt a kunszentmártoni forgószél. A temetőben hatalmas márványtömböket döntött le, sírfedlapokat kapott fel. Viktorinék jól megtermett kétágú tujájának egyik ágát csak letörte, de a másikat úgy elragadta, hogy még a távolabbi szomszédoknál sem találják.

– Mikor evett utoljára?

– Kedden reggel fél kilenckor a munkahelyemen – mondja Viktorinné.

– Nem éhes?

– Érzem az éhséget, de olyan ideges vagyok, hogy nem tudok enni.

– Aludni tud?

– A fólia csattogását hallgatom, s azon gondolkodom, hogy mi lesz holnap? Borzasztó ez a várakozás.

Ebben a házban még nincs fűtés: a béléscsövet is elvitte a szél, lezárták a házat.

Ez a ház 1952-ben épült még szoba-konyhás hajléknak, s a huszonnégy éve itt lakó Viktorin Józsefék csináltak belőle apránként két szoba összkomfortost. Hol a fürdőszobát alakították ki, hol a nyitott gangot üvegezték be, hol a gázt vezették be, hogy kényelmesebb legyen az életük.

– Ez a huszonnégy évi munka lett majdnem semmivé egy perc alatt – mondja Viktorin József. – Amit beletettünk a házba, azt most elvitte a szél. A szomszédban Tábori bácsinak hatvankét évi munkája semmisült meg.

A férj munkanélküli, aki jövedelempótló támogatást kap. A feleség gépésznő a Pannónia Szörmekikészítő-Konfekció és Kereskedelmi Rt-nél. Az elemi csapás nélkül is éppen elég gondjuk volt.

Kétszer ad, ki gyorsan ad

Ki gondolta volna, hogy ennyi segítő kéz nyúl a bajbajutottak felé! Révészék egymás szavába vágva sorolják, ki mindenki jött segíteni: itt volt a tűzoltóság, a honvédség, egy önkéntes mentőszolgálat, a kisújszállási alpinisták...

– Éjjel-nappal, étlen-szomjan dolgoztak ezek az emberek. De mennyit! Ők fóliázták le nálunk a födémet. Az alsó épületre a cserepet a székesfehérvári és a győri önkéntesek rakták vissza. Segítettek a polgárvédelmisek is. A polgármester úr is itt volt, biztatott minket, hogy ne csüggedjünk, nem hagynak magunkra. Hozták is a fóliát mindjárt. Egy válságstáb járt házról házra... Jöttek a gimnazisták is, eltakarítani a romokat. A telefonunk állandóan csöngött, rengetegen kérdezték, hogy mit segíthetnek? Mikor jönnek? Mint a forró drót... Szinte megghatódtam – sorolja Révész Imréné.

Viktorin Józsefékhez, mint a többi károsulthoz is, sokan siettek segíteni. A házigazda mutatja az ablakokat, amiket a harmadéves szakmunkástanulók üvegeztek be. Nagyon sokat segítettek a romokat eltakarító gimnazisták is. A házak tetejére Kunszentmárton polgármestere mérte ki a fóliákat, hogy ne legyen még nagyobb baj eső esetén, mert a vályogfal, ha megázik, omlik.

– Éjjel egyig folyt itt a munka kedden – mondja Viktorinné. – Olyan kopácsolás volt!... A tűzoltók világították meg a födémeket az autójukkal, hogy ne essenek fentről az emberek, és lassan dolgozni. De nem csak világítottak, dolgoztak is! Meg a honvédség. Meg az önkéntesek. Ide még Fehérvárról, Mezőtúrról, Gyomaendrődről is jött segítség! Azt sem tudtuk, hogy kik. Rengeteget dolgoztak. Ahogy befejezték, úgy eltűntek, hogy meg sem tudtuk köszönni. De jöttek segíteni az elektromosok és a gázosok is. A rendőrök pedig távol tartották a kíváncsiskodókat... Az ember szinte restelte azt mondani, hogy köszönjük, de már elegendő segítségünk van.

Szívesen emlékeznek egy kisiúura, aki elszaladt a szomszéd utcába és hozott nyolc szál gyertyát az első este, mert Viktorinék minden gyertyájukat a temetőbe vitték halottak napján. Ő így tudott segíteni. A gimnazisták pedig tanítás után elszaladtak dolgozni, fóliát tűztek a veranda üres ablakkereteire, öt órákor pedig sűrűn kérve az elnézést elmentek az edzésre. A háziaknak jólesett ennyi segítőkéss embert látni.

Révész Imréné kezdene bizakodni: pénteken szállítják az anyagot, hétfőig már csinálják az új tetőszerkezetet.

– Csak ne jöjjön az eső! – sóhajtják.

A kivitelezőnek csaknem másfél millió forint értékű munkát kell elvégeznie Révészéknél.

Az újjáépítés persze nem olyan egyszerű. Az utcabeliek panaszkodnak, hogy kukacoskodnak a biztosítók emberei, legorombították őket, amiért lebontották az életveszélyessé vált tetőket, azt követelik, szerezzenek videofelvételt közvetlenül a tragédia utánról, s fizetni is csak utólag akarnak. Akkor miből hozzák helyre a házakat? – kérdezik. Az emberek anyagilag sem készültek fel ekkora csapásra.

– Sok a károsult – mondja Viktorin József. – Mindenki menne anyagért. Van Tüzépünk, de nincs faanyag. Van téglagyárunk, de cserepet Békéscsabáról kell hozni.

A nehézségek ellenére gőzerővel folyik a helyreállítás. A fóliával borított házakon hétvégén talán már tető lesz. De mindenki hozzáteszi: „Csak ne essen az eső!” Viktorinék is ezt mondják. Náluk is dolgoznak hétvégén. Szorít az idő, mondják. Csütörtök este van.

Elhagyjuk Kunszentmártont. Borult az ég. Mezőtúr előtt esni kezd az eső.

Csak egy évszám: menny és pokol

Ezekben a napokban megemlékeznek majd 1956 hőseiről, az ifjúság forradalmáról, a magyar nép hősiesszabadságharcáról, a pesti srácokról, a lobogó napokat követő megtorlásról, az áldozatokról, a felkelt nép eltiprásáról. Október 23-án ezt teszik Karcagon is: emléktáblát avatnak a városháza előtt, Györfi Sándor szobrászművész keze által kivitelezettet, aztán az Északi temetőben megkoszorúzzák a forradalom karcagi mártírjának, Kemény Pálnak a sírját. Akik ott lesznek, úgy érzik majd, az ötvenhatosok nem éltek hiába, a mártírok nem haltak hiába, volt értelme a szenvedéseknek, s a hálás utókor az ötvenhatosokkal együtt vallja ma is, hogy „A hazáért mindent, a hazát semmiért!”

Így történt

A Karcagi Híradó című újság néhány nappal a forradalom kitörése után megalakul egy fiatal gimnáziumi tanár, Filep Tibor szerkesztésében, s október 29-én már meg is jelenik az első szám, hogy aztán a karcagiak lapja végigkísérje a forradalom és a bukás eseményeit. Lelkesült mondatok sütnék ránk ma is az avittas lapokról: „Ősz van a természetben, de tavasz a szívekben. Friss március életteli, üde levegője árad: a szabadság, a fiatalság, az élni akarás ereje és szava tör át október bilincsein. Az évtizedes elnyomás, a magyar néptől idegen erők rabbilincse pattant fel, hogy kiszabaduljon végképp a magyar nép.” Aztán már konkrétan, a helyi eseményekről: „Október 27, reggel 8 óra. A gimnázium kapuja csöndben kitarul és több mint 300 diák zászlóval, nemzetiszín szalaggal elindul, hogy némán, tisztelettel megkoszorúzza Kossuth és Petőfi szobrát. A menet lassan, fegyelmezetten és némán halad, elérik a Kossuth-szobrot és ekkor felcsendül az első Kossuth-nóta. Az utcán lévő nép megáll és hangtalanul figyeli az eseményeket, majd lassan gyülekezik a diákság mögé. Mikor a koszorúzás után a Himnusz első hangja felcsendül, már nő a néma tömeg és egyszerre minden magyar vigyázzba áll, könnyes szemmel és felhangzik minden torokból a Magyar Himnusz. Ekkor még nem gondoltuk, hogy október 27. történelmi nap lesz, hogy Karcag dolgozói ezen a napon egyévnél, hogy összefogva bátran kiállnak és követelik a szabadságot, az ország függetlenségét.” Alig éneklük el a Himnuszt, egy ipari üzem munkásai jönnek, majd újabb üzemek dolgozói tűnnek fel, aztán a tüntetőkhez állnak a katonák, a rendőrök, s megérkeznek a termelőszövetkezetek dolgozói is. Egy bizottság tizenkilenc pontból álló memorandumot szerkeszt, s ezt a nép elé terjeszti. Hatalmas tömeg harsogja az első pontot: „Az oroszok azonnal menjenek ki az országból!” Megalakul a Forradalmi Tanács. A következő számban az újság diadalmasan adja hírül a tömeg által skandált követelés teljesülését, ám a harmadik számban korrigálnia kell: „Korai örömmel bizonyult csütörtöki számunk Kivonulnak c. cikke. Az orosz páncélosok azóta is egyre vonulnak. Katonai szakértők az itt átvonult egységeket mintegy 10 hadosztályra teszik... Pénteken újabb nagylétszámú orosz csapat lépte át Záhonytól a határt... a beáramlott egységek megszállták minden magyar repülőteret, kivéve Kunmadarast, valamint gyűrűt vontak több magyar város, így elsősorban Budapest körül.” Megalakultak a demokratikus pártok, adományokat gyűjtenek a fővárosiaknak, „Karcag dolgozói naponta átlag két teherautó élelmiszert küldenek a tejszállítmányon kívül.”

A negyedik számban közli a Karcagi Híradó, hogy az élelmiszerszállítás szünetel a budapesti harcok miatt. A Karcagon fölös mennyiségben lévő rizs ellenében a Nyírségből burgonyát, almát, zöldséget akarnak beszerezni. A

november 14-i újság közli, hogy este 20 órától reggel 5 óráig van kijárási tilalom. Orosz küldöttség járt Karcagon, s „megelégedésüket fejezték ki, hogy Karcag város dolgozói a legváltásosabb napokban is példásan helyt álltak a rend és nyugalom megőrzésében.”

Csajkakübli

A nyugdíjas férfit még ma is feltűzeli, amikor szóba kerül az 1956-os forradalom és szabadságharc. „Én semmit nem csináltam október 23. és november 4-e között, csak lázasan hallgattam a rádiót, és a kollegákkal folytonosan kicseréltük híreinket a nagyvilágból érkező hírmagazinok alapján. November 10-én elmentem Pestre, hogy végignézzem a sebhelyeket, az ávósok sortüzének a nyomait a Kossuth téren. Tíz nap után egy köteg Október 23 című újsággal jöttem vissza. November végén egy tömeggyűlésen beszámoltam az orosz tankok nyomairól. Forró hangulatú este volt, a zsúfolt helyiségben rengetegen hallgatták az áramszünet miatt gyertyaláng mellett elmondott beszédemet. Bizonyosság a kunsági tisztességre, hogy egyetlen áruló sem volt a tömegben, senki sem köpte be azt, amit tőlem hallottak azon az éjszakán. December 8-a után a salgótarjáni sortűz olyan tébolyító erővel bátorított fel, hogy tiltakozásként egy plakátot csináltam a barátaimmal azzal a felirattal: 'Szabad Magyarországot!' Ennyi volt az én szerepem. Március elsején ezek miatt tartóztattak le és jött utána a kistarcsai internálótábor, majd a szolnoki politikai osztály, hatvannégy napi borzalom veréssel és megalázásokkal, majd a börtön. A népbíróság négy esztendőre taksálta szerepemet a forradalomban.

A barátokkal mi mindent az egyik társunkra kentünk, mert tudtuk, hogy kiment az országból. Szerencse, hogy a menyasszonyára semmit sem kentünk rá, pedig úgy tudtuk, ő is kint van: majdnem elájultam, mikor a szomszéd cellából meghallottam a hangját. Drámai vallomást tett a lány a bírósági tárgyaláson. Kiderült, hogy négykézlábra kellett állnia, s a gumibotot feldugták neki. Rettenetes! Nagyobb ereje volt ennek a vallomásnak, mint amikor mi elmondtuk, hogy vertek minket agyon.

Kistarcsán a fogadtatás volt rettenetes. Egy magas kőfal elé állítottak vagy tízünket, neki kellett nyomjuk az orrunkat a falnak. Valaki kilőtt egy sorozatot, s én azt hittem, a szomszédaimat lövik. Később kiderült, hogy körülbelül két méterrel a fejünk fölött ért falat a sorozat, hullott a fejünkre a vakolat meg a kőpor, de nem nézhettünk fel. Egy olyan kis szobába kerültünk, ahol a tíz embernek csak a fele tudott lefeküdni, az is szorosán. Nem vittek ki a végére. Amikor már nem tudtam visszatartani a széketemet, elvégeztem a dolgomat a csajkába, s a tartalmát kidobtam az ablakon. Utána dörzsöltem a csajkát mindennel, mert másnap abból ettem.

Kistarcsa után Szolnok következett, a Ságvári utcában kezdődött meg a módszeres vallatás. Kérdeztek barátokról, kollegákról, s hogy ne másokról kelljen beszélnem, magamról mondtam képtelen rémtörténeteket. Rettentően büszkék voltak magukra a vallatóim, hogy miket kiszedtek belőlem. Bedilizés ellen azt csináltam, hogy naponta legalább négy órán keresztül memorizáltam azt az önvallomást, amit aznap írtam le, aminek egy deka valóságtartalma sem volt, de gyakran meg kellett ismételnem az előző napi vallomásokat. Vigyázni kellett, hogy egy meg nem történt dolgot másodszor is ugyanúgy írjak le, mert ha nem, hülyére vertek. A Ságvári úton borzalmas napokat éltünk át. Amíg ültünk a végén, verték a fejünket gumibottal. Nem volt papír, de ha lett volna se tudom használni, mert csak pár másodperc volt az egészre. Persze, rászáradt az ember alfelére az ürülék. Másnap, mikor mentem a végére, kinyomtam a bélsárt, de nem pottyant ki, mert

kosárszerűen összeragasztotta az előző napi a szőrt. Ott lógott, mint egy kolonc: gyorsan hátranyúltam, letéptem szőrrel együtt. Borzasztó gusztustalan, de ott állandóan ilyen megalázó helyzetbe kényszerítettek. Később már ki se akartam menni a vécére. Betettek egy küblit a cellámba félig vízzel, ebbe végeztem a kis és nagydolgomat. Nem adtak inni, örült szomjas voltam. Amikor reggel beadták a küblit, ami előtte ki tudja, kié volt, akkor nekiestem, s mielőtt telecsináltam, ittam belőle egy nagyot. A szomjúság nagy úr. Előfordult, hogy egyáltalán nem adtak be küblit. Mikor már rettenetesen kellett vizelni, levettem az egyik bakancsomat és teleengedtem, s félóránként egy féldecit kilocsoltam belőle. Mikor felszívta a szivacsos beton, megint locsoltam egy kicsit. Józan ésszel nem lehet fölfogni, amit ott műveltek velünk. Az én smasszeromnak óriási lapát-tenyere volt: ha odaszózt nekem, repültem vagy másfél métert. Észrevettem, hogy ha megállok dacosan, akkor kapok még egyet, meg harmadikat, negyediket, de ha hagyom, hogy vigyen az ütés ereje, s még be is segíték egy kicsit, akkor megelégszik ennyivel. Időnként megkérdezte egy ütés után, hogy na, ez hány kiló volt? Mondom, tíz mázsa. A szomszéd cellában egy szerencsétlen csak száz kilóra becsülte, erre aztán addig ütötte, amíg azt nem mondta, hogy legalább ötszáz. Nem tudok erre az időre másként gondolni, mint a pokolra.

Mikor átkerültem a szolnoki börtönbe, annyira tönkre voltam menve, hogy anyám nem ismert meg az első beszélőn. Örült éhséggel mentem át a börtönbe. Az első napon látom, hogy a cellatársaim dobálják a kenyeret a küblibe. Mit csináltak? Mondják, ezt nem lehet megenni! Fogtam a kenyeret, széttörtem, széthúztam, hát vagy harminc ökörnýálszerű foszlányban nyúlt. Elkértem a többiektől, darabokra szétmarcिंगoltam, s a magasan lévő, plafon alatti ablakban szétraktam, hogy megszársítam, akkor hátha gusztusosabbá válik. Három órán belül kőkemény lett, mint a parittyakő. A börtönben már jobb dolgom volt, csak amikor Pestre kerültem a gyűjtőbe, rettenetes volt hallgatni hajnalonként a kivégzésre vitt emberek utolsó kiáltásait. A legtöbb a szabad Magyarországot élte.”

Ifjú szívekben élnek

Negyedikes karcagi középiskolások – amolyan pesti sráckorban lévők – mondták el véleményüket 1956-ról írásban. Így: „A 20. sz.-i politikát úgy ahogy van megvetem. Egyre jobban megvesznek a politikusok. '56 ennek szép példája. Gusztustalan bábjáték az egész.” „Nekem nem igazán jelent semmit (ha ott lettem volna, akkor most biztosan nem ezt írnám), s nem is tudom, hogy mi történt valójában.” „'56-ról a forradalom jut eszembe. De azt nem tudom, hogy milyen forradalom ez, mi történt ekkor. Semmit nem jelent számomra.” „Nem tudom, hogy milyen események történtek ekkor, s azt sem tudom, itt Karcagon mi történt.” „1956-ban tudomásom szerint forradalom volt. De még nem lopta be magát a köztudatba.” „Szüleim gyerekek voltak, az ő szüleik nehezen éltek meg sok szenvedés közepette. Azóta sokszor emlegetik.” „1956-ban forradalom volt, de ez nem jelent számomra semmit. Abszolút nem olyan, mint 1848. márc. 15.” „Hát nem emlékszem semmire. Akkor született anya, apa meg 2 éves volt.” „A nagyszüleim ezt átéltek és tudják mi ez. Én viszont a jelenben élek, ez már nem olyan fontos nekem.” „Talán annyi dereng, hogy a kommunisták győztek az oroszok segítségével és így legyőzték a forradalmat. Kun Bélát megölték.” „Nem tudom, mire kellene emlékezni, vagy hogy mit kellene, hogy jelentsen nekem.” „1956-ban a kulákoktól elvették a földjeiket és jószágaikat és több embert elhurcoltak.” „Az édesanyámat és testvérét már árvának mondták a városban, mert a nagyszüleim ekkor Pesten tartózkodtak és két hétig nem tudtak róluk, egy pincében rejtőztek, de végül hazatértek. Göncz Árpádot ekkor csukták le, ez

nagyban szerepet játszott köztársasági elnökké választásában.” „Helyileg, körzetileg nem tudok semmit az 1956-os évekről.” „Az a baj, hogy sem az általános, sem a középiskolában nem fektetnek túl nagy hangsúlyt a 20. századi történelem tanítására.” „Ekkor az országra települt oroszok és a kommunisták ellen felkelt a tömeg, amelyet levertek. Nekem a nagyszüleim mesélték, hogy inntól kezdve nem volt szabad a saját véleményüket elmondani.” „Ebben az időben oroszok által halt meg nagyapám egyik testvére.” „Erről részletesebben nem sokat tudok. Minden évben néhány tanuló műsort ad elő.” „1956. október 23. a magyar nép történetében az egyik legjelentősebb nap. Nagyapám csak lélekben támogatta a forradalmat, de neki is rész jutott abban a dicsőségben.” „1956 számomra egy évszám. Csak ennyi. A forradalom és ellenforradalom tényétől egyébként sikerült teljesen összezavarni.” „Egy kicsit már unalmas, hogy mindenki ezt emlegeti.” „1956. okt. 23-ai forradalom és szabadságharc karcagi részében nagyapám részt vett és utána a következményeket is vállalta, amiből később sok meghurcoltatás származott. Ezért nekem igenis sokat jelent ez.” „Nagymamám még emlékszik arra, ahogy a tankok vonultak Karcagon. Mesélte, hogy amikor felgyújtotta a villanyt, hirtelen az egyik tank ágyúcsöve felé fordult. Egy darabig ott álltak farkasszemet nézve egymással. A tank aztán tovább vonult. '56 – bár sokat emlegetik – nem sokat jelent nekem.” „Én egy konzervatív, keresztyén családban nevelkedtem. 1956 családi beszélgetéseink során is szóba került. A mi családunkban nagyapámat elfogták és börtönbe vitték. Mindenkinek mást jelent '56.”

A harmadikosok is hasonlókat írtak: „Ekkor jöttek be az oroszok. Vagy nem. Sajnos, csak ennyit írhatok. De szégyellem magam.” A legtöbbjük azonban egy sorban elintézi, hogy nem tud semmit 1956-ról. Van, aki a címer kivágást tudja csak leírni. Az egyik diák felcsattan: „Egyáltalán van valaki, aki tudja, hogy forradalom volt-e vagy ellenforradalom?” Nagyjából ennyi. A többi néma csend.

A hetedikesek közül sokan üres papírt adtak be. Az egyik gyerek szerint akkor volt a szüreti bál. Vagy a második világháború. Jónéhányan csak annyit tudnak, hogy akkor forradalom volt. Egyetlen tanuló tudta leírni a forradalom vázlatos történetét pontosan, tudott a megtorlásról, sőt ismerte a karcagi mártír, Kemény Pál nevét is. Akinek a sírjára most, az ünnepen, virágokat teszünk. Az ötvenhatos hősöknek emléktáblát állítunk. Mindegyikük hitte, hogy érdemes volt 1956 eszméiért élni és meghalni. Mindegyikük remélte, hogy ifjú szívekben élnek tovább.

Jellasicsok

Első nemesi kiváltságukat II. Endrétől kapták 1224-ben, majd hamarosan már IV Béla tatárok előli menekülésében segítenek. Századokon át kimagasló tisztségeket viseltek. A Jellasics nemzetség több tagja halt hősi halált a mohácsi csatában, egy másik Szigetvár védelmében esett el. A család komoly érdemeket szerzett a török elleni harcokban. Az egyik Jellasics százezer forintot adományozott a magyar és ugyanennyit a horvát tudományos akadémia megalapítására. Egy Jellasics megírta a horvát nyelv, egy másik pedig a horvát nemzet történetét. Egy Jellasics Pécssett nemzetőrséget állított fel és harcolt Kossuth oldalán, amiért később állásvesztésre és vagyonelkobzásra ítélték. Ennek a Jellasicsnak a fia Perczel Mór seregében küzdött a magyar szabadságért, s ezért több évi hadifogságot szenvedett. Minderről szinte semmit sem tudunk.

A balfácán

Mindenki tud viszont a horvát bánról, Jellasics Józsefről, aki szembefordult a magyar szabadságharcral, de 1848. szeptember 29-én, a pákozdi csatában vereséget szenvedett. A mai Horvátország kiemelkedő hőisének számító Jellasics József zágrábi lovas szobra a legutóbbi évekig Magyarország felé mutatott a kardjával, a délszláv háború eseményei hatására azonban némileg elforgatták a szobrot, úgyhogy a kard ma már Belgrád felé mutat.

Ki is volt ez a Jellasics József, akiről A vén zászlótartó című vers jóvoltából minden magyar gyerek tudja, hogy gyáván megfutott. A Magyar Larousse a következőket írja róla: „1854-től gróf, horvát bán, Habsburg császári tábornagy (Petrovaradin, 1801- Zágráb, 1859). Az I. báni határőrezred parancsnoka, 1848. márciusában a kamarilla – a magyar országgyűlés megkérdése nélkül – Horvátország bánjává nevezte ki, s a magyar forradalom leveretésére próbálta felhasználni. Jól felszerelt és kiképzett határőr és népfelkelő csapata (35-40.000 fő) élén szept. 29-én Pákozdi és Sukoró mellett vereséget szenvedett. Később Windischgratz hadtestőrparancsnoka lett.”

A Jellasics-kép felvázolásában az Abádszalókon élő és az iskolás gyermekeket magyarságra nevelő Pacsai Norbert volt segítségemre. Van mit mondania, hiszen a horvát bán anyai ágon neki a szépapja volt.

– Azt hiszem, elsősorban nagyon ügyetlen ember volt Jellasics József, másodsorban pedig azt gondolom, hogy horvát szempontból nagyon jó hazafi volt.

– Miért volt ügyetlen?

– A pákozdi csata elvesztése egy balfácán hadvezérre vall. Egy maroknyi keszthelyi legény például egyszerűen lekapcsolta az utánpótlást. A csatában alig lőttek kettőt-hármat, már nem lehetett újra töltsöt vezényelni. Akkor tudta meg, hogy élelem sincs már másnapra. Gondolom, inkább a szíve, s nem az esze vitte bele ebbe a csatába.

Miután Jellasics József rádöbbsent, hogy csupán eszköz volt a bécsi udvar kezében, visszavonult a politikától. Anyja magyar volt, így a horvát bán nagyon szépen beszélt a nyelvünket.

Ferenc József apja?

A család kutatja Jellasics József pályáját, akárcsak a többi Jellasicsról, róla is minél többet szeretnének tudni. Izgatja őket egyebek között az a kérdés is, hogyan lett a báróból olyan hirtelen gróf? A családi legendárium őriz egy történetet magyarázatként, de Pacsai Norbert óva int attól, hogy ezt bárki is a tények birodalmába emelje. A családi legenda szerint Ferenc József édesapja Jellasics József volt. A jóképű fiatalemberen Bécsben állítólag megakadhatott a fölöttébb vérmes asszony hírében álló Zsófia királynő szeme, s mivel férje tutyimutyi ember volt, Jellasics gondoskodott trónörököséről. Ez nyílt titok volt Bécsben, s ha már így esett a dolog, rangot kellett adni Jellasicsnak, mert akárki ugyebár mégsem lehet a születendő gyermek apja... Ha némi alapja van ennek a történetnek, akkor aligha lehetett olyan balfácán az a horvát bán!

– Mi lett a horvát nemzeti hős családjával?

– Jellasics szépapánk nagyon szomorú lenne, ha tudná, hogy a család ilyen mértékben elmagyarosodott – mondja Pacsai Norbert.

Az elmagyarosodás folyamata már a fiával elkezdődött. Ez a fia katonaorvos lett, Pacsai Norbertnek megvan a disszertációjának a másolata.

– Nem horvát nyelven írta, nem németül, nem latinul, pedig mindegyik kézenfekvő lett volna. Magyarul írta meg. Ez is azt jelzi, hogy a család, elkerülvén Pozsegából, erősen elmagyarosodott. Valószínűleg azért történt ez így, mert amióta Szent László királyunk a zágrábi érsekséget megalapította, a horvát-magyar viszony nagyon kiegyensúlyozott volt. Csodálatos hősokeket adott nekünk a horvát nemzet, Zrínyit és másokat is. Leszámítva azt a szerencsétlen pákozdi csatát, a horvát-magyar viszony egészen Trianonig nyugodt volt – töpreng Pacsai Norbert.

Dokumentumokat vesz elő a beszélgetésben elhangzottak alátámasztására.

Jellasicsból Horváth

Jellasics József unokája, az imént említett katonaorvos fia, megpályázott Budapesten egy akkor igen magasnak számító hivatalt: a főváros összes postájának lett az igazgatója. Ahogy az apjának, úgy neki is magyar felesége volt. Ekkor fordult igazán magyarrá a család, s ebben alighanem múlhatatlan érdemeket szereztek a magyar asszonyok.

A postás Jellasics Józsefék valami ok miatt Kolozsvárra költöztek, s az ő fia (aki szintén Jellasics Józsefnek született, de már Horváth Józsefként halt meg) Brassóba került. Ő volt Pacsai Norbert nagyapja. Akkor olyasmi jelentősége lehetett a vasútnak, mint ma a repülésnek: a Budapesttől számolt leghosszabb vasútvonal vége Brassóban volt.

– Az ottani hatalmas fűtőház vezetője lett nagyapám mondja Pacsai Norbert.
– 1918-ban, megijedve a román beözönléstől, úgy gondolta, Magyarországra költözik, ezért Nagyváradon telepedett le. Biztos volt benne, hogy a Királyhágón innen már biztonságban van. Persze, a románok áthaladtak fölötte.

A nagyapa a nagyváradai fűtőház vezetője lett, mindig fehér ruhában járt, még a füstös gőzök között is. Mind a kilenc gyermekét taníttatta, akik szellemileg képzett, lelki életet élő kitűnő emberek lettek. Közülük talán legismertebb az országban Horváth Ilona, akinek a szakácskönyveit a legtöbb háziasszony forgatja.

Mint látjuk, a Jellasics név mostanra Horváth névre változott. Miért?

– Az előttünk járó generációk röstellték a Jellasics nevet – magyarázza Pacsai Norbert. – Főleg Horváth nagyapámat csúfolták gyermekkorában. Tanulták A vén zászlótartót és gyáva Jellasicsnak nevezték. Ő könyörögte ki az édesapjától, hogy magyarosítsanak, mert nagyon fájt neki, hogy legyávazzák. A dédapám gyászjelentésén ő még úgy szerepel, mint gróf Jellasics József. Később, miután Horváthra magyarosított ez az ág, a József nevet örökítették tovább. Édesanyámék kilencen voltak testvérek: az első fiút szent királyunkról Istvánnak keresztelték, de a második fiú neve már József lett.

Beperelt kommunisták

Az ember azt gondolná, hogy egy Jellasics lányból lett anya és egy zalai magyar ősökkel rendelkező apa közül az utóbbi tulajdonít különös fontosságot gyermekeik magyarrá nevelésének. A Pacsai családban ez nem így volt.

– Magyarságunk ébrentartásában, a hazafias szellemű nevelésben édesanyánknak lényegesen nagyobb szerepe volt Jellasics leszármazottként is (akik persze Erdélyben jócskán keveredtek székelyekkel), mint édesapámnak – emlékezik Pacsai Norbert.

Az édesapja már az oroszok elől menekítette volna a családját. Azt gondolta, ha a Dunán átmegy, az oroszok már nem érik utol. Zalai ősei révén Zalában telepedett le: negyvennyolc óra sem telt el, megszállták az oroszok.

Később visszahívták Berettyóújfaluba árvaszéki elnöknek. Hiába volt szociáldemokrata, nagyon hamar összeütközésbe került az új hatalommal, főleg az iskolák államosítása és Mindszenty József letartóztatása miatt.

– Édesapám ellenőre volt a Bihari Naplónak a szociáldemokraták részéről – meséli Pacsai Norbert. – Egyszer valakik este lefoglalták a szerkesztőséget és másnap egy egészen más újság jelent meg az ellenőrök nevében. Édesapám nevében például egy mélységesen egyház- és hitellenes cikk jelent meg. Hogy mennyire naiv lélek volt, mutatja, hogy a bíróságon feljelentette a kommunistákat. Persze, keze-lába tört, úgy vágták ki, úgyszólván szegény, mint budapesti hangszergyári segédmunkás ment nyugdíjba, de így is szép kenyeret biztosított a családnak.

Kényszerlakhelyre költöztették a Pacsai családot. Egy szerencsétlen embert kineveztek kuláknak, kipaterolták a fészkerbe, a Jellasics-utódokat pedig betették az ő szobakonyhába, földes lakásába. Kilencen laktak itt.

Pacsai Norbert a berettyóújfalui gimnáziumban kifogott egy olyan orosz tanárt, aki őt nem szívelte, szinte vadászott rá. Meg is bukott félévkor. Akkor édesanyja húga áthozta őt Törökszentmiklósról, orosz tagozatos gimnáziumba. Nagyszerű tanári kar dolgozott itt. Pacsai Norbert itt jelessel érettségizett le, oroszról is, úgy, hogy az érettségi elnök a berettyóújfalui gimnázium igazgatója volt.

Pásztor, hegedűvel

Érettségi után olyan nehéz anyagi helyzetbe került a család, hogy elképzelhetetlen lett Pacsai Norbert továbbtanulása. De a gondviselés megint segített. Akkor indították a felsőfokú technikumokat, mivel nem volt mezőgazdaság az országban. Zsámbékon is indult egy ilyen iskola, amelynek az igazgatója Pacsai Norbert legidősebb nővérének a férje lett, aki ösztöndíjat is szerzett neki, így agrárközgazdaságot tanulhatott. Végzés után egy gyönyörű, Veszprém megyei

faluban, Nagyalásony téészében igyekezett megszolgálni az ösztöndíjat. Így látta őt a Szabad Föld riportere is: hegedűvel a hóna alatt, karikással a kezében ballagott a gulya után, jobb híján, mert a háromnapos búcsú miatt nem akadt más pásztor.

Aztán Abádszalókra kerültek, felesége szülőfalujába, az idősödő szülők miatt. Pacsai Norbert nem bánta meg, beleszeretett a Tisza mellékibe. Az itteni téészben dolgozott. Három évet bírt ki. A munkások szerették, szakmailag sem volt vele probléma.

– Olyan dolgokba kellett volna belemennem, amik etikailag kifogás alá esnek – mondja Pacsai Norbert. – Az akkori állapotot mindenki öröknek vélte. Én arra gondoltam, hogy amikor hanyatlani kezdenek az erkölcsök, az mindig valaminek a végét jelzi: lásd például a római birodalom összeomlását!

Ekkor lett tanár, jóval kevesebb pénzért. De az maradt, akinek látni szerette volna magát. Elvégezte Egerben a főiskolát, biológus lett. Egyre nagyobb nekigyürkőzéssel tanít Jellasics József szépunokája, mert egyre nehezebben kezelhető gyerekanyag kerül az iskolába. Míg Pacsai Norbertet egy rossz jegyért elnadrágolták, most a szülő visszaüzeni, hogy az a rajz bizony nem kettes. Egyre kevésbé számít az erkölcs, s ez az egész nemzetünket iszonyatos módon tönkreteszi, véli a Jellasics-utód.

Eddig a kis magyar családtörténet. Tanulhatunk a Jellasicsoktól. Pacsai Norbert édesanyja (akit a zalai magyar ősökkel bíró apa lejellasicsozott, ha meg akart sérteni) jó magyar embereket nevelt a gyerekeiből. Ez a jellegzetesen közép-európai családtörténet talán azt is jelzi, hogy milyen sok erő van a magyar népben, a magyar kultúrában, ha még a horvát bán családját is magyarrá tudta lényegíteni.

Erőnk tere

A mezőváros egy egész világ, amely kiismerhető. A jó karcagiak tudták, milyen földek vannak a Keservesi út mentén, milyen szénát ad az Üllő laposa, de az elméjüket művelők is tisztában voltak vele, melyik kaszinóba járnak francia nyelvű, s melyikbe német nyelvű irodalmi folyóiratok. Az emberek számon tartották, hogy kinek maradt oda a fia a fronton, kinek az ura veszett oda a harcokban, kik szenvedtek rövidebb, s kik hosszabb hadifogságot. Tudták, hogy melyik iparos végez megbízható, jó munkát, melyik ember rabja az italozásnak, melyik bábához kell szaladni, ha eljött az ideje. Tudták, kinek melyik határrészen mennyi földje van, kinek van jó lova, jól tejelő tehene, mocskos, rozoga tanyája, lusta felesége. Karcag jellegzetes mezőváros, átlátható volt, s ettől otthonos. Híre ment, ha egy asszonynak foggal született fia, s mindenki tudta, ez táltosfiú lesz. Amikor a dologkerülő iparosok és hasonszórú társaik megjelentek a város közéletében, a karcagiak bezárták a kapukat, s azt dűnnyögték este az asszony fülébe, hogy csúnya világ jön. Az emberek tudták, ki előtt kell hallgatni, ki előtt beszélhetnek. Megjegyezték, kik söpörték le a padlásokat, kik jelentették fel a másikat, kik énekelték lelkesen, szívből a mozgalmi dalokat, kik forszírozták a gyapot termelését, kik agitáltak szívósan a szövetkezetek mellett. Tudták, kit nyilvánítottak kuláknak, kiket üldöztek el a városból, kiket tettek tönkre, kiket vertek meg, kik pakoltak be az elvesztett házakba, kiket vittek el az éj leple alatt...

Tudták, kihez fordulhatnak segítségért egy hiányzó szeg, egy szerszám, esetleg szakértelem miatt. Sokan tudták könyv nélkül a múlt században versbe szedett romantikus kun történeteket, néhányan pedig a kun nyelvű imádságot is ismerték. Mindenki hallott arról az alagútról, amelyik a Morgó csárdából kiindulva a körülbelül tíz kilométerre lévő Ágotai csárdába vezetett, s melyet sűrűn használt Rózsa Sándor egérútnyeres céljából. A határjáró emberek tisztában voltak vele, hogy Karcag város 67 ezer holdas óriási határában hol, milyen madár költ, merre kószálnak őzek, hol garázdálkodnak vaddisznók. A lakosok tudták, kik döntötték le a szovjet hősi emlékművet, s hogy ki fotózta le az emlékmű döntögetőket, hol vannak azok a csutkakúpok, amelyekben a nagy pártemberek lapultak, kik használták ki a zivataros helyzeteket értékeik gyarapítására. Megjegyezték a pufajkába bújtatottak nevét, számon tartották, kiket szedtek össze, kiket vertek holtra vagy félholtra, kik nem kaptak állást hónapokig, évekig, kiknek kellett elmenekülniük Karcagról, kiknek a gyerekei nem tanulhattak tovább, kiket dugtak börtönbe a semmiért. A nép figyelt és hallgatott. Az emberek az eszükbe vésték, kik vették el a földjüket, állataikat, munkaeszközeiket, kik kényszerítették be őket a téeszekbe. Tudták, melyik vezető mit lopott, melyik mikor rendezett orgiát, melyik issza le magát a sárga földig rendszeresen, kik álltak be munkásórnek, kik használták az ideológiát lift gyanánt, hogy felemelkedjenek. Huszonötezer ember: éppen ideális méret. Tudtuk, melyik lány hajlamos vétkezni, de annyi vétkéről nem tudtunk, hogy elszálljon minden illúziónk. Tudomásunk volt a városnak olyan szülőiteiről, például a néprajzos Györffy Istvánról, a turkológus Németh Gyuláról, akikhez feladat lett volna felnőni. A Karcagon élők ismerték Györffy híres könyvét, a Nagykunsági krónikát, melyben bemutatja a város növényekben, állatokban oly gazdag határát, de azoknak is megegyezték a nevét, akik ezt a gazdag vidéket lepusztították, eldózerolták a tanyákat, vegyszerekkel ölték meg a rovarokat, vízimadarakat, nyulakat, őzeket. Mindig akadt hírvivő, hogy elterjessze, ki sebesült meg a Karcag határában lévő nemzetközi bombatér közelében az eltévesztett cél, s az idő előtt kidobott bombák miatt, melyik hodályról vitte le a cserepet a légnymás, kinek a lovait ölték meg a repeszek. A város tudta, amit tudott, az emberek kommunikáltak egymással, ám azokkal találkozáskor, akiket

nem éreztek közülük valónak, megszakadt vagy formálissá vált az érintkezés, ilyenkor jött a hümmögés, a semmitmondó hát igen, a gyors elköszönés. Amióta élek, tanúja vagyok ennek a nyakas hümmögésnek. A mezőváros így védekezik. Ez a város egy egész világ, amely kiismerhető, otthonos. A bent lévők számára mindenképp. A kint lévők közül sokan azt hiszik, bent vannak, s talán nem jönnek rá, hogy sohasem fogadja be a város még a fiukat sem. A mezőváros egy élő szervezet. Egy láthatatlan erőter. Erőnk tere.

Egy város arcai

Karcag a legendák földje. A város határában kunhalmokhoz, dűlőutakhoz, kutakhoz legendás történetek, hősök kötődnek. A Nagykunságban fölöttébb népszerű Zádor és Ágota legendája a középkorba nyúlik vissza, de élnek ezen a vidéken a török hódoltság korában játszódó történetek is, a legtöbb azonban a tizenkilencedik századi betyárvilághoz és Rózsa Sándorhoz kapcsolódik. Idős parasztemberek még ma is meg tudják mutatni, hol volt egykor Kovács Bálint kútja, amelyhez titkos alagút vezetett az Ágota csárdából, de az Ágota csárda és a Karcagon lévő Morgó csárda között is a betyárvezér szökését szolgáló alagút húzódtott – a legendák szerint.

Karcag a kun öntudat városa. A tizenharmadik században Magyarországra betelepülő kunok kiváltságokat élveztek, szabad emberek voltak, s ez kialakított bennük egyfajta büszkeséget, öntudatot. Ezt csak tovább erősítette a redemptio, melynek során a tizennyolcadik század elején a Bécs által eladott Nagykunságot 1745-ben visszavásárolták. A kun öntudatot erősítette a huszadik század néhány kiváló karcagi tudósa is: Györffy István néprajztudós, Németh Gyula és Mándoky Kongur István turkológusok munkássága ráirányította a figyelmet a kunok ősi kultúrájára és mai rokonaira, például a Közép-Ázsiában élő kazakokra. Mindez hozzájárult Karcag sajátos, karakteres szellemiségének kialakításához.

Karcag a hagyományok városa. A híres jászkun huszárok emlékét őrzi a Kovács Mihály emléknapok rendezvénysorozata. Az amerikai függetlenségi háború hőisévé emelkedett karcagi huszár, Kovács Mihály ezredes májusi ünnepét huszárok felvonulása teszi még emlékezetesebbé. A nagykunsági kulturális napok sok-sok rendezvényének egyik látványos eseménye az augusztusi aratófelvonulás. Karcag határában, a négyes számú főútvonal mentén található a Kun Emlékhely, melynek hatalmas szobrai valóságos zarándokhelyévé váltak a közép-ázsiai török népeknek.

Karcag a művészetek városa. Igen sok alkotó él a településen, köztük természettudósok, társadalomtudósok, költők, írók, újságírók. Megjelenik egy városi hetilap, 1978 óta már egy irodalmi és művészeti folyóirat is, s jelentős a könyvkiadói tevékenység. Több festő, grafikus és szobrász dolgozik itt, de vannak fafaragók, nagyszerű bútorkészítők, messze földön híres fazekasok, remek csipkeverők, kunhímzést és szűrhimzést készítő népművészek.

Karcag a szobrok városa. Nagyon sok jó szobor díszíti a Nagykunság fővárosának köztereit, középületeit, főleg a település központjában. A szobrokon kívül díszkutat, csobogók, fából és kovácsoltvasból készült díszkapuk teszik hangulatosabbá az utcákat, közöket.

Karcag a muzsika, a nóták városa. Remek helyi zenekarok és énekkarok adnak koncerteket, nyaranta térzenét is. Tucatnyi énekes előadóművész él Karcagon, akik népdalokkal, magyar nótákkal, cigánydalokkal, operettekkel gondoskodnak a közönség jó hangulatáról.

Karcag jóízű város. Itt élnek azok a szakácsok, akik a legjobb birkatestet főzik Magyarországon, de híresek a pásztorételek is, például a közkedvelt öreglebbencs, az éttermekben pedig igazi csemege a bojtárvató pecsenye, s akadnak még olyan karcagi asszonyok, akik húsz-huszonöt féle kalácsot is tudnak sütni. Megannyi sajátos karcagi íz!

Feneség a szemekben

A Pallada Expressz 1946. június 6-án állt meg velem a Nagykunságon, egy Karcag nevű városban. Még ma is a fülemben van a fék csikorgása, amely éles volt, akár egy felsíró újszülött hangja.

Ahogy telt az idő, kíváncsi lettem, kik azok a kunok, akik közé sorsom elvezérelt. Egy kemény, nomád, ázsiai népről olvastam könyveket, amely a 10. században még Peking alatt tanyázott, hogy azután végigszáguldva az óriási eurázsiai füves pusztán a 13. században már a Kárpát-medencében telepedjen le, azon a síkságon, amely az említett határtalan sztyepp legnyugatibb része.

Karcag neve pusztai rókát jelent. Ázsiai hozadék a név éppúgy, mint maga a kipszak-török nép, avagy a betelepülésükkor hordott viselet, a harcmódor, a nyelv, az arcuk berendezése, és még annyi minden. Ha végighúzzuk az ujjunkat az ősök lehetséges vándorlási útvonalán, nem is egy települést találunk a térképen, amelynek a pusztai róka adott nevet. Az egyik ilyen kis település a jó néhány magyar által remekül ismert Tengiz közelében van (Karszak), a másik pedig az orosz úrhajók kilövési helye, Bajkonur (kazakul Bajkongur), és leérkezési helye, Dzseszakzagan közelében van (Karszakpaj).

Ha valaki járt már ezen az elképesztően tágas eurázsiai pusztán, tudja, hogy a legjellegzetesebb térszíni elem a földhalmoknak a sokasága. Ezeket a halmokat Magyarországon kunhalmoknak nevezzük. A kunhalmok mindegyikét mesterségesen emelték, s nevük ellenére csak kisebb részük köthető a kunokhoz, zömében jóval régebbi földhányásokról van szó, melyek belsejükben gyakran kőkori vagy rézkori emlékeket őriznek. Sokszor nem házak építésére vagy temetkezésre használták ezeket a halmokat, hanem őrszemek tanyáztak rajtuk, akik jelezték az ellenség közeledtét. Őrhalmok egész rendszere áll ma is a magyar Alföldön. Országunknak ezen a keleti felén több mint 40 ezer kunhalom található, közülük jó néhány kurgán, vagyis fejedelmi sírokat rejtő. Karcag hatalmas, 67 ezer holdas határában rengeteg kunhalom áll még ma is, jóllehet a korszerű kolhozok teremtésének dühe nem csupán a sok ezernyi tanyát dózerolta le a föld színéről, hanem a kunhalmok földjét is elhordták úttöltésbe, meliorációs munkák végzése során pedig a térszín kiegyenlítésére használták fel. Ami maradt, az is pusztul, az egyiket szántják, a másikat beton villanyoszloppal csúfítják el, pedig meg kéne védenünk őket, mert igaza volt Illyés Gyulának akkor, amikor a kunhalmokat a mi katedrálisainknak nevezte egyik költeményében. A kunhalmok földjével elhordják régi települések nyomait, középkori templomok alapjait, őseink tárgyi emlékeit, de elhordják a halmokhoz fűződő mondákat és legendákat is, egy nép emlékezetét, kultúráját.

Évekig jártam a karcagi határt, tanúja voltam a vegyszerek, műtrágyák elterjedésének és gyakori szakszerűtlen használatának. A repülőgépről rizstelepekre kiszórt kémiai anyagok egészen enyhe szellőben is kilométereket utaztak a levegőben, s tönkretették még a távoli dűlőutak mentén növegető fasorokat, erdősávokat is. Pedig Karcagon mindig nagyon kevés volt a fa, de még ezt az állományt is megtizedelték a vegyszerező nagyüzemek, különösen az akácok reagáltak érzékenyen. Egy idő után már az öntözővízbe is csepegtették a méregerős vegyszert, melynek következtében kipusztultak a halak, eltűntek a békák, rengeteg gólya, vadkacsa, nyúl, őz és egyéb állat lelte halálát éhe vagy szomja oltásakor.

A karcagi határ északi részén működött egy nemzetközi bombatér, ahol szinte mindig az oroszok játszottak háborúsdit, s ennek következtében igen sokat szenvedett Karcag, Berekfürdő, Kunmadaras, Nagyiván, Hortobágy és Nádudvar lakossága. Miközben a világbékéről hallgattak rég megunt szólamokat a rádióban

és a televízióban, a gyakorlatozás céljából ledobott bombák robbanásától remegtek a házak ablakai, Nagyivánon megrepedeztek a házfalak, gátőrök, szénát gyűjtő parasztok sebesültek meg a repeszekről, hodályokat bombáztak le tévedésből vagy éppen lezuhant repülőgépek martalékává lettek állati szállások a bennük lévő jószágokkal együtt. Az alacsonyan elhúzó repülőgépek dőrejétől idegbetegek lettek Karcagon a kisgyermekek. Sokszor sztalinyertyák függtek az égen az esti sötétben. Háborús pszichózisban éltünk évtizedekig. Még panaszkodni sem lehetett. Pedig lett volna miről. Ahogy Katona József Tiborcza mondta: „Kövér / Földünkben ők vadászható Liget / és Berkeket csinálnak; ahová csak / lábunkat is be tenni nem szabad”. Elmondhattuk volna mi is.

Az Alföldnek ez a középső vidéke nem mindig mutatott ilyen vigasztalan képet. A 16. század közepén járt erre egy osztrák diplomata és útleíró, Sigmond Herberstein, akinek feltűnt a Tisza halban való gazdagsága, s az itt élők nagyarányú állattartása. Egy angol orvos, Edward Browne írta 1669-70-ben: „A Tisza Európának halban leggazdagabb folyója. Általában az a szólásmondás járja, hogy a folyó két rész vízből, egy rész halból áll... Nagy bőségben vannak állatok is, nyúl, vadkacsa, fogoly, fácán s más hasonlók. Szép számmal található itt juhok, hosszú, hegyes szarvval, gazdag göndör gyapjúval. Igen sok a szarvasmarha is, évente százezer számra küldenek belőle Olaszországba, Németországba, és más országokba...” Bethlen Miklós is a halak bőségét jegyzi fel 1682-ben. Bél Mátyás a gazdagon termő nádasokat említi, amelyek nem kis hasznára vannak „a fában szűkölködő vidéknek”. A Tisza vize éltette, néha pusztította is ezt a tájat. Az utak időnként szinte járhatatlanná váltak, az egyik hírhedten rossz szakaszt, a Karcag és Kisújszállás közötti Karajánost még Arany János is megverselte Az elveszett alkotmány című korai művében. Az utak vendégmarasztaló sarát énekl meg Petőfi Sándor is Utazás az Alföldön című, 1847. június 11-én Mezőtúron kelt versében. Petőfi az Alföld iránta való szeretetének tulajdonítja, hogy ennyire marasztalja őt a sáros út. A költő egész életében rajongó szeretettel emlegette az Alföldet, számtalan versében örökítette meg ezt a vidéket. Persze, Petőfi előtt is írtak már verseket az Alföldről, például Fazekas Mihály vagy Csokonai Vitéz Mihály. Ez utóbbi szinte felkiált: „... megláttam végre / Azt az áldott Karcagot”, ahol nem csak hal volt bőven, nem csak szárnyas és négy lábú vadaknak volt bőviben a mocsaras vidék, nemcsak számlálatlanul sok állatsorda hersegett a kövér füvet, hanem komoly növénytermesztés is folyt. A Csokonai-vers folytatása ezt így rögzíti: „Hol a kun a szép térségre / Halmoz sok száz asztagot”. Hogy nem akármilyen búza termett itt, tudjuk Kölcseytől, aki a Himnuszban egyenesen a hírneves tokaji bor mellett emlegeti: „Értünk Kunság mezein / Ért kalászt lengettél, / Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtetted.” A magyar ember számára azonban az Alföld igazi arcát mégiscsak Petőfi Sándor rajzolta meg azzal, hogy a végláthatatlan pusztát a szabadság szimbólumává emelte.

Mi lett Petőfi Alföldjéből? Eldózerolt tanyák, elhordott kunhalmok, kiszáradt akácfák hona, sok-sok elpusztult állat temetője, holdbéli tájjá bombázott pusztai vidék. Manapság a pusztai, a Kunság, az Alföld a kilátástalanság, az elhagyatottság megtestesítője lett.

Mi lett ebből a büszke, kemény akaratú népből? A kunok a török pusztítások után Rákóczi esküdtek fel, később lelkesen fogadták a szabadságharcot is. Miután eladták a Nagy-kunságot, több évtizedes kemény munkával, összefogva, megváltották szabadságukat éppen 250 esztendővel ezelőtt. A nagykun települések összefogtak, úgy építettek utat és hidat, együttes erővel vették elejét a Tisza pusztításainak. Bél Mátyás 1730-ban járt ezen a vidéken, s a következőket jegyezte fel a kunsági emberekről: „... testük erős, és azt sajátos ruhába, többnyire kékbe, néha fehérbe öltöztetik. Egyaránt csinosak a férfiak és a nők... Írással mindnyájan foglalkoznak: az olvasáson kívül meglehetősen sokan ismerik a latin

nyelvet is". A sárospataki főiskola dalgyűjteményében olvasható 1790-ből: „Ott laknak a jó magyarok, / Ama régi híres kunok, / Atillátul fogva valók / Tartották fel a Kunságot”. A Karcag határában lévő Ágota csárdába toppant be 1795 decemberében Bethlen Elek, s a ridegpásztorokat látva ezeket jegyezte fel: „Utálom a biszkeséget, de soha alázatosabb, mint itt, nem voltam. Mindegyiknek feneség nézett ki a szeméből. S nagygombú vastag botjuk, köldökig érő ingek, s csepegésig megkent hajuk és az asztalon heverő s boros palackokkal körül kerített bőrduda elégséges lenne arra, hogy a legkevélyebb embert is alázatossá tegye.” Csokonai is dicséri a kunokat: „Mert ki e kis tartományba / Keresztülmenni talál, / Közemberbe, kapitányba / Termés kun szívet talál”. Az angol John Paget is leírja a múlt században a pusztai pásztorok külsejét, s megjegyzi: „... a puszta egész lakossága színmagyar”. Pulszky Terézia feljegyzi: „Útban a Tiszától Debrecenig, áthaladtam Karcagon, a Kunság megyeszékhelyén... Ezeken az országrészekben kemény emberek élnek, a magyar nép elismert lovasai”. Vahot Imre is megprezzen a pusztaiak kemény tekintetétől. Erdélyi János: „A magyar jellemzetében egyik fő vonás a szabadságszeretet, s az igaz magyar faj a Tisza boldog partjai mellé, a síkságra telepedett.” Herman Ottó szerint ezekben a pusztai embereken „... a megfigyelés élessége és bősége, hozzá a magyarság józan felfogása nyilatkozik meg ritka fénnel.”

A Nagykunság és vele az Alföld büszke emberei közül már csak hírmondók maradtak. Elvették a földeket, a nyakas tulajdonosok szeméből kiverték a feneséget, s néhány kemény évtized alatt bérmunkásokat és lumpeneket faragtak a korábbi öntudatos gazdákból.

Az utóbbi fél évszázadban az emberi lélekben és emberi közösségekben sokkal nagyobb mérvű és jóvátehetlenebb a pusztulás, mint a természeti környezetben és az élővilágban. Szülőföldem szép határa azonban újra azok kezébe kerül nagy részben, akiktől elvették a földeket. Talán remélhetjük, hogy a feneség ismét visszaköltözik a tekintetekbe, s a nagytenyerű síkság nem marad a kilátástalanság és az elhagyatottság földje. Szeretném ezt megérni mielőtt eljön értem a Pallada Expressz, amelynek a zakatolását csendes éjszakákon néha már hallani vélem: kerekei úgy dübörögnek, mint a koporsóra hulló rögök.

Parasztodüsszeia.....	3
Lina és a jutalom.....	5
Nyomorodásig.....	12
Kelt falun.....	16
Nincstovább falvak.....	18
Bekiáltunk a kéménybe	22
Robinson az árokparton.....	25
„Parasztnak tanyára”	31
Játék kerestetik	36
Fészekrakók.....	39
Glória trotli.....	42
Juhok, juhászok.....	43
Földkatedrálisok.....	47
Képzelt riport egy nem létező kórházról	49
Volt egyszer egy bombatér	54
A csecsen fantom	58
Hejgető és sirató	60
Twister – Márton napján.....	63
Csak egy évszám: menny és pokol.....	67
Jellasicsok	71
Erőnk tere.....	75
Egy város arcai	77
Feneség a szemekben	78